

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2010

Olga Tvarůžková

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Rozvod, jeho důsledky na výchovu dětí a role sociálního pracovníka

Diplomová práce

Vedoucí práce:

PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Vypracovala:

Olga Tvarůžková

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Rozvod, jeho důsledky na výchovu dětí a role sociálního pracovníka“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Brno, březen 2010

.....

Olga Tvarůžková

Poděkování

Děkuji své konzultantce PaedDr. Libuši Mazánkové, Dr. za odborné vedení, cenné připomínky a podporu při zpracování mé diplomové práce.

OBSAH

Úvod	3
1. Rozvod	5
1.1 Reakce dětí – chování	10
1.2 Reakce dětí – emoce	15
1.3 Prarodiče – útočiště před rozvodovými zmatky	19
1.4 Dílčí závěr	22
2. Porozvodová úprava poměrů mezi rodiči a dětmi	23
2.1 Výhradní péče jednoho z rodičů	25
2.2 Společná péče	36
2.3 Rozdělení dětí mezi rodiče	42
2.4 Dílčí závěr	43
3. Konflikty po rozvodu	44
3.1 Popouzení proti jednomu z rodičů	45
3.2 Bránění ve styku	48
3.3 Syndrom zavrženého rodiče	50
3.4 Dílčí závěr	55
4. Možnosti pomoci rozcházejícím se rodičům	56
4.1 Manželské a rodinné poradny	59
4.2 Mediace	61
4.3 Úřady sociálně-právní ochrany dětí	65
4.4 Dílčí závěr	69

5. Role pracovníků orgánu SPOD v kraji Vysočina	71
5.1 Dotazníkové šetření	72
5.2 Analýza výsledků šetření a jejich interpretace	73
5.3 Závěr a doporučení	77
Závěr	89
Resumé	90
Anotace	91
Literatura	92
Přílohy	93

Úvod

O krizi manželství a rodiny se mluví a píše od začátku dvacátého století. Leckteré úvahy ústí v prognostické předpovědi o úplném zániku tradičního manželství i rodiny, nebo že tu nanejvýš zůstanou stále menší a menší ostrůvky v moři jiných alternativ: skupinová soužití, manželství na zkoušku, volná soužití, výměny partnerů na krátkou i delší dobu, postupná soužití vždy s novým partnerem, spolužití dětí s jedním s rodičů a za čas s druhým, registrovaná partnerství.

Zastánci tradic hájí přítomnost i budoucnost rodiny, tj. trvalého soužití muže a ženy spolu s jejich dětmi ve společném domově. Nelze ale přehlížet statistická data o rozvodech, nesezdaných soužitích, ani o rostoucím počtu neprovdaných matek. Je třeba všimnout si postupných změn, které probíhají asi tak od časů, kdy vstupovali do manželství praprarodiče těch, kdo uzavírají sňatky začátkem jednadvacátého století:

- stabilizace hodnotových orientací a norem chování,
- důraz na jedince a jeho práva,
- změny v postavení i rolích muže a ženy.

V porovnání s našimi předky se dnes ženíme i vdáváme častěji, než oni na základě vzájemné náklonnosti, kterou bychom mohli nazvat zamilovaností. A činíme tak především z vlastní volby. Určitě se stále projevuje nepřímý vliv rodičů na výběr partnera jejich potomků, známe i protesty, avšak většinou marné. Poněkud zvláště by dnes působilo, kdyby rodiče domluvili sňatek svých dětí - a postavili je před hotovou věc.

Významně také vzrostla očekávání od manželství – ostatně v souladu s nárůstem očekávání od života vůbec. Často slycháváme: „co já očekávám od života a od lidí?“ Zapomíná se dodat nebo raději předsadit: „a co život i lidé kolem mohou očekávat ode mne?“ Výrazně od začátku dvacátého století a nejvýrazněji dnes jsme svědky úsilí za nejrůznější lidská práva. Je to velká řada práv a požadavků adresovaných okolím: právo na zdraví a péči o ně, na život ve zdravém prostředí, právo na seberealizaci - a též právo založit rodinu a mít děti. Děti zase mají právo na domov, na oba rodiče, na šťastné dětství, na vzdělání.

Jakožto jedinec mám právo vstoupit do manželství a pokud mě zklamalo, nesplnilo moje očekávání, mám přece právo z manželství odejít.

V množství individuálních práv chci poukázat na jednu významnou změnu, která bezprostředně souvisí s rozvody.

V předchozích generacích byl rozvod méně častý také proto, že důraz na individuální práva byl menší. A tudíž bylo povinností - jejíž neplnění se sankcionovalo - v manželství setrvat.

Normy byly jasné, jednoznačné a individuální práva byla podřazena závazným pravidlům a plnění povinností.

Rozkolísanost norem s důrazem na individuální práva vedla k významnému posunu: manželství se stalo méně závazným, a tudíž snadněji zrušitelným svazkem. Statut rozvedené osoby přestal být nálepkou, které by se lidé vyhýbali i obávali, jako tomu bylo dříve. Někde je rozvod snazší, v jiných zemích obtížnější, všude však existuje povědomí, že se lze rozejít.

Rozvod se stal tak rozšířeným jevem, že se dnes každoročně dotýká více než milionu dětí. Jaký má na ně dopad? A jak se s tím vyrovnávají?

Hlavním cílem mé práce je ukázat na důsledky rozvodu na děti, díky němuž ve zvýšené míře trpí depresemi, mají poměrně větší problémy s učením, chovají se vůči svým rodičům a učitelům agresivněji a jako dospělí mají více psychických problémů. Rozvod prožívají jako vážné ohrožení bezpečí a jistoty.

Důležité postavení při řešení obtížných případů porozvodové péče o děti má pracovník oddělení sociálně - právní ochrany dětí, který díky své (ne)kompetenci významným způsobem může ovlivnit průběh porozvodového uspořádání. Ve své práci bych chtěla zjistit, zda mají pracovníci sociálně - právní ochrany dětí v kraji Vysočina dostatečné kompetence při řešení obtížných případů úpravy práv a povinností v porozvodové péči.

1. Rozvod

Rozvod manželství a rozpad rodiny představují jedno z nejsvízelnějších období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu, tj. pro rodiče a děti, ale často pro celou širší rodinu. Má své aspekty sociální, etické, právní, emoční a pochopitelně velmi důležité aspekty psychologické.

Rozvod není v našich zemích ojedinělým jevem, ba právě naopak, počet rozvádějících se rodin se drží na vysoké úrovni. Je to období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. Je to období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život.

Mnoho autorů řadí rozvod mezi projevy tzv. sociální patologie. Rozvod má četné rozporné charakteristiky, protože může být považován za určité základní společenské sanační opatření, které má zamezit nesouladu a těžkým konfliktům mezi manželi, má skončit problematické spolužití a umožnit další životní perspektivy. Tyto základní předpoklady, pro které je rozvod obecně akceptován, se však ne vždy naplňují a očekávané pozitivní změny se neobjeví, naopak dochází k další frustraci, stresu a konfliktům i v době po rozvodu. (Matějček, Dytrych, 2002:39)

Rozvodovost se zvyšuje od šedesátých let minulého století. Někdo tento fakt pocítil na vlastní kůži, jiný s někým blízkým sdílel rozpad manželství a rodiny. Průměrné trvání manželství nedosahuje ani deseti let a vztahy nesezdaných partnerů trvají ještě kratší dobu. Co je důvodem toho, že dochází k tolika rozvodům? Jsou lidé prostě příliš sobečtí, než by přijali závazek nebo jim záleželo na ostatních? Stali se lidé příliš líní nebo neochotní pracovat na problémech, které se vyskytnou v každém vztahu? Někdy bývají taková obvinění běžná.

Rodinný život s sebou vždy přinášel konflikty a napětí o různé intenzitě, rozličných podobách a projevech. Představa rodiny z předchozích staletí coby bezpečného přístavu je romantická idealizace.

Konflikty a napětí se však zintenzivnily novým vývojem, který změnil strukturu společnosti a současný rodinný život. Industrializace dvacátého století, změna společenského postavení žen, rostoucí touha po citovém uspokojení, společenské tlaky související s přechodným rázem značné části naší kultury, nestabilita trhu práce; to vše přispělo ke zvyšující se rozvodovosti. Tyto změny vedly k výraznému posunu v rolích a závazcích, jež na sebe manželé berou, ve způsobu komunikace i rozdělování rozhodovací pravomoci. Manželky už nejsou podřízené

manželům, jako tomu bylo v minulosti, změnilo se i uspořádání, kdy manželky byly zodpovědné za dům a děti, zatímco manželé se starali o spojení rodiny se širším světem. V mnoha manželstvích a vztazích dnes lidé očekávají rovnoprávné postavení, kdy oba partneři pracují a starají se o děti, i když ne vždy na stejném základě. Uchování stability vztahu již není hlavní starostí, místo toho se považuje za důležitější citové uspokojení a sexuální vztahy. Lidé dnes nečekají, že věci budou mít dlouhé trvání – platí to o práci i majetku, a ke škodě zúčastněných dětí často i o manželství.

Dnešní manželství a partnerství jsou uzavírána s vědomím, že je lze snadno ukončit. Dávno zmizelo společenské stigma, jež bylo kdysi spojováno s rozvodem, soužití bez svatby je dnes společensky přijatelné, ba dokonce módní. Vzrůstá však povědomí, že rozchod se dotýká dětí, a kvůli starosti o city dětí je emoční vypětí spojené s rozchodem ještě větší. Obtížnost změny navíc stupňuje skutečnost, že pro všechny zúčastněné bude širší rodina méně dostupná než dosud.

Z teoretického hlediska můžeme hovořit o třech stádiích rozpadu manželství:

1. manželský (rodinný) nesoulad – vzniká z více či méně podstatných rozporů, ve kterých se prokazuje snížená schopnost partnerů najít vhodné kompromisy a rozpory řešit. Tento manželský nesoulad, který je poměrně běžný, přechází v menší části případů v manželský (rodinný) rozvrat.
2. manželský (rodinný) rozvrat – jde již o podstatnější postižení některé ze základních rodinných funkcí – emoční, ekonomické, výchovné. Rozvrat může být akutní nebo dlouhodobý, v některé ze svých fází může přejít v rozvod.
3. rozvod je formálně právním ukončením manželského vztahu dvou jedinců, krajním řešením v procesu rozvratu manželství. Rozvod na rozdíl od rozvratu manželství je deklarován, a to tím, že je podán návrh na rozvod, že proběhne rozvodové řízení a do celého děje, který byl předtím pouze součástí rodinného života, vstupují úřední instituce. (Matějček, Dytrych, 2002:39)

Český rozvodový proces zaznamenal zásadní změnu díky novele zákona o rodině účinné od 1. srpna 1998. I po této novele zůstala zachována původní koncepce zákonné úpravy, tj. zůstal zachován rozvod na základě prokázání existence tzv. kvalifikovaného rozvratu manželství. V rámci soudního řízení o rozvod manželství je tedy třeba, aby účastníci řízení,

kterými jsou rozvádějící se manželé, soudu prokázali existenci kvalifikovaného rozvratu svého manželství a také příčiny rozvratu. Novela zákona o rodině umožnila vedle „klasického modelu“ rozvodového řízení, aby se rozvádějící se manželé „dohodli na všem, co zákon o rodině požaduje“ (tzn. dospěli k dohodě ohledně výchovy a výživy společných dětí v době po rozvodu a také o jejich společných majetkových vztazích), s tím, že potom nejsou účastníci rozvodu zatíženi břemenem dokazování kvalifikovaného rozvratu manželství a jeho příčin, neboť soud ze zákona považuje manželství za trvale a hluboce rozvrácené tak, že není již možné obnovit manželské soužití, a takové manželství bez jakéhokoli dalšího dokazování a zjišťování příčin rozvratu rozvede.

Zatímco do doby účinnosti novely zákona o rodině vždy v rámci rozvodového řízení probíhalo jen jedno řízení, kde se řešila jak otázka, komu z rodičů budou svěřeny děti do výchovy a výše výživného, tak otázka, zda byl prokázán tzv. kvalifikovaný rozvrat v manželství a zjištěny příčiny tohoto rozvratu, novela zákona o rodině rozdělila rozvodové řízení prakticky do dvou fází. Nově je tedy třeba, aby rozvádějící se manželé absolvovali jednak řízení u soudu, který se zabývá výlučně péčí o nezletilé děti, jednak řízení u soudu, který se zabývá již „pouze“ vztahem mezi manžely, tedy zjišťuje onen kvalifikovaný rozvrat, případně další skutečnosti mající vliv na vydání rozsudku o rozvodu manželství. (Průchová, 2002:3-5)

Rozvod bývá obvykle chápán jako ohraničená a konečná událost, která se uzavírá úderem soudcovského kladívka. Rodiče však brzy zjistí, že rozchod a právní rozvod jsou pouze jednou etapou celé řady složitých rodinných změn. Předchází mu přece období zvýšeného napětí či otevřeného konfliktu. Dále je nutno mít na paměti život v domácnosti s jedním rodičem nebo společnou péčí o děti, nový sňatek a formování nové rodiny, případně narození dalších dětí. Děti stejně jako rodiče musejí těmito obdobími projít. Vyrovnávají se s tím, co odnáší čas, i s tím, co přináší. (Teyber, 2007:8)

Rozvod bolí rodiče i děti. U rodičů rozvod obvykle vzbuzuje silné pocity viny. Adaptace trvá mnohem déle, než očekávali. V tomto procesu procházejí řadou fází.

Počáteční fáze rozpadu manželství je pravděpodobně tím nejbolestnějším obdobím. Do této fáze patří intenzivní konflikty, napětí a nespokojenost, které vrcholí tím, že jedna ze stran chce vztah ukončit. Navzdory rozšířené představě o tom, že ženy se snaží vztah udržet co

nejdéle, zhruba dvě třetiny rozvodů s dětmi iniciuje matka. Oproti tomu na otce rozvod plně citově doléhá až později.

Toto období bývá chaotické a může rodiče přimět ke špatným rozhodnutím nebo chování, jehož později litují. Dochází ke zraňujícím interakcím mezi rodiči, které mohou přetrvávat a dále ovlivňovat kvalitu rodičovství a jejich spolupráce při výchově dětí. Asi polovina dětí bývá svědkem hádek, křiku, výhrůžek mezi rodiči. Nemálo dětí se stává svědky fyzického napadání mezi rodiči ústícího z bolesti, pocitu zrady, vzteku. Zdravý rozum a normální úsudek se během tohoto stresujícího období vytrácí. Rodiče jednájí impulzivně, mnozí z nich se vrhají do pomíjivých milostných poměrů. Pro děti to je nesmírně náročné období.

Jakmile dojde k uklidnění počátečních zmatků, nastává období pokusů a omylů, rodiče zkouší nový životní styl a snaží se, aby si uspořádali nový život. V tomto období dochází u rodičů i dětí k mnoha změnám, které trvají několik měsíců nebo i rok až dva. Rodiče případně mění zaměstnání nebo i bydliště. Vstupují do nových vztahů. Děti se v důsledku rozhodnutí rodiče nezřídka stěhují, musejí změnit školu, opustit kamarády a najít si nové, a především se začnou pohybovat mezi dvěma domácnostmi s odlišnými pravidly. Toto „vykořenění“ je velmi náročným obdobím, protože se rodiče i děti musejí vyrovnávat s velkým počtem změn. Rodiče mohou pomoci dětem tím, že jim zajistí pobyt ve známém, bezpečném prostředí. Ideální je, zůstane – li v životě dětí co nejvíce věcí beze změn. Na přizpůsobení má také pozitivní vliv předvídatelný denní režim, důsledná výchova a pravidelný kontakt s oběma rodiči. Dětem pomůže, pokud jasně vědí, co mohou očekávat, co se bude dít a kdy.

Třetím obdobím rozvodu rodičů je obnovený pocit stability. Jsou - li rodiče schopni zajistit dětem i sobě více stability, děti mají větší pocit jistoty. Stabilizují se vztahy rodičů s novými partnery, začíná fungovat pevný harmonogram návštěv. Když se „usadí prach“, některé děti bydlí v rodině se samotným rodičem, jiné střídavě žijí u obou rodičů, v některých případech dítě ztrácí s druhým rodičem kontakt.

Rozvod je bolestivý pro všechny zúčastněné – rodiče, děti, prarodiče. Proces vyrovnávání se s dalekosáhlými změnami někdy trvá roky. Většina rodičů zjišťuje, že rozvod s sebou nese více utrpení, vyžaduje delší dobu přizpůsobení a mění v jejich životě mnohem víc věcí, než předpokládala. K tomuto závěru zpravidla dospívají oba rodiče - bez ohledu na to, kdo dal podnět k rozvodu. (Teyber, 2007:18-20)

Pro mnoho rozvádějících se rodičů je jednou z nejtěžších věcí vysvětlit dětem příčinu a průběh odloučení a rozvodu. Pro rodiče i děti je to velmi citlivé téma. Navíc má pro budoucnost dětí vážné důsledky.

Pravděpodobnost, že se u dítěte rozvine strach z odloučení, je mnohem vyšší, není - li dítě na rozdělení rodičů připraveno. S každou fází rozvodového procesu se dítě vyrovná lépe, pokud mu rodiče předem sdělí, co může očekávat a kdy má ke konkrétním událostem dojít. Odejde -li rodič náhle bez předchozího varování, dítě prožívá šok a úzkost. Nechápe, proč rodič najednou odešel a přemýšlí nad tím, zda ještě někdo odejde.

Rodiče mohou dítěti říci o rozvodu a začít s ním o něm mluvit v okamžiku, kdy se rozvod stane definitivním rozhodnutím a bylo dohodnuto datum rozdělení (například stěhování). Nejlepší přístup je, aby si oba rodiče, jsou - li toho schopni, s dítětem společně sedli a mluvili s ním. Toto rozhodnutí je lepší předkládat dětem společně, než odděleně. Tímto způsobem se již od začátku mohou sourozenci učit být si navzájem zdrojem útěchy a oporou.

Když se jeden rodič odstěhuje, měl by být s dítětem v častém a především pravidelném kontaktu, a to bezprostředně po svém odchodu. Pro dítě je nezbytné, aby dopředu vědělo, kdy a kde se s rodičem uvidí. Harmonogram návštěv nemůže být nahodilý a nelze se jím řídit jen příležitostně. Dohodnutý rozvrh musí rodiče důsledně a spolehlivě dodržovat. Předvídatelnost má pro pocit bezpečí dítěte totiž zásadní význam.

Děti si neumí představit, co rozvod představuje, a dospělí se sami nacházejí uprostřed vlastní osobní krize a těžkostí, proto pro ně bývá vysvětlování dosti obtížné. Důležité je, co dětem sdělují:

- dětem je důležité říct, co mohou očekávat - je třeba jim říct, že maminka a tatínek už spolu nebudou bydlet, kdy se odcházející rodič odstěhuje, kdy se s ním budou moci vidět a ujistit je o pokračujícím kontaktu s oběma rodiči.
- vysvětlit dětem rozvod – rodiče by dětem měli říci o tom, co mohou očekávat, a musejí jim také vysvětlit, proč k rozvodu vůbec dochází. Většina rodičů se ale těmto obtížným rozhovorům vyhýbá, o rozvodu nemluví z mnoha důvodů. Někteří mají pocit, že nejsou schopni dítěti správně odpovídat na otázky. Říkají, že nevědí, co jim říct. Jiní jsou ochromeni pocitem viny a prostě o těchto věcech nechtějí mluvit, nechtějí svůj pocit viny dále prohlubovat. Další rodiče se bojí, že náhle vyjde

na povrch jejich nechtěný pocit smutku nebo strachu, a nedokázali by přestat plakat. Reálně vzato, hovořit s dětmi o nastávajícím odloučení a rozvodu je náročné a bolestivé. Mnoho dětí i dospělých na to později vzpomíná jako na jednu z nejhorších zkušeností v životě. Nicméně platí, že má - li dítě k dispozici vysvětlení, jemuž rozumí, jeho adaptace bude probíhat lépe.

Jedním z nejobtížnějších aspektů při objasňování procesu rozvodu je otázka viny. Iniciátorem mnoha manželských rozchodů bývá jeden z rodičů, zatímco druhý si rozvod nepřeje. Partner, který je opouštěn, zápasí s pocity odmítnutí, cítí se zraněn a má zlost. Až příliš často může mít pocit, že vzhledem k okolnostem má plné právo získat děti na svou stranu. Jenže děti takovou interpretaci neumějí vyhodnotit. Klade - li jeden z rodičů rozvod za vinu druhému a dává najevo, že by se dítě na tohoto rodiče, který odešel, mělo zlobit, nemělo by ho mít rádo, dítě je zmatené. Přestože rodiče mohou cítit takovéto pokušení, měli by tomuto nutkání odolat. Nepomohou ani sobě, ani dítěti. Následující vysvětlení pomůže dětem pochopit, proč se rodiče rozvádějí, objasnit, že jde o rozhodnutí dospělých a že nejsou v žádném případě za rozvod zodpovědné ani na něm nenesou žádnou vinu, zmírnit jejich obavy a zabránit odcizení ve vztahu k rodičům.

- ujistit děti o jejich trvalém vztahu s oběma rodiči - i když jsou malé děti připravené na rozluky rodičů a chápou, proč k ní dochází, stále se u nich mohou objevovat obavy z odloučení a pocit nejistoty ohledně budoucího vztahu s rodiči. Tento strach mohou rodiče zmírnit tím, že budou děti opakovaně ujišťovat o tom, že matka i otec s nimi vždy budou chtít být a nikdy neodejdou. Je třeba mít na paměti, že děti o těchto věcech potřebují mluvit opakovaně. Potřebují se znovu a znovu ptát na tytéž otázky a dostávat stejná ujištění. Rodiče musejí ujištění opakovat stále dokola, aby jim děti dokázaly uvěřit, jelikož jejich pocity jsou velmi intenzivní. (Teyber, 2007:39-44)

1.1 Reakce dětí – chování

Jak děti prožívají rozvod rodičů? Jaké strategie používají, aby se vyrovnaly s traumatem z rozchodu rodičů, a jaké pocity z toho mohou povstat?

Rozvod nebo rozchod nemusí být pro dítě vždy katastrofou. Mnoho dětí si to uvědomí, jakmile se zmírní nepřátelství mezi rodiči, zejména pokud byly součástí rodičovských sporů i děti.

Na začátku musí děti přijmout skutečnost, že rozvod je problém dospělých, že dospělí jsou odpovědní lidé a lze jim důvěřovat, že záležitosti související se svým vztahem dokážou vyřešit. Mnohé děti mluví o svém zoufalství a pocitu viny, že nedokázaly rodiče smířit. Děti se staly součástí problému, ale trápí se, protože nedokážou pomoci najít řešení, což samozřejmě není a neměla by být jejich povinnost.

V době rozchodu rodičů se děti projevují rozporuplnými reakcemi. Většina z nich se vzpamatuje, ale bude to nějakou dobu trvat. Nelze předpokládat, že ticho znamená, že dítě se už z toho dostalo.

Mezi faktory ovlivňující reakci dětí na rozchod rodičů patří i ty, jež souvisejí s jejich osobností. Některé děti jsou houževnaté a umějí se vyrovnat s potížemi, bývají nezávislé, ale přesto dokážou vyhledat lidi, u nichž najdou podporu. Tyto děti se s rozchodem rodičů vyrovnávají patrně dobře, ale někdy také obratně skrývají své pocity, zejména když chtějí chránit jiné členy rodiny. Na opačném konci spektra stojí děti, které ztratí veškerou sebedůvěru a vnímají situaci jako nespravedlivou. Případají si opuštěné a zoufalé, jsou očividně hluboce nešťastné.

Často se má za to, že chlapci se s rozchodem rodičů vyrovnávají obtížněji než dívky, ale to se může změnit v pubertě, kdy dívky velmi často mívají citové problémy. Problémy některých chlapců nesouvisejí primárně s rozchodem rodičů, ale s tím, že zůstávají žít s matkou, zejména žijí-li v domácnosti plné žen. Téměř každý druhý otec bezprostředně po rozvodu zpřetrhá svazky se synem a chlapec tak zůstává bez vzorového modelu, pokud do rodiny nepříjde nový partner. Chlapcovy pokusy o projevy mužnosti jsou interpretovány jako agresivní chování. Chlapec také nemůže otevřeně projevit svůj zármutek z otcova odchodu, protože „chlapci přece nepláčou“! Pokud okolí nerespektuje jeho mužskou identitu, je takřka nemožné, aby respektoval sám sebe. Dívky mají poněkud snadnější postavení, protože pravděpodobně zůstanou s matkou, která je jejich vzorovým modelem, a pravděpodobně se jim dostane soucitné odezvy, jsou-li sklíčené.

Reakce dítěte mohou být ovlivněny také jeho postavením v rodině. Velmi často se stává, že jedno z dětí, možná nejstarší dítě nebo jediná dcera, si s rozchodem rodičů dělá větší starosti a více se trápí. Někdy je důvěrníkem jednoho z rodičů nebo prostředníkem mezi nimi. Ve změní protichůdných pocitů může nabýt dojmu, že je jediné, kdo se v rodině trápí. Ostatní děti v rodině si díky svým povahovým vlastnostem nebo individuálním vztahům k rodičům přidělují jiné úkoly - jedno si dělá starost o tátu, jestli se o sebe dokáže postarat a zda mu nebude smutno, jiné se na rodiče hněvá, jak jim to mohli udělat, když říkají, že je mají rádi.

Velmi častým problémem dětí je zachovat loajalitu vůči oběma rodičům. Pro některé je to obtížné a reagují tak, že se přidávají k jednomu rodiči. Jakmile nastane tento problém, dítě věnuje svou duševní energii zájmu a úzkosti o jednoho rodiče, ať už o toho, který zůstal, či o toho, který odešel. Tato situace v sobě skrývá jistá citová nebezpečí, zejména pokud dítě přebírá roli náhradního partnera nebo na svého rodiče dohlíží. Za těchto okolností přerůstá zdravý a přirozený zájem v překročení generační hranice. Slova „teď jsi chlap v domě“ mohou být nesmírnou odpovědností pro desetiletého chlapce, který i bez této zátěže řeší dost svých vlastních úzkostí. Jiné děti se začnou starat o své mladší sourozence. Pokud tato odpovědnost přetrvává, může někdy zvýšit jejich sebevědomí, ale jindy může být zdrojem odporu.

Některé děti připadají si jako „tenisák“, který lítá mezi mámou a tátou. Toto platí zejména v případě, kdy začátek a konec návštěv probíhá ve stísněné atmosféře. Je snadnější stát pevně na straně jednoho rodiče a vyhnout se tomuto rozpolcení. Tato volba nemusí nutně znamenat, že dítě nechce druhého rodiče vidět, jen že to nedokáže zvládnout bez smutných důsledků.

Děti používají řadu strategií, které jim pomáhají vyrovnat se se situacemi, jež jsou pro ně nežádoucí a které nevznikly jejich přičiněním. Dospělí některé z těchto reakcí považují za uličnické, zlomyslné nebo agresivní, či dokonce za škodlivé pro děti a jejich okolí. Pokud mají rodiče pochopit, že chování dětí má přímou souvislost s rozchodem, vyžaduje to od nich značnou míru porozumění.

Děti strádající pocitem ztráty často vykazují psychosomatické příznaky, například bolesti, poruchy spánku, pomočování, kožní vyrážky. Někdy koušou a kopají, jindy se u nich objeví poruchy příjmu potravy. Některé nechtějí jíst, jiné se přejídají.

Pokud se děti setkají s účastnou odezvou a najdou přijatelný způsob, jak se zbavit svých pocitů, po nějaké době se vzpamatují. Jestliže však nenajdou uspokojivou formu vyjádření, začnou někdy ubližovat sobě nebo ostatním nebo hledají jiná škodlivá řešení.

Reakce dětí na rozchod rodičů jsou rozdílné. Mnohé pocity jsou stejné, ale mění se jen jejich vyjádření.

- **Předškolní děti**

Předpokládá se, že děti do pěti let jsou obzvláště zranitelné. Dlouhodobými důsledky je nejvíce ohroženo právě nejmenší dítě, jež opustil člověk, ke kterému bylo nejtěsněji připoutáno. Děti svůj nepokoj mohou dát najevo pláčem, známky strachu se projevují zvýšeným hlasem a hněvivou grimasou v obličeji. Obecně jsou děti podrážděné a nespí, je ohrožena jejich jistota.

Malé děti věří, že jsou středem všeho. Věci se dějí kvůli nim, a pokud se dějí špatné věci, je to jejich vina. Jiné starosti souvisejí s myšlenkou, že když odešel tatínek, může odejít i maminka, a kdo se o mě postará? Takové obavy mohou vést k nadměrnému lpění na rodiči nebo k návratu k chování, které už bylo překonáno. Čtyřleté nebo pětileté děti někdy přestanou mluvit, nebo se vrátí ke žvatlání, někdy se začnou bát (hlavně v noci) a pomočovat se.

Malé děti nechápou přesně, co se děje kolem rozvodu, a už vůbec nevědí proč. Nemají dost slov, aby dokázaly vyjádřit složité pocity, jež v této souvislosti prožívají. Dávají je najevo chováním i nepřímými způsoby, například pláčem. Pokud dítě cítí, že dospělí si nevšímají jeho strádání, protože jsou příliš zaneprázdněni vlastními city, jež jsou často odlišné od pocitů dítěte, je pro ně snadnější někoho rozzlobit než požádat o to, co skutečně potřebuje – ať už je to ujištění, odpověď na zneklidňující otázky, nebo objetí.

- **Mladší školní věk**

Někteří lidé zastávají názor, že děti mladšího školního věku jsou rozvodem rodičů zasaženy hlouběji než děti jiných věkových skupin. Ve věku pěti až devíti let zaujímá rodina v životě dítěte ústřední postavení a rodiče jsou nejlepší lidé na světě. Odchod jednoho z nich může otrástit dětskou jistotou a způsobit nesmírný žal.

V tomto věku děti začínají chápat trvalost a začíná je opouštět víra v zázraky, přestože se nikdy neztratí úplně. Znamená to, že chvílemi děti věří, že se tatínek vrátí, jakmile mu to okolnosti dovolí, ale jindy si zase uvědomují, že situace se nejspíš nezmění. Potom musí zdráhavě změnit své vnímání toho, co se stalo a tento proces je někdy provázen osamělostí a strachem z opuštěnosti. Přibližně kolem osmého roku děti značně pokročí na cestě ke zralosti a zejména chlapci se musí vyrovnat se skutečností, že tatínek není většinou nablízku, aby je povzbudil, pochválil nebo se účastnil jejich činnosti. V tomto věku se často objevují krádeže, snad jako snaha zmírnit bolestnou ztrátu, kterou si dítě nese uvnitř. Poněkud starší děti někdy skrývají své trápení za hněv. Buší kolem sebe, ubližují a ničí.

Chlapci i dívky mohou mít potíže se soustředěním na školní povinnosti, neboť se v duchu zaobírají domácími problémy. Jiné děti zase ve škole nacházejí bezpečí a každodenní povinnosti jim dávají možnost odpoutat se od domácích starostí. Řada dětí mívá záchvaty vzteku a je náchylná k depresím, zatímco jiné děti cítí silnou zlost na jednoho nebo oba rodiče za to, že se rozvedli. Stejně jako děti jiných věkových skupin, i ony truchlí nad ztrátou úplné rodiny, jejímuž rozpadu nedokázaly zabránit.

- **Dospívající mládež**

Období dospívání je považováno za nejhorší dobu, zejména u děvčat. Děti v této věkové skupině jsou nepochybně velmi rizikovou skupinou. Pocity dítěte se velmi často mění a s pokračujícím dospíváním se mění i jejich představy o tom, co a proč se vlastně stalo. Souvisí to částečně i s jejich chápáním rozchodu a jejich vlastní účastí v něm, ale částečně také s chováním lidí, kteří jsou pro ně důležití.

Dospívající mladí lidé jsou velmi zranitelní, protože se rmoutí stejně jako děti, ale současně už začínají chápat svět dospělých, neboť se sami považují za dospělé. Obávají se také, zda dokážou v budoucnosti navázat důvěrné vztahy a zda budou někdy šťastní.

Někteří se hněvají na rodiče, že je ošidili o dětství. Připadají si jiní než jejich vrstevníci, jejichž rodiče žijí spolu. Jsou starší a moudřejší, ale mnozí z nich prožívají bouřlivé dospívání a mají pocit, že nikam nepatří. Myslí si, že to oni by měli odejít od rodičů a ne naopak. Někdy se distancují od domácí situace a hledají pocit

sounáležitosti ve skupině vrstevníků. To je sice normální a zdravé vývojové stádium, jsou-li rodiče nablízku, ale v rozvodové situaci to může být zdrojem velkých potíží.

Mladí lidé mají také obavy ze svých vlastních vztahů. Budou mít někdy šťastné manželství? Co, když je někdo zradí? Komu se dá věřit? Mnozí ztratili důvěru ve svou schopnost být šťastní. (Smith, 2004:35-46)

1.2 Reakce dětí – emoce

Mezi emoce, jež děti prožívají, patří zejména smutek a hněv, s nimiž se nepochybně setká každý, kdo dětem pomáhá vyrovnat se s rozchodem rodičů. Různé děti projevují své emoce v různém pořadí a tyto projevy nejsou stejné.

Emoce nebývají přehledné a nemívají přímý vztah k příčinám a následkům. Dítěti, které se snaží vyrovnat s rozchodem rodičů, se přihodí nehoda, kterou by nezavěšený člověk popsal jako nehodu z nedbalosti. Nehoda však může být důsledkem zoufalství nebo může souviset s podvědomou nadějí, že rodiče budou zneklidněni a znovu se sjednotí.

Některé děti jen s obtížemi překonávají pocit, že tatínek je svým odchodem zavrhl, zejména když jeho odchodu nepředcházelo žádné vysvětlení a s dítětem nikdo nediskutoval o jeho pocitech a nesnažil se je pochopit. Dítě si může myslet, že táta odešel v době, kdy ho nejvíc potřebovalo a opustil tak vlastně je a ne maminku. Tento výklad je velmi častý zejména u malých dětí, které věří, že rodič odešel, protože je neměl rád, nebo proto, že zlobily.

První reakcí mnoha dětí je popření, protože věc, které se nejvíc bály, se najednou stala skutečností. Dítě se někdy domnívá, že něco takového se mu nemůže přihodit, a až se vrátí ze školy, táta bude zase doma. Naděje, že se rodiče smíří, může někdy přetrvávat i mnoho let, přestože rodiče uzavřeli nový sňatek a založili novou rodinu. Stává se to zejména tehdy, když nikdo s dítětem otevřeně nediskutoval zásadní změny v rodině.

Pocit ztráty, s nímž se musí vyrovnat většina dětí, může ovlivnit mnoho různých oblastí jejich života. Dítě přestává být v denním kontaktu s jedním rodičem a často dochází i k odpovídajícímu omezení styku se členy širší rodiny. Děti možná přišly o rodinný dům, školu, kamarády a oblíbené činnosti ve volném čase. V mnoha rodinách zbývá méně peněz

na pořízení věcí, které by dítě chtělo. Některé děti ztrácejí radost ze života, dokud se rodina nezačne zotavovat.

Smutek je projevem pocitu ztráty a je patrně nejzřetelnější emocí, jakou prožívají děti rozvedených rodičů. Děti dávají smutek najevo přímo pláčem nebo nepřímo jednáním. Dítě často prožívá návaly smutku, které je zcela pohltí, zabrání mu myslet na cokoli jiného a znemožní mu soustředit se ve škole. Problém se prohlubuje, pokud dětský smutek nesdílí žádný z rodičů; jeden může být šťastný, že našel nového partnera, druhý má vztek, protože se k němu partner zachoval nehezky. Z tohoto pohledu může být rozchod rodičů pro dítě obtížnější než úmrtí, kdy celá rodina truchlí.

Přestože nastávají chvíle, kdy se zdá, že dítě překonalo smutek, dosud prožívá pocity zoufalství a beznaděje, má nedostatek energie a neúčastní se běžných aktivit. Hovoří-li dítě otevřeně o svém trápení, přiznává se ke strachu, že ztratí i druhého rodiče. (Smith, 2004:47-50)

Mnohé děti dosáhnou po počátečním rozvodovém rozruchu znovu své rovnováhy. I když litují, nakonec se se svými ztrátami smíří, vyrovnají se s realitou rozvodu a přizpůsobí se reorganizaci rodiny, která nyní žije pod dvěma střechami a také tomu, že je nyní v jejich životě více dospělých.

Některým dětem se však takové přizpůsobení nepodaří. Rozvod v nich zanechá psychická zranění, jejichž jizvy vzdorují uzdravení i přes delší časový odstup. Jednou ze známek takových zranění a varovným signálem rodičů jsou poruchy v náladě mladého člověka. Mohou mít podobu trvalého smutku a deprese, nadměrných obav a celkové úzkostnosti či velkých výkyvů v náladě.

Zda dítě bude, nebo nebude depresivní, je dáno řadou okolností. Avšak za jinak stejných podmínek platí, že čím větší ztráta pro dítě, tím je náchylnější k depresi, ať již v dětství nebo později v životě. (Warshak, 1996:56-57)

Je-li dítě obklopeno příznivými vlivy, chápavými rodiči a vlídnými dospělými, v patřičnou dobu se začne cítit lépe. Dívky se často zotavují rychleji než chlapci. Celý proces může trvat déle než rok. Bývá kratší v případě, kdy dítě v prvním roce života získalo příznivé zkušenosti s navazováním vztahů, a v důsledku toho je osobností, která se dokáže vyrovnat s nepříznivými okolnostmi. Deprese, která je poměrně běžnou bezprostřední reakcí

na rozchod rodičů, je někdy také výsledkem neustále se opakující otázky, jež se dítěti honí hlavou: „ Proč se to stalo právě mně?“ Se smutkem lpějí na snu o úplné rodině. Nejde přitom o fantazii normálního dítěte o životě v idylické rodině, kde se všechny konflikty řeší v lásce během krátké chvíle. Velmi touží po možnosti být částí obyčejné rodiny, ve které by tatínek a maminka žili pod jednou střechou. Děti toto uspořádání před rozvodem považovaly za zcela samozřejmé a postrádají je. Pokud se s touto ztrátou nemohou vyrovnat, někdy podnikají i zoufalé pokusy s cílem, aby jejich rodiče byli opět pohromadě. (Smith, 2004:50)

Konvenční přístupy ke svěřování dětí do péče kompenzují dětem ztrátu otce tím, že jim s ním povolují udržovat určitý omezený kontakt – maximum je obvykle každý druhý víkend. Pro děti však dva týdny trvají o hodně déle, než pro dospělého, zejména když děti něco dychtivě očekávají. Nechat děti čekat třináct dní, než uvidí jednoho ze svých rodičů, a opakovat tuto trýznivou proceduru dvakrát měsíčně po celou dobu jejich dětství je kruté. (Warshak, 1996:57)

Pocit bezmoci a nemožnosti ovlivnit důležité rodinné záležitosti má často přímou souvislost se vztekem. Vztek může být také zástěrkou zoufalství a smutku, jež by mohly být příliš drtivé, kdyby je dítě dalo najevo. Je snadnější být vzteklý než smutný a lidé častěji reagují na vztek. U dětí může vztek maskovat pocit, že o ně nikdo nestojí. Dítě si může myslet, že kdyby rodičům na něm záleželo, kdyby je měli doopravdy rádi, nerozvedli by se. Z dosavadních zkušeností získalo dítě dojem, ať už správný, nebo mylný, že rodičům na něm nezáleží a že to není spravedlivé, protože všichni ostatní mají normální rodinu.

Některé děti potlačují projevy vzteku tak dlouho, než je mohou bezpečně projevit, nebo dokud nemají pocit, že už nemusí chránit rodiče. Vztek se snadněji projevuje v souvislosti s bezvýznamnými věcmi, ale ve skutečnosti se často týká velmi důležitých věcí, o nichž nelze hovořit s příslušnými lidmi, protože se na celou věc dívají z jiného hlediska a protože hovor o skutečných citech by situaci ještě zhoršil. Dobrou zkušeností, potřebnou pro přerušení řetězce hněvivých reakcí, může být nový sňatek rodiče, ovšem za předpokladu, že je to pro dítě šťastný zážitek.

Pocit viny je spolu s dalšími emocemi úzce spjat se složitými pocity hněvu. Právě proto je tak těžké zvládnout některé děti s pocitem viny a nenávisti vůči sobě samým, který vinu často provází. Nemálo dětí se cítí za rozvod rodičů odpovědných a kladou si jej za vinu. Pro rodiče sice bývá obtížně představitelné, že by jejich dítě mohlo trpět tak absurdní představou, ale

realita skutečně je taková. Menší děti trpívají obavou, že rozpad manželství zapříčinily ony, konkrétně něco, co udělaly, případně neudělaly, ale měly. Myslí si, že se rodiče rozvedli, protože například málo poslouchaly, nebyly hodné. Toto sebeobviňování může u dětí po rozvodu přetrvávat i řadu let. Nezřídka bývá zdrojem pocitu viny a obav.

S touto emocí se rodiče patrně vyrovnávají nejobtížněji, protože přinejmenším jeden z nich se z různých důvodů také potýká s pocity viny a vzteku. Kvůli vlastní bolesti a potížím spojeným s novou situací si možná nevšimnou tísně, kterou dítě prožívá.

Takovou reakci rodiče ale mohli předvídat a dříve či později na ni musí zareagovat. Mylné domněnky dětí ohledně vlastní odpovědnosti za rozvod naštěstí lze odstranit vysvětlováním a ujišťováním. Jakmile se dítě dozví, že jeho představa o příčinách rozvodu neodpovídá skutečnosti a že za rozvod nenese žádnou zodpovědnost, velmi se mu uleví.

Úzkost a zmatek se obvykle vážou k budoucím situacím, přestože ani minulé události neupadnou v zapomnění a hrají důležitou roli. Podobně jako jiná traumata pro děti, i rozvod trvale mění způsob, jakým děti přemýšlejí o světě a o svém životě. Dokonce i v domácnostech, kde děti byly svědky otevřeného boje mezi rodiči, je zpráva o rozvodu obyčejně překvapí. Představa dětí, že rodiče tu s nimi budou stále, je tak samozřejmá, že je opak prostě nenapadne. Když však jeden rodič opustí domov, mnohé děti již nikdy nezískají ten pocit jistoty, který měly před rozvodem. Nemůžeš-li se spolehnout na své rodiče – základnu svého pocitu bezpečí - nemůžeš se pak spolehnout na nic. Život již není tak bezpečný, tak předvídatelný a jistý.

Mnohé děti se ze zkušenosti poučí, že dospělým se nedá věřit a že nedbají na jejich přání a pocity. Místo toho se dějí události a děti jsou ponechány samy sobě. Snaží se vyznat ve smíšených signálech, jež dostávají. Ve snaze zmírnit tento zmatek sbírají útržky informací ze zaslechnutých telefonických hovorů, čtou cizí dopisy a naslouchají rozhovorům dospělých.

Úzkost se rozšíří také na budoucnost a děti si začnou dělat starosti, jak budou všechno zvládat, až budou dospělé. Pokud mají více rozvedených příbuzných, mohou dojít k přesvědčení, že rozvod je rodinným vzorcem, který v příslušnou dobu potká i je. Některé děti rezignují a jiné se rozhodnou, že se nikdy neožení či nevdají. Strach z budoucích změn je přítomný takřka vždy. Takové úzkosti mohou být zdrojem hlubokého pocitu neštěstí, který některé děti skrývají a předstírají, že o nic nejde.

Děti také jen obtížně zvládají závist vůči úplným rodinám. Chlapci si představují, že ostatní tatínkové berou své syny na fotbal, dívky si mohou myslet, že ostatní maminky jsou jako velké kamarádky, které netrvají na tom, aby dcery uklízely svůj pokoj a chodily zavčas spát. Úplné rodiny mají skvělé prázdniny, jezdí do zahraničí, mají velké auto a pěkné oblečení. Existuje nebezpečí, že děti, se kterými se z jakéhokoli důvodu nezachází stejně jako s jejich vrstevníky, si budou připadat jiné, méněcenné. (Smith, 2004:52-58)

Rozvod je ta nejhorší možnost, která pro děti může nastat. Velmi dlouho se z toho zotavují. Často se má za to, že dětem stačí vídat oba rodiče, ale děti potřebují mnohem více. Naprosto zásadní je kvalita rodičovské péče. Budoucnost se jeví slibně jen tehdy, mají-li děti pocit, že jsou důležité pro oba rodiče, že je oba rodiče podporují a milují. Dalším důležitým faktorem je skutečnost, že děti už nejsou vystaveny vzájemnému nepřátelství rodičů a odezněl strach. Pokud jsou splněny tyto podmínky, děti přežijí nelehké období, budou šťastnější a dokážou se dívat do budoucnosti s důvěrou a nadějí.

1.3 Prarodiče – útočiště před rozvodovými zmatky

Po možném zakolísání tomu bývá tak, že pokrevní rodina většinou táhne za společný provaz a přikloní se k rozvedené dceři či synovi, nabídne účast a hlavně pomoc. Stane-li se tak, je to určitě vítané a rozvedená žena si uvědomí, že není na vše sama.

Děti rozvodem hodně ztrácejí. Zvláště stresující je, že rozvod otřese něčím, co považují za samozřejmé a co je zdrojem jejich pohody, totiž že rodiče tu budou stále někde nablízku. Ztrácejí pocit rodinné jednotky, tak jak ji znaly předtím. Kromě ztráty denního kontaktu se svým otcem obvykle vidí méně i svou matku, která věnuje více času výdělků. Mohou také přijít o svůj důvěrně známý domov a jeho okolí, o školy, přátele a dokonce o domácí zvířata.

Patrně tou nejméně nutnou ztrátou způsobenou rozvodem, která je často přehlížena, je zpretrhání vztahů mezi dětmi a jejich prarodiči z otcovy strany. Ve svém přání distancovat se co nejvíce od svého bývalého manžela nedovolí žena kontakt jeho rodičů s jejich vnuky. Dojde-li k takové situaci, pak jde o velmi nešťastný produkt konvenčního porozvodového uspořádání. Prarodiče mohou být cennými pomocníky rozvedených rodin.

V citových výkyvech a zmatcích po rozchodu jsou rodiče až příliš zaměstnáni svými vlastními problémy, než aby reagovali na cokoli radostí, počítaje v to i jejich vlastní děti. To

připravuje děti o hlavní zdroj jejich sebeúcty – schopnost vnímat se jako zdroj radosti svých rodičů. Dědeček a babička, o jejichž potěšení z vnuků nelze pohybovat, nabízejí takové deprivaci neocenitelné protilátky. Jinými slovy, prarodiče, kteří zůstávají dětem dostupní, fungují jako bezpečný úkryt před rodičovským nepřátelstvím a dodávají cenný pocit stability. Zejména v případě, je-li manželství prarodičů dobré, děti mnoho získají, stanou-li se svědky dlouhodobého, úspěšného vztahu. Později v životě jim to může pomoci překonat určitý strach z intimního vztahu, strach, ke kterému jsou děti z rozvedených rodin náchylné. Láska, pozornost a účast prarodičů mohou pomoci dětem, aby přepluly rozbouřené vody bezprostředního rozruchu a staly se odolnými vůči některým dlouhodobým rizikům. Z pohledu dítěte v domě u prarodičů věci probíhají stejným způsobem jako dřív. Oběd je stále ve stejnou dobu jako dřív. Babička s dědečkem se chovají stejně jako dřív. Ať se děje, co se děje, oba dva tu vždycky budou. Stejný dům, stejná zahrada. Jsou vždycky rádi, když děti přijedou.(Warshak, 1996:57-59)

Úzké kontakty rozvedené dcery (syna) s jejími (jeho) rodiči, a tedy prarodiči porozvodových dětí mají nejen výhody, nýbrž i úskalí. Jak své vlastní dítě, tak ani vnoučata není radno posunovat do role chudáček. Zejména v době, kdy na tom jejich rozvádějící se matka je nevalně, měli by si prarodiče zakázat zavalovat vnoučata litováním a naříkáním. Snad později, až matka zvládne psychorozvod a bude z ní vyrovnaná, sebevědomá ženská a až i děti budou z nejhoršího venku, teprve potom je možné povolit prarodičovským citům a vnoučata trošku rozmazlovat. Dříve raději ne, bývají totiž v období kolem rozvodu přecitlivělá a prarodiče jim nejvíc prospějí, budou-li se chovat, jako by se nic tak strašného nedělo. I když se třeba děje.

Zní to možná dost zvláště, že vztahy rozvedených k rodičům ex-partnera bývají méně problematické. Nikdo od nich příliš neočekává, a tudíž nebývají tak krizové. Za jednoho předpokladu: že rodiče ex-partnera zůstanou jen a jen vlídnými prarodiči a nebudou přes vnoučata, přímo nebo oklikami, vyřizovat jakékoli účty dospělých. Ať už si rodiče obou ex-manželů myslí o rozpadu manželství cokoli, má být rozvod jejich dcery nebo syna přísně oddělovaný od kontaktů s vnoučaty.(Plaňava, 1994:78-79)

Prarodiče mohou dítěti nabídnout bezpečné útočiště před rozvodovými zmatky. Aby jejich pomoc byla co nejúčinnější, mělo by jejich jednání být uvážené a citlivé.

1. V rozvodových přích by se neměli přidávat na ničí stranu. Z toho by neplynul žádný prospěch ani jim, ani vnoučatům. Bude-li některý z rodičů žádat jejich spojenectví,

vysvětlit jim, že nejlepší pomoc můžou poskytnout tím, že budou oporou pro vnoučata. Prospěšnost jejich vztahu k vnoučatům bude zvlášť nadějná, když si oba rodiče budou cenit jejich pomoci – proto je důležité, aby si žádného rodiče neodcizili. To ale neznamená, že by svému dospělému dítěti, které prochází rozvodem, měli odepřít soucit nebo potřebnou péči.

2. V přítomnosti dětí nekritizovat žádného z rodičů. Většina dětí je vázána silnou loajalitou vůči oběma rodičům. Pokud prarodiče shodí dětem jednoho jejich rodiče, vnoučata jim to budou mít ve skrytu za zlé a jejich vzájemný vztah tím utrpí.
3. Je dobré podporovat a povzbuzovat vztahy dětí s jejich druhými prarodiči, případně s nevlastními rodiči a jejich rodiči. Milujících dospělých v životě dítěte není nikdy dost.
4. Pokud prarodiče mohou strávit více času s dětmi v týdnech a měsících po rozchodu rodičů, může to pomoci celé rodině v jejím nesnadném úkolu přizpůsobit se mnohým změnám, které ji ještě očekávají. Rodiče, jejichž emocionální stav je narušen, uvítají s úlevou, když odpovědnost za děti převezme na čas někdo jiný. Dětem pak prospěje kvalitní angažovanost ve známé, stabilní a nekonfliktní atmosféře.
5. Jestliže prarodiče žijí příliš daleko na to, aby byli s dětmi v pravidelném a častém kontaktu, je dobré ujistit je svou láskou a zájmem prostřednictvím telefonických hovorů, dopisů a podobně.
6. Jsou-li děti s prarodiči, je dobré poněkud slevit ze svých požadavků. I když existují výhody pevných mezí a přístupu „jako by se nic nestalo“, realita je taková, že ve skutečnosti zde změny jsou. Rozpadá-li se rodina, je nutné očekávat, že v chování dětí bude více problémů.
7. Prarodiče by měli připomínat vnoučatům, že jejich rodiče byli šťastní, když se jim děti narodily. V období, kdy se rodiče přestanou mít rádi, děti potřebují častá ujištění, že jsou milovány. Měli by jim vysvětlit, že rozvod je něco, co se stane pouze dospělým, a že rodiče nikdy nepřestávají mít své děti rádi. (Warshak, 1996:57-59)

1.4 Dílčí závěr

Nejčastější příčinou rozvodů je manželství. Tahle věta není laciným bonmotem. Už proto ne, že každé lidské počínání i samotné pobývání na této planetě znamená rizika, nejistoty, možnost ztroskotání. A tudíž i soužití v manželství je od samotného počátku rizikovou záležitostí. Dnes můžeme tvrdit, že značně riskantní, neboť nemalý počet manželství končí rozpadem, tj. prohrou.

Člověk může prohrát v zápase se silami, které nešlo ovlivnit, nebo je ovlivnit nedokázal. Může též prohrát, protože usiloval o možné tak nemožné, až prostředky zcela znesvětily účel. Dva lidé mohou prohrát i tak, že jeden chce něco, druhý něco jiného a výsledkem je, co žádný z nich nechtěl. Prohráváme i z pouhého nedorozumění, jestliže nebylo včas vyřčeno a vyslechnuto to pravé slovo. Můžeme prohrávat i proto, že od manželství očekáváme neočekávatelné, a tudíž jednáme v zajetí iluzí. Můžeme prohrávat z mnoha důvodů a zdrojů, často bývají propleteny jeden s druhým.

A když už se Prohra nezvratně udála, zbývá možnost ji vnitřně zpracovat, ovlivnit vlastní reakce a dovedněji řídit další své počínání. Prohra, i ta rozvodová, je spojena se ztrátami. Je však v naší moci ztráty ještě zvyšovat nebo zmenšovat – buď mohu prohru zvládnout, anebo ona ovládne mne.

Navzdory moudrosti, kterou člověk označuje sám sebe, leckdy neprohráváme moudře. A čím jsou prohry bolavější, tím jako by ubývalo moudrosti. Zraněné city ji dusí.

Je nemálo variant, jak nás prohry drtí, zbavují soudnosti, tlačí do rezignace či cynismu. Je též několik možností, jak umět prohrávat. A prohrávat tak, abychom nezvyšovali vlastní strádání i strádání těch kolem nás.(Plaňava, 1994:9-10)

2. Porozvodová úprava poměrů mezi rodiči a dětmi

Právo na oba rodiče je jedním ze základních práv dítěte. Před tím, než soud manželství rozvede, musí být, a to v rámci samostatného rozvodového řízení, vyřešena otázka, komu z rodičů budou svěřeny děti do výchovy.

Rodiče se mohou dohodnout na tom, že dítě bude na dobu po rozvodu:

1. Svěřeno do výchovy jednomu z rodičů s tím, že s druhým se bude stýkat v rozsahu dohodnutém mimosoudně, případně dohodnutém před soudem.
2. Svěřeno do střídavé výchovy obou rodičů.
3. Svěřeno do společné výchovy, resp. zůstane ve společné výchově obou rodičů.

Svěření dítěte do výchovy jednomu z rodičů

Jedná se o nejčastější způsob výchovy nezletilého dítěte v době po rozvodu manželství. Tento způsob se uplatní všude tam, kde mezi rodiči k dohodě o porozvodové výchově nedojde, a o výchově tak rozhoduje soud. Přestože stále přetrvává větší množství případů, kdy se rodiče dohodnou (nebo soud rozhodne) na tom, že dítě zůstane po rozvodu s matkou, objevují se častěji i dohody a rozhodnutí soudu, podle kterých je dítě nadále ve výchově otce.

Tento model rozhodně neznamená, jak se mnozí rodiče mylně domnívají, že by ten z rodičů, kterému není dítě svěřeno do výchovy, ztrácel rodičovská práva a povinnosti. Mnohdy však díky tomu, že každý z rodičů si založí novou rodinu, případně vlivem dalších okolností dochází k uvolňování, někdy také až úplné ztrátě vztahu mezi dítětem a tím z rodičů, který dítě po rozvodu ve své výchově nemá. Tomu lze zabránit pouze úpravou pravidelného styku rodiče s dítětem.

Střídavá výchova

Střídání rodičů ve výchově dítěte je jedním z nejvíce diskutovaných prvků zavedených novelou zákona o rodině. Jedná se o takovou úpravu výchovy, v rámci které se rodiče střídají. Podmínky, které musejí být splněny, aby vůbec bylo možné uvažovat o střídavé výchově

rodičů, stanoví jednak zákon o rodině a další podmínky je možno dovozovat také z dosavadní praxe soudů.

Pokud se týká zákonných podmínek, jsou následující:

- oba rodiče jsou způsobilí dítě vychovávat a mají o výchovu dítěte zájem,
- střídavá výchova bude v zájmu nezletilého dítěte,
- střídavou výchovou budou lépe, nežli jiným způsobem výchovy, zajištěny potřeby nezletilého dítěte.

Další podmínky plynou z dosavadní praxe soudů, která především v tomto směru čerpá z odborných stanovisek, názorů a posudků znalců, zejména z oboru dětské psychologie. Pokud by mělo být dítě po rozvodu manželství rodičů vychováváno střídavě rodiči, pak:

- bydliště obou rodičů by od sebe neměla být příliš vzdálena,
- dítě by mělo mít zhruba stejně daleko do školy, mělo by mít možnost být stále v okruhu svých kamarádů, v dosahu míst, kde provozuje svou zájmovou aktivitu ve volném čase,
- dítě by mělo mít vybudované své vlastní zázemí u obou rodičů, aby nedocházelo ke stálému stěhování,
- střídání ve výchově předpokládá minimálně komunikaci a spolupráci mezi oběma rodiči,
- pokud je samotné dítě již ve věku, kdy je schopno vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření týkajících se jeho osoby, pak by samozřejmě měl být v řízení zjištěn i názor dítěte.

Společná výchova obou rodičů

Novelou zákona o rodině byla spolu se střídavou výchovou zavedena nově také úprava tzv. společné výchovy. Zákon o rodině stanoví prakticky zcela stejné podmínky, které musejí být pro rozhodnutí o takovémto způsobu výchovy nezletilého dítěte po rozvodu splněny, jako u střídavé výchovy. V odborné literatuře je možno setkat se s názorem, že taková úprava byla zřejmě ze strany zákonodárce myšlena pro případy rozvádějících se manželství, kdy

i po rozvodu zůstávají bydlet bývalí manželé společně. Z výsledků soudní praxe je však zřejmé, že tento způsob porozvodové úpravy zatím dosud nebyl prakticky aplikován.(Průchová, 2002:17-20)

Rodiče, kteří se dohodnou na další péči o děti, začínají svůj život po rozvodu se zřetelnou výhodou a stejně tak i jejich děti. U těchto rodičů je pravděpodobnější, že se v rozhodování o dětech budou vzájemně podporovat. Otec, který má dítě u sebe na základě dohody s bývalou manželkou, se zpravidla cítí jistější a lépe připravený na roli rodiče samoživitele, než ten, kterému jsou děti svěřeny, protože tak rozhodla jeho bývalá manželka. Tento je pro tuto novou životní situaci připraven hůře.

Začnou - li rodiče vést soudní spor o svěřením dítěte, je to horší, než když se jeden rodič jednostranně rozhodne ponechat děti u toho druhého. Psychické deformace dětí, jejichž rodiče vystupňovali soudní boje, jsou tím nejhorším, co si ponесou možná po celý svůj další život.

Rodiče by se měli seznámit s existujícími možnými způsoby uspořádání a zvolit si nejvhodnější pro jejich rodinu. Bez ohledu na způsob uspořádání je úspěch podmíněn způsobem realizace. Rozhodující není počet hodin, který dítě stráví s každým rodičem, nýbrž kvalita společně prožitého času.

2.1 Výhradní péče jednoho z rodičů

Výhradní péče matky

Pro všechny děti v péči jejich matek je rozpad rodiny smutným a tísnivým zážitkem. V prvních týdnech a měsících po rozchodu rodičů a poté, co otec z domu odejde, jsou u všech dětí patrné nějaké negativní reakce. Ne každé dítě reaguje stejným způsobem, ale jisté symptomy stresu se objevují velice často. V reakci na odloučení rodičů děti cítí zlost, zmatenost a obavy, vyžadují více pozornosti od svých rodičů a učitelů, začnou plakat pro maličkosti a pláčou častěji.

Malé děti často procházejí tím, co psychologové nazývají „regresí“, jako reakci na stres z rozvodu. To znamená, že chování dětí, když zápasí s tím, aby se vyrovnaly s rozrušením v rodině, se stává méně zralým. Tak se například může objevit noční pomočování nebo dumlání palce. Jako by se tyto děti chtěly vrátit k dřívějšímu období svého života, kdy se cítily bezpečněji.

Většina rozvedených rodičů téměř bez výjimky přehlíží či podceňuje rozsah, závažnost a trvání traumatu dítěte způsobené rozvodem. Bez ohledu na závažnost traumatu dávají rozvedení rodiče přednost víře, že jejich dítě příliš netrpělo, a že jakékoliv reakce, které u něj vidí, jsou pouze přechodné. Téměř univerzální nutkání rodičů je „mít už všechno za sebou“, a to co nejdříve, přestože to znamená ignorovat psychická traumata. Většina rodičů chce na rozvod pohlížet jako na jednorázovou záležitost, která při nejhorším u jejich dětí způsobí sice negativní, ale krátké reakce. To platí zejména o rodičích, kteří o rozvod zažádali a chtějí oslabit svůj pocit viny tím, že minimalizují útrapy dětí. Většina rodičů věří obecně rozšířené domněnce, že děti jsou tak odolné, že se mohou lehce otřepat z jakékoliv krize, včetně rozvodu. Není tomu tak. Je známo, že oběti traumatu mohou někdy fungovat zcela dobře v oblastech, které nemají s jejich traumatem žádnou spojitost. Podobně děti z rozvedených manželství mohou vynikat v řadě oblastí, avšak mohou v sobě nosit skryté problémy se sebehodnocením a s mezilidskými vztahy, které se nemusí projevit po řadu let.

Dokonce i dětem z rozvedených manželství, kterým se podaří uniknout dlouhodobým problémům, to trvá i několik let, než znovu získají svou psychickou rovnováhu. V této době jsou vystaveny celé sérii změn, které se zvětšují a zahrnují mnoho aspektů života.

Více než polovina dětí z rozvedených rodin s výhradní péčí matky má pocit, že třebaže se před rozvodem rodiče často hádali a v rodině panovala špatná atmosféra, nejsou na tom po rozvodu jejich rodiny lépe. I když se jim vede docela dobře, dali by ve většině případů přednost otočit ručičkami hodin nazpět a vrátit se do předrozvodové rodiny i přesto, že si pamatují většinu problémů.

Co na dítě působí nejhluběji, ačkoli se o tom většinou nemluví, je šokující vědomí, že láska netrvá věčně. Rodiče tu kolem dítěte nejsou navždy. Jedna z nejdůležitějších jistot, se kterou děti počítají, je stálá přítomnost a ochrana jejich rodičů. Rozvod tuto jistotu vezme a zanechává oprávnění k nedůvěře ve stálost lásky. To pak handicapuje děti později v životě, kdy se začínají vyvíjet jejich vlastní vztahy.

Když se manželé žijící v konfliktním manželství dozvědí o problémech dětí v domácnostech s výhradní péčí matky, mohou si položit otázku, nemají – li setrvat v manželství pouze pro dobro dětí. Myslím, že by skutečně měli udělat vše, co se dá, aby se manželství zlepšilo a by tím sobě i dětem ušetřili bolest rozvodu. Dalším mocným argumentem proti rozvodu by mělo být snížení životní úrovně dětí. Na druhé straně však děti, které žijí ve výhradní péči

matky, na tom nemusí být hůře než ty, které zůstávají ve špatném domově se dvěma rodiči, naplněném stálými konflikty a napětím. Rozvod může také znamenat pro děti pozitivní změny. Zcela jistě pro ty, které jsou chronicky zneužívány svými otci.

Dlouhodobé problémy ve výhradní péči matky:

Psychologická poškození dětí vyrůstajících v rodinách s výhradní péčí matky mohou získávat různé formy: nejistotu z hlediska sexuální role, omezení schopnosti vytvářet intimní vztahy, depresi, úzkost, nedostatečné sebeovládání a průvodce téměř všech emocionálních problémů a poruch chování – nízkou míru sebeúcty, nízké sebehodnocení.

a) Sebeúcta

je psychologická charakteristika, která by se dala též popsat jako reputace, kterou má člověk sám u sebe. Sebeúcta rozkvétá, když vztah rodičů k dětem je vztahem vřelé, chápající a pozitivní pozornosti. Pro rodiče, kteří procházejí rozvodem, jsou však tyto vlastnosti nedostatkovým zbožím. Zahlcení svými vlastními starostmi, smutkem a hněvem mají rozvedení rodiče alespoň po určitou dobu vážně ochromenou schopnost reagovat na děti optimálním způsobem. Ve spoušti, kterou zanechá rozvod, mají matky samoživitelky zvýšený sklon k hubování, kritizování a trestání svých dětí. Čím depresivnější je taková matka, tím obtížněji bude dětmi pozitivně zaujata. Může se od dětí odtáhnout, někdy se i ponořit do aktivit mimo domov, a to vše v úsilí zlepšit svůj trýznivý vnitřní stav.

Děti, zejména mladší, nerozumějí depresím starších. Když se matka zdá nepozorná, vlažná, málo citová, mohou se její děti domnívat, že udělaly něco, co jim matku vzdálilo. Podobně na sebe děti vztahují nepřítomnost otce.

b) Maskulinita

Sebeúcta dítěte je úzce spojena s jeho pocitem, jak přiměřeně naplňuje mužskou nebo ženskou roli. Největší pravděpodobnost, že budou chlapci v tomto směru handicapováni je u těch, kteří jsou deprivováni ve vztahu ke svým otcům. Platí to zejména tehdy, kdy k rozvodu došlo ještě před tím, než dítě začalo chodit do školy; průměrný chlapec ve výhradní péči matky se cítí a jedná méně mužsky než chlapec, jehož rodiče se nerozvedli. Když se takového chlapce zeptáte, jakým činnostem, hračkám a případným povoláním dává přednost, pak jeho volby mají méně společného s jinými malými chlapci a více společného s malými

děvčaty. A ve skutečnosti si i více hraje s děvčaty než s chlapci, jejichž otec žije doma. Dává i přednost typům her a činností, které se líbí malým dívkám.

Chlapci ve výhradní péči matky, kteří se vyhýbají tradičnímu maskulinnímu chování, nevolí takové chování vědomě. Zcela naopak. Tito chlapci by chtěli být jiní, ale nevědí jak, nebo jsou příliš nejistí a nemají odvalu to zkusit. Jsou většinou velmi závislí na svých matkách, nejistí v jednání s vrstevníky mužského pohlaví a často jsou jimi zastrašováni. I když si zkoušejí hrát s jinými chlapci, bývají ignorováni nebo odmítáni a důsledkem toho také velmi nešťastní, osamělí a plní pocitu odcizení. Jsou méně asertivní a více závislí na svých spolužácích.

Matka, která má svěřeného syna do výhradní péče, může povzbuzovat a odměňovat jeho nezávislé a zkoumavé chování. Je také důležité, aby podporovala synův vztah k otci tím, že projeví k otci kladné postoje a usnadní setkávání syna s ním. Na neštěstí mnoho takových matek svého syna od nezávislého chování odrazuje a podobné projevy potlačuje a omezuje. Je-li matka ustrašená a omezuje-li aktivní a asertivní chování svého syna a otevřeně ponižuje otce, pak je větší pravděpodobnost, že její chlapec se stane plachým, nadměrně závislým a nejistý v pocitech své příslušnosti k mužskému pohlaví. U chlapců, kteří nemají častý kontakt se svými otci, je zvýšená pravděpodobnost, že budou nejistí ve své maskulinitě.

Toto větší riziko nejisté maskulinní identity u chlapců ve výhradní péči matky má své kořeny nejen v pouhé nepřítomnosti otce. Je zde vliv i jiných faktorů, jako jsou matčiny postoje a chování. I když se matka samoživitelka snaží být svým dětem matkou i otcem ze všech sil, některé věci matky svým synům dát nemohou. Jednou z nich je silná maskulinní identita.

c) Intimní vztahy

Aby člověk dokázal zakládat a prožívat úspěšné intimní vztahy, potřebuje k tomu mít určité vlastnosti a mít jistá přesvědčení, z nichž většina bývá formována právě rodiči. Jsou to především přesvědčení o naší vnitřní ceně jako partnerů, důvěra v lásku toho druhého, dostatečné citové odpoutání od našich rodičů, tak abychom byli psychologicky k dispozici k úzkému vztahu s jiným dospělým, a schopnost účinně řešit konflikty, které v intimních vztazích nevyhnutelně vznikají.

Ústředním psychologickým úkolem adolescence a rané dospělosti je vytvoření vztahů k příslušníkům druhého pohlaví. Otcův zájem, podpora a dosažitelnost dávají synovi

zřetelnou výhodu ve společenském styku se ženami. Šance mladého muže na úspěšnost jeho manželství je větší, pokud měl vřelý a úzký vztahu se svým otcem a viděl harmonický vztah mezi svými rodiči.

Je - li pro matky samoživitelky těžké dát svým synům maskulinní sebedůvěru, pak je pro ně téměř nemožné vychovat dívky, které mají hlubší sebedůvěru ve svoji atraktivnost vůči mužským partnerům. To je ve velké míře role otce. Dojde - li k tomu, že otec nefunguje, pak je zvýšená pravděpodobnost, že dcera bude mít obavy a pochybnosti o své atraktivnosti jako ženské partnerky, a bude mít pochyby, že by ji nějaký muž mohl milovat pro ni samu a může mít obecnou nedůvěru v muže.

Dívky, které vyrůstaly v rodině bez otce, mají zřetelně větší potíže dosáhnout pohody ve vztahu s muži. Stojí je také více času a námahy vzbudit u mužů pozornost než dívky z rodin úplných. V jejich volném čase je lze nalézt častěji na místech, kde se zdržují chlapi. Podle výzkumu se tyto dívky většinou dříve vdají, při sňatku bývají často již těhotné. Jejich manželé jsou častěji muži s nižším vzděláním, nepříliš úspěšní ve společnosti. Důsledkem toho tyto dívky cítí ve svých heterosexuálních vztazích více obav a méně uspokojení, mají obavy, že by je jejich partneři mohli zranit, opustit, zradit.

Z toho vyplývá, že cítí - li se dívka odmítnuta prvním mužem svého života - svým otcem, pak všechna další setkání s muži jsou ovlivněna touto událostí, jsou plna obav a podezření.

Podobně jako dívky mají i chlapi vychovaní v rodině s jedním rodičem problémy dosáhnout naplnění v heterosexuálních vztazích. Třeba i deset let po rozchodu rodičů je velká část těchto mladých mužů osamocena a má za sebou jen velice málo trvalejších vztahů. Ze strachu z odmítnutí jsou k ženám velmi zdrželiví, nesnaží se příliš ženu dobývat a při sebemenším náznaku nezájmu se ihned stáhnou. Bojí se otevřít a důvěřovat druhému, často ani pořádně nevěří v lásku, protože si pamatují bolest svých rodičů, když se vztah začal vyvíjet proti nim.

Zdá se, že jak muži, tak ženy z rozvedených rodin očekávají a obávají se, že jejich vlastní citový život, že i jejich vztah selže. Rozvod tak může zanechat smutné dědictví předávané z generace na generaci.

K problémům v intimních vztazích zakoušených dětmi vychovávanými u rozvedených matek podstatným způsobem přispívá nadměrná závislost na matce. Otec pomáhá dětem k psychologickému odpoutání od matky tím, že nabízí dětem bezpečný vztah na matce

nezávislý, a tím, že funguje jako určitý nárazník mezi dětmi a matkou. Bez otcovy přítomnosti je pro děti obtížnější dosáhnout nezávislosti v psychické pohodě. Místo toho, aby se odpoutávaly postupně, buď se této ústřední úloze adolescence vyhýbají tím, že lpějí na bezpečí domova, nebo proklamují svou nezávislost dramatickým, často nezralým způsobem. To někdy zahrnuje převedení závislosti z matky na partnera či partnerku.

Jedním z hlavních znaků zdravého intimního vztahu dvojic je jejich schopnost úspěšně řešit konflikty, které nutně vznikají. Děti se pozorně dívají, co jejich rodiče dělají s konfliktem. O mnoho let později, když musí řešit vlastní manželské potíže, čerpají z těchto raných lekcí. Může to být i jeden z důvodů, proč děti z rozvedených rodin s větší pravděpodobností volí rozvod jako odpověď na své vlastní manželské problémy. Rozvod připraví děti o příležitost, aby zblízka pozorovaly, jak si dospělí úspěšně poradí s konfliktem. Přesto je však možné i po rozvodu modelovat pro dítě situace, jak úspěšně řešit konflikt. Pokud má otec kontakt s dětmi, pak spolu potřebují rodiče alespoň minimálně spolupracovat. Je důležité, aby toho byli schopni a snažili se vyhnout nadměrné zlobě. Jejich klidná komunikace po rozvodu může dítěti výrazně pomoci řešit partnerské konflikty v jeho budoucím životě. (Warshak, 1996:45-54)

d) Rozvoj intelektu

Vliv otce na mentální rozvoj dítěte začíná již v pátém až šestém měsíci po narození dítěte. U malých chlapců, kteří mají častější kontakt se svými otci, se začnou mentální dovednosti a zvědavost projevovat dříve než u těch, kteří mají kontaktu méně. Zdá se, že malá děvčátka takový prospěch z kontaktu se svými otci nemají. Otcové ovlivňují intelektuální vývoj svých dcer až o něco později.

Snadno dosažitelný otec pomáhá svému synovi dosáhnout ve škole jeho intelektového potenciálu tím, že slouží jako příklad muže, který úspěšně funguje mimo domov. Avšak bez ohledu na míru vlastní úspěšnosti nebude mít otec týž vliv na intelektový vývoj svého syna, není - li mu nablízku. Nedává mu tak dost příležitostí, aby ho syn pozoroval, napodoboval a aby se s ním identifikoval.

Podobně vřelý vztah otce a dcery a výraznější otcova očekávání od dcery vedou u žen k vývoji autonomie, nezávislosti, úspěšnosti a tvořivosti. Výsledky a úspěchy dcer může otec nejen podpořit, ale i brzdit tím, že je zanedbává nebo zneužívá.

Otec hraje velmi významnou roli v tom, čeho jeho děti dosáhnou intelektově nebo ve vzdělání. Vliv jeho působení může být pozitivní nebo negativní. V žádném případě však není nevýznamný a proto je velmi špatné, ztratí – li dítě po rozvodu kontakt se svým otcem.

Výhradní péče otce.

Ani výhradní péče otce neušetří děti od bolesti rozvodu. Reagují stejným rozsahem citu a chování, jako děti v domovech s výhradní péčí matky. I když každé dítě reaguje poněkud rozdílně, a také mnohé záleží na věku dítěte, některé symptomy se vyskytují velmi často. U malých dětí ve výhradné péči otce je větší pravděpodobnost, že se projeví regresivní prvky, jako např. noční pomočování, cucání palce, zvýšená potřeba pozornosti od rodičů a od učitelů. Reakce tohoto druhu bývají většinou však pouze dočasné.

Také ne všechny změny jsou negativní. Někteří otcové s výhradní péčí, kteří opustili stresující manželství tvrdí, že jejich děti byly po rozchodu rády a cítily úlevu. U některých dětí se také v době rozchodu rodičů může objevit více sebeovládání a dospělého chování.

Stejně jako v rodině s matkou samoživitelkou i v rodině s výhradní péčí otce si většina dětí myslí, že situace před rozvodem byla jednoznačně lepší a ještě více jich doufá, že se rodiče dají opět dohromady. Ať dítě zůstane s kterýmkoli z rodičů, nahlíží skoro vždy na rozvod jako na nevídaný zásah do svého života a druhý z rodičů chybí dětem stejně, ať jde o matku či otce.

Pokud srovnáme některé charakteristiky dítěte ve výhradní péči otce a ve výhradní péči matky, zjistíme, že psychický stav dětí žijících s otcem je v průměru srovnatelný s psychickým stavem dětí žijících pouze s matkou. Jak jsou děti schopné vypořádat se s rozchodem rodičů, záleží na celé řadě faktorů. Velmi důležité je i pohlaví dítěte, které má jako jeden z těchto faktorů bezesporu vliv na to, s kým se bude dítěti dařit lépe - s otcem nebo s matkou.

Shoda pohlaví rodiče a dítěte ve výhradní péči

Podle některých výzkumů se ukázalo, že děti ve výhradní péči rodiče stejného pohlaví – tedy chlapani v péči otců a dívky v péči matek – byly porozvodové situaci přizpůsobeny lépe než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví. Proto není překvapivé, že v rodinách s výhradní péčí matky mají dívky méně problémů než chlapani.

Děti ve výhradní péči rodiče stejného pohlaví ve srovnání s dětmi ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví bývají zralější, více společenské, více spolupracující a samostatnější. Jsou méně úzkostlivé, méně náročné a mají více sebeúcty. Jsou také více spokojené s tím, jak bydlí a žijí. Tyto děti jsou více vyrovnané se sebou a se světem. Jako skupina komunikují tyto děti snadněji než chlapci ve výhradní péči matky či dívky ve výhradní péči otců, snadněji se s nimi naváže kontakt a jsou také atraktivnější. Mezi otci s výhradní péčí a jejich syny bývá často kamarádský vztah, stejně jako mezi matkami s výhradní péčí a jejich dcerami.

Naproti tomu se u chlapců žijících v péči matek a u dívek žijících v péči otců se v mnohých výzkumech projevila vysoká míra agresivity a poruch chování. U těchto dětí byla zjištěna nejnižší míra sebeúcty a byly nejméně společenské. Ostatními dětmi, zejména vrstevníky stejného pohlaví byly častěji odmítány, hrály si většinou s dětmi opačného pohlaví nebo mladšími. Tyto děti se pohybují v začarovaném kruhu. Agresivní chování vede k odmítnutí ze strany vrstevníků, což způsobuje frustraci, která vede k dalšímu agresivnímu chování.

U chlapců vychovaných otci s výhradní péčí je menší pravděpodobnost delikvence než u chlapců vychovaných matkami, avšak u dívek vychovaných otci je taková pravděpodobnost vyšší. Bylo též zjištěno, že u dětí vychovaných rodičem opačného pohlaví je větší pravděpodobnost nedokončení střední školy.

Problematika děvčat vychovávaných v domácnostech vedených otcem byla dokumentována v jednom z výzkumů o dětech v osmdesátých letech. Dívky z výhradní péče otců byly více zapojeny do protispolečenského chování a byly náchylnější k depresi a úzkostným stavům.

Ať již posuzujeme samostatnost, zralost, sebeúctu, sociabilitu, úzkost, agresi, delikvenci nebo depresi, dospíváme k závěru, že se průměrně daří chlapcům lépe v péči jejich otců a dívkám v péči jejich matek. Z toho vyplývá, že pohlaví dítěte je faktorem, který by měl mít významnou váhu v rozhodování o porozvodové péči.

Vztah dítěte k rodiči stejného pohlaví je důležitý, jeho význam by však neměl být namířen proti významu druhého rodiče v životě dítěte. Děti potřebují oba – otce i matku.

Hlavní problémy rodin s výhradní péčí rodiče opačného pohlaví

1) Změna role dítěte v rodině

Tento častý problém je výsledkem zhroucení obvyklých hranic mezi dítětem a rodičem. Někteří rodiče s výhradní péčí, zejména když se cítí osamoceni, citově deprivováni či stresováni, se orientují na své děti a vyžadují jejich společenství, radu a útěchu. V důsledku toho se od dětí očekává, že budou jednat jako skuteční partneři.

Na takovém posunu rolí mají do určité míry podíl okolnosti, ve kterých se rodič s výhradní péčí nachází. Pracuje - li na plný pracovní úvazek, přesun části tradičních rodičovských povinností na děti se zdá nevyhnutelný. Například mnoho rodičů samoživitelů nemá jinou možnost, než pověřit nejstarší dítě dohledem na mladší sourozence, i když by samo potřebovalo dohled dospělého. Nebo také dochází k situaci, kdy rodič nemá nikoho, s kým by se podělil o své starosti, a tak je svěřuje svým dětem

Dojde - li k posunu rolí, může to být těžkým břemenem zejména pro mladší děti. Jedním z neblahých důsledků je, že dítě neprožije bezstarostné dětství. Spoléhají - li rodiče na to, že jim děti poskytnou citovou podporu a společenství, zákonitě dojde ke vzájemné frustraci. Většina dětí zkrátka není schopna pravidelně uspokojovat citové potřeby svých rodičů. Rodiče se pak cítí zklamáni a děti mají pocit méněcennosti a pocit viny. To vede k většímu napětí a ke konfliktu mezi rodičem a dítětem. U dětí dojde ke snížení sebeúcty, protože se cítí neschopné splnit rodičovská očekávání. Budou - li takové děti generalizovat své zkušenosti z rodinného života na ostatní lidi ve světě, mohou skončit jako dospělí s hluboce vštípeným přesvědčením o své neschopnosti vyhovět potřebám opačného pohlaví. Tento postoj vytvoří bariéry, které budou bránit dosažení a udržení uspokojujících intimních citových vztahů k opačnému pohlaví.

Děti ve výhradní péči rodiče druhého pohlaví vykazují více poruch chování, více úzkosti a nižší míru sebeúcty než děti v péči rodiče shodného pohlaví. Je tomu tak proto, že dítě zkrátka nezvládne nahradit rodiči partnera, což nese velmi těžce a vede to ke zmíněným projevům. I když tyto děti nakonec vyhoví některým citovým potřebám rodičů a situaci zvládnou, je to často za cenu zpomalení jejich vlastního citového vývoje.

Rodič, který až příliš potřebuje dětskou blízkost a po příliš dlouhou dobu, poskytne dítěti jen stěží potřebnou míru nezávislosti a jen stěží ji u něho bude posilovat. U dítěte se může objevit

pocit, že připoutání k člověku mimo rodinu je něco jako zrada. Není – li tento konflikt řešen, dítě vyrostne v jedince sice věkem dospělého, ale citově handicapovaného, neschopného milovat někoho jiného bez pocitů úzkosti a viny.

2) Problémy dítěte s identifikací se svojí sexuální rolí

Chlapci

Konflikt při sexuální identifikaci je jedním z nejvážnějších úskalí pro chlapce žijící ve výhradní péči svých matek. Svého otce po rozvodu vidí stále méně a méně, což znamená, že je pro ně stále méně příležitostí, aby se od svého otce něco naučili a aby se s ním pokud možno identifikovali.

Co je pro identifikaci se svou sexuální rolí pro takového chlapce snad ještě nebezpečnější než nedostatek kontaktu s otcem, je vyjádření negativního názoru matky na bývalého manžela před synem. Otcova nepřítomnost připravuje syna o příležitost k identifikaci s ním a matčin kritický postoj k otci může dokonce oslabit chlapcovo přání se se svým otcem identifikovat. Nejde jen o to, že matka hodnotu otce snižuje. Chová - li se jako mnoho jiných matek v takovém postavení, může více nebo méně skrytým způsobem přimět syna, aby tyto negativní postoje přejal.

Na jedné straně chce chlapec potěšit matku a dovídá se, že tak může učinit, když se k ní připojí v kritickém hodnocení otce. Na druhé straně má potřebu mít dobré pocity o sobě samém, což však nelze, když snižuje cenu otce. Je tomu tak proto, že ústřední část chlapcovy psychologické výbavy, jeho pocit, kým vlastně je, se odvozuje od identifikace s otcem. Právě v aktu zřeknutí se otce se chlapec zřídka ústřední části svého já. Jen velmi zřídka má chlapec negativní názor na svého otce, aniž by měl tentýž názor na sebe. To vysvětluje, proč tak mnoho chlapců vychovaných matkami samoživitelkami trpí pocity méněcennosti. Většina matek by jistě nechtěla úmyslně narušit sebeúctu svých synů, neuvědomují si však, že popuzení syna proti otci vede současně k tomu, aby se syn obrátil i proti sobě samému.

Pro chlapce je ještě horší, když matka odmítá nejen jeho otce, ale všechny muže. Takový postoj může vést k potlačení či oslabení jakýchkoli maskulinních tendencí u jejího syna. Když chlapec popře svou identifikaci s otcem, podkope tak i svoji základní identitu příslušníka mužského pohlaví.

Není - li otec trvale přítomen, je zde riziko, že se chlapec stane příliš závislým na matce, což ještě víc ohrozí jeho pocit maskulinity. Mnohé z poruch chování, které vidíme u chlapců ve výhradní péči matek, jsou reakce na příliš intenzivní vztah matka - syn a na pochybnosti chlapce o vlastní maskulinitě. Jedná - li chlapec vzdorovitě a neposlušně, plní tím dva cíle. Zaprvé získá psychologickou distanci od své matky. Zadruhé, postaví - li se matce, dokáže si, že je silný a nepoddajný. Někteří chlapci se uchylují i extrémnějším formám chování, aby se ujistili o své maskulinitě. Výzkum prokázal, že velký počet chlapců - mladistvých delikventů - pochází z domovů, kde otec není přítomen. Často právě násilné a protizákonné projevy jsou zoufalými pokusy dokázat, že jde o „skutečné muže“. Je třeba si uvědomit, že to, co pro rodiče vypadá jako problém, je často pokusem dítěte o řešení, v tomto případě o nesprávně zaměřené úsilí, posílit sebeúctu a maskulinní sebedůvěru.

I když jsou vzdoroví chlapci pro rodiče zátěží, vážnější problém představují chlapci, kteří vyřeší pochybnosti o své maskulinitě nastoupením opačné cesty. Místo, aby se od svých matek odtrhli, přimknou se k nim ještě více. Místo, aby zápasili o dosažení maskulinní sebedůvěry, začnou se až příliš identifikovat s matčinou feminitou. Místo aby byli dominantní a předváděli se před ostatními, tlumí svoji asertivitu a pasivně se nechávají ovládat druhými. Často dojde k tomu, že matce a synovi taková úzká vazba vyhovuje a nevidí žádnou potřebu změny. Takovým rodinám se pak pomáhá hůře než rodinám, kde chlapec aktivně vzdoruje matčině vlivu.

Tito chlapci bývají nazýváni maminčinými mazánky. Obyčejně mají těžkosti, aby vyšli s jinými chlapci, a dávají přednost hrám s děvčaty a mladšími dětmi.

V krajních případech se chlapec identifikuje s matkou do té míry, že vzniká porucha nazývaná psychology „porucha identifikace se sexuální rolí“. U takového dítěte nejde jen o potíže, má - li se cítit kompetentním příslušníkem mužského pohlaví - takové dítě se mužem ani stát nechce. Některé děti s touto poruchou se stanou transsexuály. Takové případy jsou ale velmi vzácné. Většina chlapců je schopna nalézt jiné cesty k řešení svých konfliktů týkajících se sexuální orientace a role.

Dívky

Situace týkající se problémů sexuální identity není stejná jako u chlapců ve výhradní péči matky jako u dívek ve výhradní péči otce. Jak chlapci, tak i dívky si nejprve vytvářejí

identifikaci s matkami v období kojeneckého věku. Teprve potom se chlapci identifikují se svými otci, proto jsou zranitelní konfliktem, je-li pouto s otcem oslabeno.

Děvčata jsou na druhé straně takovým konfliktem méně zranitelná. Pokud nejde o případ, kdy byla dívka vychována otcem již od kojeneckého věku, identifikuje se od počátku s matkou a je schopna si tuto primární identifikaci podržet, i když s matkou nežije. Ačkoliv mnoho dívek přebírá mnohé od svých otců, jen velmi málo z nich se identifikuje se svými otci natolik, že by začaly mít starosti se svým ženstvím podobným způsobem jako chlapci se svým mužstvím.

Je ještě jeden důvod, proč v tomto směru podstupují dívky ve výhradní péči otců méně rizika než chlapci ve výhradní péči matek, kteří mají slabší sexuální identitu. Dívky v naší kultuře mají totiž širší kontakt s dospělými osobami stejného pohlaví, než je tomu u chlapců. Většina učitelů základních škol jsou ženy, stejně jako personál v mateřských školách a školních družinách i osoby, které vykonávají dozor nad dětmi v domácnosti za nepřítomnosti rodičů. Dívky tak snadněji naleznou pro svoji roli náhradní model.

Existují – li pro dívku ve výhradní péči otce ve vývoji ženství nějaká rizika, pak souvisejí spíše s obavami otce než s jejími vlastními obavami. Někteří otcové mají pochybnosti o své schopnosti pečovat o dcery a vychovávat je přiměřeně nebo je naučit věcem, které se většina dívek naučí od svých matek. (Warshak, 1996:115-144)

2.2 Společná péče

Lidé si vždy mysleli, že po rozchodu či rozvodu má mít péči a výchovu dětí na starosti jen jeden z rodičů. Nárůst rozvodovosti přinutil celou generaci, aby si povšimla problému výhradní péče - přetížení rodiče, kterým byly děti svěřeny; od svých potomků odcizení a nazlobení rodiče, kterým děti svěřeny nebyly; a děti smutně toužící po hlubším, opravdovějším vztahu s nepřítomným rodičem. Řešení, které se nejčastěji nabízí, a které získává stále větší pozornost, je společná péče.

Ze všech jiných termínů užívaných k označení porozvodové péče o děti a jejich výchovu, vyvolává pojem společná péče nejvíce nejasností. Zeptáme-li se deseti lidí, co je to společná péče, pravděpodobně dostaneme deset rozdílných odpovědí. Jeden z důvodů zmatení spočívá v rozdílu mezi společnou péčí podle zákona a společnou péčí fyzickou.

Společná péče podle zákona znamená, že oba rodiče jsou oprávněni činit rozhodnutí v důležitých záležitostech, které se týkají jejich dětí, jako je léčení, vzdělávání a účast na jiných aktivitách. V některých případech si rodiče svou autoritu rozdělí, takže každý si ponechá právo činit rozhodnutí jen v některé oblasti.

Společná péče fyzická znamená, že pobyt dítěte v domově každého z rodičů je rovnoměrněji vyvážen, než by tomu bylo v rámci výhradní péče jednoho rodiče, a přibližuje se poměru jedna ku jedné. Rodiče, kteří mají společnou péči fyzickou, obvykle také mají společnou péči ze zákona. Plány a programy v rámci společné fyzické péče mohou však fungovat různými způsoby. Tímto výrazem není vymezeno žádné určité dělení času nebo četnost přesunů z jednoho domova do druhého. Může tedy znamenat dělení času jedna ku jedné, dvě ku jedné, nebo jakýkoliv jiný poměr mezi těmito veličinami. Dítě může měnit domov často, třeba dvakrát týdně, nebo také zřídka, jako jednou za rok.

Jsou i případy, kdy to nejsou děti, které se stěhují z jednoho domova do druhého, nýbrž rodiče, kteří se střídají v “hlavním domě”, ve kterém děti zůstávají. Protože existuje mnoho významů pro výraz “společná péče”, je velmi důležité, aby rodiče přesně vymezili, co jejich právní zástupci a bývalí manželé myslí, když tento výraz užívají. Společná péče nutně neznamená, že oba rodiče se budou stejnou měrou podílet na péči a výchově dítěte.

Panuje obecná shoda, že společná péče má své výhody a nevýhody jak pro matky, tak pro otce. Jednou z nejčastějších obav rozvádějících se rodičů bývá vliv a dopad rozvodu na dítě, bude-li po rozchodu rodičů přecházet mezi dvěma domácnostmi a v každé budou platit jiná pravidla. Rodiče by se pokud možno měli dohodnout na společných styčných pravidlech i výchovných metodách. Ve většině případů však rodiče mívají odlišné představy a zásady již před rozvodem, tudíž po rozvodu naopak dochází ke zvětšování rozporů. V každém případě by v obou domácnostech měla platit jasně daná a konkrétně vymezená pravidla, aby děti věděly, co mají dělat a co se od nich očekává. Za takových podmínek jsou schopny úspěšně se adaptovat i na dvě odlišně fungující domácnosti. Vědí-li, co se od nich v každé domácnosti očekává, jsou dostatečně pružné na to, aby se přizpůsobily. (Warshak, 1996: 148-50)

V situaci, kdy jeden z rodičů důsledně trvá na pravidlech, zatímco druhý je benevolentní, dochází k problémům v podstatně větší míře. Je-li dítě v jedné domácnosti vychováváno liberálně a nemusí počítat s důsledky svého chování, bude mít velkou motivaci pokoušet se

posunovat hranice i ve druhé rodině, aby zjistilo, co mu takzvaně projde. Dítě se nejprve zaměří na zkoušení hranic u rodiče, který se mu snaží zajistit předvídatelné domácí prostředí s jasně vymezenými hranicemi a trvajícím na důsledcích chování dítěte. Toto zkoušení může být dosti intenzivní a rodič musí být dostatečně odolný, aby tuto bouři přestál. Přestože má dítě v druhé domácnosti větší volnost, nakonec zjistí, že to rodič skutečně myslí vážně a vedení drží pevně v ruce. Pokusy dítěte totiž trvale narážejí na neústupnost, či spíše důslednost rodiče, takže postupně přestane být neposlušné a vzdorovité. Pro rodiče bývá toto období náročné, avšak z dlouhodobého hlediska se mu jeho snahy a výdrž bohatě vrátí, protože si její děti budou vážit a on bude mít prostor pro efektivní výchovu.

Trvat na pravidlech je pro zodpovědného rodiče v této situaci bezesporu obtížné. Zpočátku většina dětí vyhrožuje odchodem ke druhému, tolerantnějšímu rodiči. Rodiče by měli mít na paměti, že dospívající mohou dát přednost druhému rodiči a skutečně odejdu, ovšem mohou si být naprosto jisti, že po nějaké době se většina dětí rozhodne vrátit se k rodiči, který je zásadový, důsledný, ale také milující a vstřícný. Děti z dlouhodobého hlediska preferují zdatné rodiče, o něž se vždy mohou opřít jako o bytelný pilíř, jelikož vědí, co v jejich vztahu platí a co nikoliv. (Teyber, 2007:192-193)

Společná péče umožňuje mužům, aby se vyhnuli povrchním vztahům, které jsou typické pro "návštěvy" mezi dítětem a druhým rodičem. Hodnotu dvou týdnů života nelze vtěsnat do dvou dní. Pozoruhodné rozhovory, které otce s dítětem sblížují, se dostavují spontánně, nelze je načasovat jako vystoupení na nějakém programu.

Muži, kteří vyzkoušeli obojí postavení, tj. rodiče, jemuž dítě nebylo svěřeno, a rodiče se společnou péčí, souhlasně vypovídají, že společná fyzická péče je velmi rozdílná zkušenost ve srovnání s tím, vidí-li své děti jen každý druhý víkend. Více času umožňuje kvalitativní změnu ve vztahu rodič - dítě. Muži, kteří mají společnou péči, stejně jako ti, kteří mají výhradní péči, se těší skutečné důvěře a prožívají se svými dětmi opravdovou blízkost, ke které může dojít jen při společném soužití. Jsou spolu propojeni nikoliv filmy a pizzou, nýbrž rytmem denních rutinních činností, zvyky, vyjednáváním a přizpůsobováním se. Teprve to všechno dohromady přináší člověku pocit, že toho druhého skutečně zná.

Otcové se společnou péčí se tímto postavením vyhnou pocitům ztráty a snížení své vlastní ceny, které provázejí tak mnoho otců při tradičním uspořádání, jimž je povoleno se s dítětem jen vídat. Mají dobrý pocit, když mohou dětem dělat průvodce či ochránce v situacích, kdy se

děti zákonitě setkávají s různými životními zklamáními. Jsou potěšeni, mohou-li být svědky toho, čeho děti dosáhly.

Ne všichni rozvedení otcové chtějí takové závazky převzít a ne všichni jsou toho schopni. Přesto ale většina otců, kteří volí společnou péči, tohoto rozhodnutí nelituje.

Péče o děti se tradičně považuje za ženskou záležitost. Pečovat o děti a vychovávat je představuje činnost, která sice vnitřně odmění, ale je náročná a vyžaduje hodně času a emocionálně vyčerpává. Proto většina matek pomoc s touto prací uvítá. To platí i v situaci po rozvodu. Zůstane-li matka s dětmi sama, je otcova pomoc ve skutečnosti ještě důležitější.

Matka má plnou odpovědnost za péči o děti, když jsou doma a má také odpovědnost za výběr vhodného náhradníka, když s ní děti nejsou. Je odpovědná za provoz domácnosti a to vše navíc ke své výdělečné činnosti mimo domov a případné aktivitě ve společenském životě. Matka samoživitelka má kromě této velké pracovní zátěže i odpovědnost za rozhodování o všech věcech souvisejících s výchovou dětí. Vykonává práci dvou rodičů a patrně funguje i jako hromosvod pro dětský hněv, zatím co otec, který je dosažitelný jen občas, je oblíbený.

Společná péče podle zákona slibuje ulehčení břemene jediné a plné odpovědnosti v důležitých věcech týkajících se jejich dětí.

Společná fyzická péče slibuje matce pomoc s každodenními úkoly při péči o děti a jejich výchově. Bývalý manžel se na péči podílí různými způsoby a dohlíží na věci, které s výchovou souvisejí. Matka má možnost na chvíli vystoupit z kolotoče rodičovství na plný úvazek.

Společná péče většinou pro ženy skutečně znamená ten přínos, který slibuje. Muži, kteří mají společnou péči, se svým dětem více věnují. Je u nich méně tendencí neplnit závazky týkající se výživného a je méně pravděpodobné, že se odstěhují někam daleko od dětí. Bývalý manžel se dětem věnuje obvykle více než při tradičním porozvodovém uspořádání, často je jeho podíl i poloviční. Ženy nejsou tak vyčerpány množstvím času a energie, které děti vyžadují.

Výhody společné péče nejsou zcela zadarmo a požadovanou cenu není každá žena ochotna zaplatit. Je tedy důležité, aby rodiče znali i záporné stránky společné péče ještě předtím, než se pro ni rozhodnou. Žena potřebuje vědět do čeho vstupuje a muž co vlastně bude od své bývalé manželky žádat.

Žena se vzdává mocenského postavení, ze kterého může jednostranně rozhodovat o dětech, činit veškerá rozhodnutí vyplývající z každodenních situací. Vedena snahou udržet si mocenské postavení může žena požadovat výhradní péči o děti, avšak současně uvažovat o tom, že bývalému manželovi povolí dosti široký kontakt s dětmi. V podstatě si chce zajistit, že otec se bude podílet na péči na základě jejího povolení a že její slovo bude v této oblasti zákonem. Systematické odbourávání otcovské autority jako rodiče ohrožuje otcův pocit rodičovské identity. Z hlediska zákona se s otcem zachází více s jako “oblíbeným strýčkem” než s otcem. Nelze očekávat, že muž bude reagovat s potěšením, je-li jeho status zredukován na úroveň druhořadého občana v jeho vlastní rodině. Taková situace vyvolává mnoho hněvu u většiny otců.

Dělit se s bývalým manželem o rodičovskou autoritu je pro některé matky obtížné. Žena, která není zaměstnána mimo domov, si bude chtít uchránit svá výsadní práva matky “na plný úvazek”. Potřeba “udržet to, co mám”, bude u těchto žen zvláště výrazná, pokud se ani rozvádět nechtějí a na rozvod nejsou připraveny. V tomto případě nejde však ani tak o mocenské postavení a možnost ovládnutí, nýbrž o identitu. Zatímco některé ženy uvítají společnou péči jako příležitost k rozšíření svých rolí, jiné jsou přesvědčeny, že by společná péče vedla k oslabení té role, kterou pro sebe považují za ústřední - role matky. A poté, co ztratí status manželky, je závislá na dětech, které jí dají pocit, kým je a jaké je její místo ve světě. Péče o děti a jejich výchova živí její sebeúctu a je její náplní, kolem které se točí každodenní život.

Některé ženy považují za hlavní zápor společné péče omezení ve volbě bydliště a možnosti stěhování. Měly by si však uvědomit, že předpokládaná svoboda pohybu může být více iluzorní než reálná. Některé rozvodové rozsudky specifikují, že v případě odstěhování matky daleko z původního místa dojde ke změně výchovy a děti budou svěřeny otci. I kdyby taková doložka v rozsudku nebyla, otec může podat návrh na změnu či úpravu ve věci svěřených dětí do výchovy, pokud matka plánuje takový přesun, který by účinně bránil otci v kontaktu s dětmi. Kromě omezení vyplývajícího ze zákona musí žena vzít v úvahu možný emoční dopad na děti při přestěhování. Za prvé to vyžaduje přizpůsobit se nové škole, novému sousedství a novým vrstevníkům. Děti, jejichž pocit bezpečí byl oslaben rozvodem, není vhodné zatěžovat dalšími zvraty v jejich životě. Za druhé by byl omezen kontakt s jejich otci.

Žena se také může obávat společné péče nikoliv proto, že by otec měl mnoho kontaktu s dětmi, ale proto, že bude mít mnoho kontaktu s ní. Manžel, který byl proti rozvodu, by totiž mohl pohlížet na společnou péči jako na příležitost k udržování vztahu se svou bývalou manželkou s nadějí, že dosáhne usmíření.

Kritici společné péče jsou přesvědčeni, že i kdyby společná péče byla dobrou myšlenkou, tak prostě nefunguje. Jak lze očekávat od lidí, kteří spolu neumějí vyjít v manželství, aby spolupracovali a komunikovali na takové úrovni, aby mohli společně pečovat o děti a vychovávat je? Rodiče nejen nejsou schopni kooperovat ve společné péči, nýbrž se tím navíc zvyšuje i jejich vzájemné nepřátelství. Zvyšuje se tím také pravděpodobnost, že děti budou zapojeny do bitvy rodičů jako pěšáci.

Stoupenci společné péče tvrdí, že stejný podíl rodičovských práv a odpovědnosti, tak, jak je tomu při společné péči, vyústí v menší míru nesnášenlivosti mezi rodiči a v nižší motivaci zapojovat do rodičovských bojů i děti.

Poslední rozsáhlá studie zabývající se touto otázkou byla provedena v Denveru, ve státě Colorado. Výsledky studie ukázaly, že konflikt mezi rozvedenými rodiči nevykazoval znaky zhoršení jako důsledek zvýšeného požadavku na rodičovskou spolupráci a komunikaci ve společné péči. Nejenže rodiče spolu vycházeli lépe, ale vyjádřili i více spokojenosti s bývalým manželem v jeho rodičovské funkci.(Warshak, 1996:150-161)

Společná péče o děti po rozvodu funguje, pokud:

- oba z rodičů jsou přesvědčeni, že ten druhý je pro děti důležitý,
- oba z rodičů jsou přesvědčeni, že ten druhý je také dobrý rodič,
- rodiče žijí blízko sebe,
- děti samy takovou společnou péči chtějí,
- rodiče mají ke společné péči příznivý postoj,
- rodiče vzájemně spolupracují,
- rodiče jsou flexibilní,

- rodiče mají slušnou úroveň komunikace,
- rodiče nezatahují děti do svých konfliktů.

Společná péče většinou selhává, pokud:

- jeden rodič se o děti nemůže přiměřeně starat,
- místa, kde rodiče žijí po rozvodu, jsou od sebe dosti vzdálená,
- rodiče vůči sobě pociťují silné nepřátelství i přes pokusy o zprostředkování,
- rodiče používají děti proti sobě jako pěšáky ve válce. (Warshak, 1996:172)

Při rozhodování v péči o děti neexistují žádné jednoduché odpovědi a ani existovat nemohou. Rodiče musejí do tohoto procesu vstoupit s vědomím, že i sebelépe sestavený plán rodičovství nebude dokonalý a bude mít svá omezení. Neexistuje žádný bezchybný návod. To, co fungovalo u jedné rodiny, může u jiné působit problémy. Rodiče si tedy musí sestavit vlastní plán přizpůsobený jejím specifickým podmínkám. S plynoucími roky je plán nutno flexibilně upravovat, aby vyhovoval měnícím se potřebám dítěte i rodičů.

2.3 Rozdělení dětí mezi rodiče

Někteří rozvedení manželé se dělí o svou rodičovskou odpovědnost tím, že každý z nich má v trvalé péči alespoň jedno dítě. Toto porozvodové uspořádání soudcové i rodiče obvykle odsuzují, neboť cítí, že sourozenci by nikdy neměli být rozděleni. Důvodem k tomuto postoji se zdá být skutečnost, že děti v této situaci ztrácejí více; ztrácejí pravidelný kontakt nejen s jedním rodičem, ale současně i se svým bratrem či sestrou.

O rozdělení dětí mezi rodiče se někdy uvažuje, když rodiče žijí daleko od sebe, což znesnadňuje pravidelné cestování mezi oběma domovy.

Obecně platí, že čím větší je věkový rozdíl mezi sourozenci, tím spíše může jejich rozdělení mezi rodiče uspokojit jejich potřeby. Je ale nutno vzít v úvahu mnoho jiných faktorů. Někteří sourozenci, kteří jsou od sebe věkově dost vzdáleni, mohou mít spolu velmi těsný vztah. Jiní sourozenci, kteří jsou si věkem blízcí, mohou prožívat tak silnou rivalitu, že jim spolu není dobře. V některých rodinách má každý z rodičů mnohem lepší vztah s jedním než s druhým

dítětem. Může to dosáhnout i extrému, kdy rodič jednomu dítěti nadržuje a druhé odmítá. Takovým rodinám může sice pomoci psychoterapie, ale pokud se koalici rodiče s jedním dítětem nepodaří ovlivnit, může se život odmítaného dítěte zlepšit tím, když s takovým rodičem již bydlet nebude.

Někteří rodiče si mohou snadno namluvit, že rozdělení je pro děti to nejlepší, ačkoliv to může být jen kompromis v situaci, kdy se nedokážou domluvit. (Warshak, 1996:167-168)

2.4 Dílčí závěr

Uspořádání péče o děti je spíše plodem dobré vůle než zákonných rodičovských práv či dělení času mezi rodiči. Taková uspořádání se vyznačují vysokou mírou kooperace a flexibility, ve které rodiče vzájemně respektují důležitost toho druhého pro jejich dítě. Rozvod tuto skutečnost nemění. V době, kdy to děti nejvíce potřebují, se jim dostává ujištění o trvalé lásce obou rodičů, aniž by jeden byl primární nebo měl větší autoritu než ten druhý. I přes všechnu snahu rodičů o co nejlepší řešení, je však třeba si uvědomit, že ať jsou způsoby řešení porozvodového uspořádání či rozhodnutí soudu v době po rozvodu jakékoli, v důsledcích pro děti samotné je to vždycky špatné.

3. Konflikty po rozvodu

Rozvod nemusí děti nutně negativně zasáhnout. Ovšem dostanou-li se do křížové palby vzájemného nepřátelství obou rodičů, obvykle se to stane. Ublíží jim už jen to, že musejí přihlížet, jak proti sobě rodiče bojují. (Warshak, 2003:16)

Nejvíce děti zraňuje, ocitnou-li se uprostřed bitevní vřavy. V některých případech se děti stávají svědky divokých hádek svých rodičů. Někdy po nich rodiče chtějí, aby se rozhodly, na čí straně stojí, aby od jednoho k druhému doručovaly rozezlené vzkazy nebo druhého rodiče špehovaly. Jsou-li takové praktiky dovedeny do extrému, mohou se stát součástí systematické snahy poštvat dítě proti druhému rodiči. Ovšem i mírnější forma takového chování dítě poškozuje.

Takovýto rodič může svého bývalého partnera zahrnovat výčitkami přímo před svými dětmi nebo jim umožní urážky zaslechnout v jiných situacích. V některých případech jsou děti vystaveny trvalé záplavě tvrdé kritiky snášející se na hlavu druhého rodiče. Mohou být dokonce vedeny k tomu, aby se urážení samy účastnily. V politováníhodných případech dochází i k tomu, že děti jsou vystaveny úmyslnému a intenzivnímu úsilí je od druhého rodiče oddělit a vzájemně odcizit. Těmto dětem jsou v pravém slova smyslu vymývány mozky. Mají úplně zapomenout na jakékoli pozitivní a láskyplné city k druhému rodiči. Takové děti přestanou chtít a mít potřebu se s rodičem stýkat. Zůstane jim jen výčet útoků a stížností, kterými chtějí ospravedlnit dramatickou změnu ve svém chování ve vztahu k rodiči, který se k nim v minulosti choval vždy s láskyplnou péčí.

Existuje několik stupňů zavržení. V nejhorších případech je tak hluboké, že je vztah rodič - dítě zcela zpřetrhán. V takových případech se rodiče ocitnou v situacích, kdy je po letech lásky, ale i úzkosti, po letech emocionální a finanční podpory jejich děti očerňují nebo je vůbec neberou na vědomí. Nejsou pozváni na promoci, nemohou se zúčastnit svatby svého dítěte, nemají možnost stýkat se se svými vnoučaty.

Ve většině rodin je však odcizení jen částečné. Pomluvy pouto mezi rodičem a dítětem zcela nezničí, jen ovlivní kvalitu jejich vztahu. Vytvoří pro děti zbytečné napětí a zkomplikují vztah mezi oběma rodiči. Výsledkem takových konfliktů a napětí může být dítě, které je uzavřené a nesdílné, nechce se dělit o své myšlenky a pocity nebo ztrácí respekt k rodičovské autoritě.

Přestože jsou tyto děti rezervovanější a neprojevují navenek tolik lásky, i tak mohou ve vztahu k rodiči nacházet potěšení. Obzvláště to platí v případech, kdy mají dost času na to, aby se zmírnila jejich ostražitost a aby si uvědomily, že zážitky s dotyčným rodičem jsou pozitivnější, než jim bylo vtoukáno do hlavy.

Pomluvy, zdrcující kritika, programování. Všemi těmito způsoby mohou rozvedení rodiče zraňovat své děti - a na jejich emocionální zdraví to působí stejně, jako by jim denně přilávali do mléka jed. Pokud dětem nikdo nepomůže zvládnout jedovaté pomluvy a každý z rodičů, na jehož hlavu se kritika snášela, se domníval, že nejlepší bude nedělat nic a přihlíželi tomu, jakou spoušť za sebou zanechává destruktivní kritika z úst jejich bývalého partnera, mýlili se.

Nejsou to jen rodiče, kdo se stává terčem pomluv, kritiky a programování. Stejného zacházení se může dostat prarodičům a někdy i celému rozvětvenému příbuzenstvu. Tento problém nerozlišuje mezi pohlavími – ženy i muži jsou v rolích rodičů, nevlastních rodičů, strýců, tet i prarodičů stejně zranitelní. A děti trpí v každém případě.

Někteří rodiče, kteří svým chováním náklonnost svého dítěte k druhému rodiči narušují, si svého působení často ani nejsou plně vědomi. Jiní cítí v této oblasti jisté pokušení.

To, že rodičovská manipulace vešla do širšího povědomí veřejnosti, s sebou také přineslo zvýšené riziko křivých obvinění z programování. Nevinní rodiče přijdou o své děti na základě falešného nařčení, že v dítěti podněcují odcizení.

Rozpad manželství ušetří dětem rozvádějících se manželů lekci a ony zjistí, že láska není vždy všemocná. V tak citlivém období potřebují a zaslouží si všemožnou lásku a péči. Ti, kteří svým dětem zablokují přístup ke zdrojům lásky a podpory, zkomplikují jejich cestu k nalezení citové stability. A pokud děti navedou, aby si takové bariéry vybudovaly samy, když z nich učiní spojence ve vlastním selhání, zneužijí dětské důvěry tím nejnečitelnějším způsobem. Je to svým způsobem únos dítěte, je to krádež jeho duše. (Warshak, 2003:17-25)

3.1 Popouzení proti jednomu z rodičů

Popouzení se vyskytují v různých koncentracích. V mírné formě se projevují například občasnými výčitkami nebo pomluvami. V silnější formě už může jít o plně rozvinuté programování. Každý z těchto případů vyžaduje jiný přístup.

Nejvýbušnějším obdobím rozvodu obvykle bývá doba těsně před odstěhováním jednoho z rodičů a těsně po něm. Tehdy je nejpravděpodobnější, že děti z úst rodičů uslyší vzájemné obviňování. Oba z manželů mohou v té době cítit tak silnou potřebu toho druhého ponížit, že se nedokážou ovládnout ani v přítomnosti dětí. Někdy jsou pomluvy určeny přímo jim. Častěji se ovšem stává, že děti vyslechnou nepřátelsky laděnou rozmluvu mezi rodiči, která se k jejich uším vůbec neměla dostat.

Opouštění rodiče jsou často zcela v zajetí vlastního strádání a potřebují svůj hněv a sklíčenost sdílet s účastnými posluchači – přáteli, příbuznými. Bývalý partner, který druhého rodiče čas od času před dítětem očerňuje, ale k dítěti a jeho citům býval dříve velmi pozorný, může očekávat, že své dítě zaslechne papouškovat vlastní výroky. Někdy stačí rodiče na destruktivní účinky jejich chování jen upozornit. Pokud škodlivost svých pomluv nechápu, měli by si uvědomit, že se děti identifikují s oběma rodiči. To znamená, že pomlouvání druhého rodiče vnímají jako útok na sebe sama. Je to ponížení té jejich části, která se s očerňovaným rodičem ztotožňuje. To je jeden z důvodů, proč pomluvy a napadání snižují dětskou sebeúctu. Pomlouváte - li bývalého partnera, pomlouváte zároveň i své dítě.

Nejdůležitější je nezačít se bývalému partnerovi mstít. Pomoc dětem vyrovnat se s pomluvami druhého rodiče nesmí být záminkou pro pomlouvání protistrany. Takové chování by utrpení dítěte jen zvětšilo. Nejlepším způsobem, jak pomluvy redukovat, je důsledně upozorňovat na dobré a pozitivní věci, které bývalý partner pro děti dělá, a vyjadřovat mu uznání. Je totiž podstatně těžší kritizovat někoho, kdo vás chválí.

Uvědomí – li si rodič sám, že podlehl své potřebě pomlouvat, je dobré před dětmi svou chybu přiznat a omluvit se. Dát dětem jednoznačně najevo, že by ho potěšilo, kdyby jeho hněv neovlivnil jejich náklonnost a lásku k druhému rodiči. Říct jim, že mají právo na oba rodiče i širší rodinu, a že mohou volně vyjadřovat náklonnost všem jejím členům. A že očekává, že to také budou dělat.

Dítě se v přítomnosti obou rodičů díky pomluvám ocitá v problematické situaci. Pomluvy v dětech ubíjejí spontánní projevy náklonnosti. Děti potlačují své chování k jednomu rodiči ze strachu, že tím toho druhého zklamou nebo k němu nebudou loajální. Vybudují v sobě pocit, že svou lásku k očerňovanému rodiči musejí zachovávat jako přísně střežené tajemství. Pokud rodiče svým dětem neposkytnou bezvýhradné povolení k tomu, že mohou milovat oba rodiče současně, nesmírně je tím poškodí.

Pomluvy mohou zanechat i mnohem vážnější a trvalejší následky, a to zejména v případě, že se jedná o zvlášť ostrou kritiku, že je dítě velmi malé a rodič nepodnikne nic, aby následky nešťastně volených slov kompenzoval.

Většina rodičů bohužel nezůstane u občasného obviňování a pomluv. V takových rodinách obvykle děti na adresu druhého rodiče neustále slyší nelítostné, jedovaté a kousavé útoky. Jestliže destruktivní kritika dosáhne této úrovně a je výrazně a trvale zlomyslná, je už termín “pomluvy” příliš mírný, aby dané chování výstižně popsal. Takový typ chování lze označit za napadání.

Když slovní útoky dosáhnou úrovně napadání, zanechávají za sebou emocionální katastrofu. Jen malé procento dětí si najde způsob, jak takovému náporu odolat. Způsob, jakým situaci posuzujeme, má rozhodující vliv na to, jak nás daná situace ovlivní. Totéž platí i pro děti. Žádnému z nich se taková situace nelíbí a všechny by si přály, aby skončila. Většina z nich se na to snaží nemyslet. Často to u nich vede k vytvoření znepokojivých rozporů jak v citech k rodičům, tak k sobě samým. Existuje ale i skupina dětí, u kterých se taková reakce neobjeví. Jsou schopné vnímat reálné důvody, které k takovému jednání jejich rodiče vedou. Jednání jejich rodičů se jim nelíbí, ale smíří se s tím, že ho nemohou změnit. Dokážou se s celou situací vyrovnat.

Překvapivé je, že si obvykle udrží pozitivní vztah k oběma rodičům. Uvědomují si, že kritizující rodič se v destruktivním napadání druhé strany hluboce mýlí, ale považují to za chvilkové pomatení smyslů u jinak duševně zdravého člověka, kterému nadále vyjadřují náklonnost. Starší děti někdy kritizovaného rodiče obhajují. Ale většina z nich brzy přijde na to, že je jednodušší v doslechu útočícího rodiče držet jazyk za zuby. Stále si však lásku ke kritizovanému rodiči udržují v neztenčené míře.

Takových dětí bohužel není mnoho. Velká část dětí se s danou situací dokáže takto vypořádat pouze za pomoci dospělé osoby. Většina z nich není schopna mentální akrobacie, která by jim umožnila zachovat si lásku k oběma rodičům a zároveň vyváznout bez závažnější újmy na vlastním psychickém vývoji. Dokonce i ty děti, které se s celou situací vyrovnávají zdánlivě bez problémů, nejsou ušetřeny strádání vyvolaného ostrou kritikou jednoho z rodičů.

Pokud děti chápou, že kritika je neoprávněná, měl by jim rodič vysvětlit, že je to problém dospělých. Ony nemusí ani uvádět na pravou míru lži kritizujícího rodiče, ani bránit toho

napadeného. Měl by je naučit, jak se s takovou kritikou smířit a přestat předstírat, že vůbec neexistuje. Nejzdravější je přijmout objektivní postoj. Nepravdivá kritika existuje, je iracionální a nepříjemná. A nejde s ní nic dělat.

Stane - li se rodič terčem nevybíravé kritiky, měl by reagovat chytře a efektivně. Pokud se to nepodaří, připustí, aby byl odstartován ještě mnohem škodlivější proces.

Ostrá kritika je ničivější, pokud probíhá trvale a bez kontroly. Dětem je mnoha různými způsoby vymýván mozek, aby se přidaly k jednomu z rodičů a urážely s ním druhého rodiče, prarodiče nebo jiného příbuzného. Napadání se mění v programování.

Rodiče, proti kterým bylo takové programování namířeno, mohou snadno popsat změny, k nimž v chování dítěte došlo. Je to, jako by se z jejich dětí stali úplně jiní lidé.

Každé naprogramované dítě kdysi objektu programování projevovalo lásku a náklonnost. Dříve se v jeho přítomnosti cítilo bezpečně, vyžadovalo od něj pozornost. Každé takové dítě v sobě chová mnoho radostných vzpomínek, které ho k pomlouvanému rodiči vážou. Ale to všechno je ztraceno - vytěsněno z dětského myšlení, cítění a chování. Na jeho místě je teď dítě, kolem sebe šíří odpor a nenávisť k dříve milovanému rodiči, dítě, které si na žádné společné pěkné zážitky nemůže vzpomenout, a na ty, které mu připomenou jiní, reaguje defenzivně.

Jestliže se k pomluvám a ostré kritice přidají ještě další okolnosti a strategie a nikdo se jim nepokusí zabránit, výsledkem budou pravděpodobně vztahy, které jsou v nejlepším případě narušené, v nejhorším případě úplně ztracené. Takové vztahy popisujeme slovem “zavržení”. (Warshak, 2003:41-49)

3.2 Bránění ve styku

Rodič, který má rád své děti, jim chce pomáhat, vychovávat je a vzdělávat, zjistí, že po rozchodu s druhým rodičem vše vážne, případně vůbec nejde. Snaží se, radí se, obrací se na nižší i vyšší úřady, avšak s nicotným výsledkem. Často se dozvídá, že sám musí být závadný, že má poruchy, že by dítě bylo stresováno, že by trpělo, a že by bylo lepší, kdyby vůbec zmizel ze scény.

Takový rodič je připraven o všechny radosti, které by prožíval, když by viděl, že dítě prospívá, že mu může pomoci v těžkostech, že dítě je nadané určitým směrem, že má dobrý prospěch ve škole, že se zúčastní promoce, svatby, křtin, že mu děti při případných starostech ve stáří pomohou. O to vše je rodič připraven a ještě s nádvkem, že dítě jej nejen ignoruje, nýbrž mu připisuje chyby, které nikdy neměl.

Síly bránící láskyplnému, smysluplnému a pravidelně kultivovanému vztahu rodiče s dítětem, který je nemá ve své péči, pramení z horších stránek lidské povahy. Když se podíváme za fasádu výmluv, stesků, stížností, klamů, lstí, lží, hysterických scén apod., pak uvidíme spektrum možných motivů bránícího či popouzejícího rodiče. (Bakalář, 2006:35-37)

Motivy rodiče bránícího ve styku s druhým rodičem mohou být různé:

Motiv pomsty je nejčitelnější. Už když se schyluje k rozvodu, vyhrožuje někdy jeden z rodičů druhému, že své dítě už neuvidí, pokud je opustí. Pozdějšími dlouhodobými zavrhuje techniky se mstí za příkoří, která subjektivně pociťoval v manželství, nemluvě o potřebě dát najevo, kdo má poslední slovo.

Motiv "ochrany" dítěte: během eskalace manželského konfliktu zklamaný a rozezlený rodič podstatně změnil své původní hodnocení exmanžela: z něžné a citlivé osoby se stane bezohledný sobec, násilník apod. Programující rodič nedopustí, aby se dítě s někým takovým stýkalo a bylo jím ovlivňováno.

Motiv bezpečnosti: programující rodič se obává, že by se bývalý manžel mohl prostřednictvím dítěte dozvědět nežádoucí informace, které by pak mohl zneužít.

Motiv mocenský a potřeba vnějšího nepřítele: bez nepřítele musí člověk za své chyby obviňovat sám sebe, pro dobrý pocit být v právu si vyrábí nepřítele – v tomto případě svého bývalého partnera.

Obava z pozdější ztráty dítěte: strach, že by starší dítě mohlo začít preferovat druhého rodiče a vymoci si změnu výchovy.

Motiv transcedence je přirozené úsilí pokračovat svým životem ve svých dětech. Nenávistným rodičem je patologicky překrouceno ve snahu o výhradní právo formovat psychiku dítěte a toho druhého o jeho polovinu připravit. Milující dítě je velká hodnota a i kdyby se na takovou krádež přišlo, žádný trest nehrozí. (Bakalář, 2006:45-46)

Bránící rodič obvykle používá některou z osvědčených strategií, proti níž je ten druhý téměř bezmocný. Úřední místa se mu sice někdy s určitou neochotou a obvykle po delší prodlevě snaží pomoci, avšak konkrétní výsledek je mizivý či sporný.

Významnou nápravu má v rukou především justice, přesněji řečeno místně příslušný soud, tedy konkrétní příslušný soudce. Na základě vlastních zjištění, na základě návrhu orgánu sociálně - právní ochrany dětí nebo návrhu kteréhokoliv z rodičů totiž soud může zahájit nové opatrovnické řízení o výchově a nařídit změnu výchovného prostředí podle ustanovení § 27 odst. 2 zákona o rodině, jestliže je prokázáno, že bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem bylo opakovaně bezdůvodné. Podle ustálené praxe soudů se však pro takové rozhodnutí vyžaduje předchozí pravomocné soudní rozhodnutí ve vykonávacím řízení o uložení pokut ve smyslu ustanovení § 273 odst. 1 písm. a) o.s.ř., které jednotlivě mohou dosahovat výše až 50 000 Kč a připadají státu; to však bohužel značně snižuje operativnost rozhodování.

Takových případů by nemuselo být v republice mnoho, stačili by dva, tři bránící rodiče. Důležitá, ba nezbytná by byla široká medializace případů – bez ní by změna výchovy měla význam jen pro tři malé okruhy zúčastněných. Možná, že takové řešení už mnohého soudce napadlo, ale nakonec je neučinil. Domnívám se, že soudci jsou do určité míry vedeni obavami, co všechno by se mohlo stát: hysterické scény v soudní síni, usedavý pláč dítěte, obviňování z násilnických metod, výhrůžky, žaloby apod. Avšak opatrovnický soud je tu proto, aby jednal a rozhodoval ve prospěch dětí, nikoliv pro spokojenost jejich rodičů. Pak je možné takovéto obavy považovat za bezpředmětné. (Bakalář, 2006: 38-39)

3.3 Syndrom zavrženého rodiče

Syndrom zavržení rodiče je častým průvodním jevem rozchodu rodičů. V (po)rozvodových sporech někdy začne dítě, které mívalo bezproblémové vztahy k oběma rodičům, být dlouhodobě popouzené a manipulované jedním rodičem (který je má po rozvodu ve výchově – programující rodič) proti druhému rodiči (který se snaží o kontakty s dítětem – zavržený rodič) vštěpováním, že vše, co s ním souvisí, je špatné, škodlivé a nebezpečné.

Programující rodič opakuje nepravdivé myšlenky tak dlouho, dokud si je dítě nevštíplí do paměti. Negativní vlastnosti zavržovaného rodiče zveličuje, vytrhuje z kontextu, jeho

klady opomíjí. Lživě účelově přepisuje rodinnou historii. Má nejen mnoho skrytých narážek, i otevřeně dogmaticky druhého rodiče odsuzuje. Manipuluje se jmény - např. rodiče nejsou nazýváni táta, máma, ale “von”, “vona”, používá se příjmení.

Programující rodič brání návštěvám zavržovaného rodiče, děti často před stanoveným stykem s rodičem “onemocní”. Je - li třeba dítě pohlídat, mají cizí lidé přednost před nabízejícím se druhým rodičem. Při plánování návštěv programující rodič argumentuje potřebou pravidelného programu (tréninky, hudební, jazykové lekce) a návštěvy druhého rodiče v “pravidelném programu” nemají místo. Je - li stanoven styk dítěte soudně, programující rodič je při jeho uskutečňování rigidní a pružnou domluvu odmítá. Samozřejmě nedává možnost nahradit promeškané návštěvy.

Je - li doma telefonní záznamník, telefonáty zavrženého rodiče nejsou přijímány. Zavržovaní rodiče kupují dětem mobily, programující rodiče je zabavují. Když zavržovaný rodič dítěti volá, programující rodič se různě vymlouvá, aby hovor s dítětem znemožnil. Volá- li programujícímu rodiči, ten často instruuje děti, aby jej zapřely. Tím děti nejen učí podvádět, ale také si z nich dělá komplice a děti dostávají lekce v nemorálních taktikách. Jsou vedeny k názoru, že zavržený rodič si nezaslouží, aby se s ním jednalo čestně a ohleduplně. Programující rodič reguluje svůj přísun lásky podle toho, jak dítě takové názory přijímá.

Programující rodič odmítá sdělit druhému rodiči školní výsledky, zakazuje škole dávat informace o dítěti, odmítá spoluúčast zavržného rodiče na třídních schůzkách, nechce se podělit o školní fotografie. Před školními akcemi, na které jsou zváni oba rodiče, programující rodič dostává dítě do obtížné situace prohlášením, že když na akci půjde i druhý rodič, tak on zůstane doma. Dítě tak má pochopit, že zavržovaný rodič je škodlivá, nepřátelská osoba, která svou přítomností způsobí něco hrozného.

Pokusy kontaktovat dítě, projevy lásky a zájmu (telefonáty, návštěvy, dárky) jsou programujícím rodičem označovány jako “otravování” tak dlouho, až je tak začne chápat i dítě. Frustrovaný, zavržovaný rodič pak zintenzivňuje své snahy a bludný kruh se uzavírá. Pokud to zavržený rodič vzdá, programující rodič dítě poučí: ”Vidíš, ten zájem o tebe byl jen hraný.”

Programující rodič navštěvuje s dítětem dětského lékaře (popř. psychologa, terapeuta) a opakovaně poukazuje na potíže dítěte, které údajně vznikají po soudně stanovených

návštěvách druhého rodiče - např. že dítě je pak vždy nachlazené, nemocné, pomočuje se, křičí ze spaní, je agresivní nebo smutné. Existují lékaři či psychologové, kteří v dobré víře chtějí klientovi pomoci, ale přispějí tak k zavržení druhého rodiče. Nesnaží se kontaktovat druhého rodiče a vyslechnout i jeho, pracují jen se subjektivními účelovými informacemi programujícího rodiče a bez ověření jejich pravdivosti vydávají potvrzení, zprávy a nálezy. Nezřídka se pak dostanou do situace, kdy svědčí u soudu např o ublížení na zdraví nebo pohlavním zneužívání, kterého se údajně dopustil rodič, kterého nikdy neviděli a nevyslechli.

Uvedené pokusy pošpinit druhého rodiče před dítětem jsou vědomé a úmyslné. Programujícímu rodiči je jasné, co dělá.

Lidé si navzájem kradou nejen hmotné, ale i duchovní statky. Neměli bychom se divit, že si chtějí urvat i větší díl duše dítěte. Jediným legitimním konkurentem je druhý rodič. Pokud ten je silná, zralá osobnost s nemalým vlivem na dítě, sobeckému rodiči překáží a ten má potřebu zabránit mu v kontaktu. Je - li osobnost druhého rodiče slabá, submisivní, může být tolerován (jako pomáhající služebník s nulovými rozhodovacími pravomocemi). Submisivní zapuzený rodič si ani neuvědomuje, že programující rodič chce mít děti pouze k obrazu svému a přenechá mu výchovu. (Bakalář, 2006:42-45)

Programující rodič je obvykle tak zaujat potřebou ublížit partnerovi, že nedokáže oddělit své zájmy od zájmů dítěte a zájmů partnera a nevidí destruktivitu svého jednání pro dítě. Shazováním druhého kompenzuje svou vlastní méněcennost. Přesvědčení o tom, že je jediný dobrý rodič, zesiluje boj o dítě a falešné obviňování druhého rodiče. Dítě cítí nestálost citů programujícího rodiče. Po ztrátě jednoho rodiče se obává ztráty druhého a snaží se mu zavděčit. Pocit viny vede programujícího rodiče k upozorňování na to, že druhý partner je ještě horší. Nejistota a pochybování o vlastní schopnosti udržet si lásku dětí dělá z druhého rodiče konkurenta. Nejistý rodič nechápe, že dítě má v srdci dost místa pro oba rodiče, a kompenzuje nedostatek sebevědomí přehnanou starostlivostí o dítě. Péče o dítě se stává prostředkem k posílení ega a návštěvy druhého rodiče jsou ohrožující.

Americký psychiatr R. A. Gardner jako první formuloval koncepci syndromu zavrženého rodiče a popsal osm příznaků společných pro tento syndrom:

1. Nenávistná kampaň za degradaci rodiče: dítě projevuje silnou nenávist k rodiči a na cílený dotaz spustí výčet záporných charakteristik, zlých činů, špatného chování. Pozitivní emoce jsou vytěsněny.
2. Slabé, banální, neodůvodněné či absurdní zdůvoňování této nenávisti a odporu k zavrženému rodiči či nechuti k setkání s ním.
3. Nepřítomnost ambivalence (černobílé hodnocení rodičů): normální dítě většinou hovoří o kladných i záporných povahových vlastnostech otce i matky, kdežto “odcizené” dítě programujícího rodiče nekriticky přijímá a zavrženého pouze kritizuje.
4. Fenomén nezávislého názoru: děti postižené syndromem zavrženého rodiče často uvádějí, že nechtějí stýkat se s druhým rodičem je jejich vlastní. Vsugerované nepravdy pak samostatně rozvíjejí. Programující rodič to rád zdůrazňuje před těmi, kdo rozhodují o styku s dítětem.
5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu: při diagnostických sezeních dítě postižené syndromem zavrženého rodiče souhlasí automaticky a bez zaváhání se vším, co programující rodič tvrdí. Nečeká na protiargument rodiče zavrženého nebo jej zcela ignoruje, nevidí, neslyší. Dětská kritika vůči zavrženému rodiči bývá dokonce silnější a emotivnější než kritika programujícího rodiče.
6. Nepřítomnost pocitu viny: děti postižené syndromem zavrženého rodiče nezakoušejí žádný pocit viny, že zavržený rodič je postižen, že trpí, ignorují jeho city (např. za jeho dary nejsou vděčné, za křivé obvinění z pohlavního zneužívání nepocítují vinu atd.).
7. Vypůjčené scénáře (papouškování) signalizují vysokou pravděpodobnost syndromu zavrženého rodiče. Z kontextu dětských obviňování zavrženého rodiče a z jejich obsahu je patrné, že byly sdělovány programujícím rodičem, dítě je vyslechlo a reprodukuje. Dětská výpověď pak obsahuje výrazy a obraty, které děti daného věku ještě nepoužívají. Mnohá dětská obvinění jsou identická s obviňováním programujícího rodiče.
8. Rozšíření nepřátelství na členy původní rodiny zavrženého rodiče způsobuje bolest zejména prarodičům dětí, kteří svá vnoučata milují.

Důsledkem rozvinutého syndromu zavržení rodiče je, že dítě ztratí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí. Dítě je programováno k potlačení původně pozitivních emocí k nyní zavrhovanému rodiči a dává volný průběh neopodstatněné nenávisti za úplné absence pocitů viny. Rozvíjí se tak značná psychopatologie: u dítěte se zabrzdí a zdeformuje emocionální vývoj, podstatným způsobem se naruší sebedůvěra. Vstíjí se mu totiž přesvědčení, že jeho druhý rodič je špatný a závadný, ale ve škole se naučí, že právě polovina jeho genů je právě od tohoto rodiče. Chlapcům i dívkám je absencí jednoho rodiče odepřen tolik potřebný model k formování sexuální role. Dítěti se deformuje psychosociální vývoj; přebírá konfrontační chování rodiče, je narušen vztah dítěte k autoritám a snížena schopnost sociální diferenciacce. Dítě, které milovalo oba rodiče, projde brainwashingem, který je hluboce ovlivní; vytvoří si falešné ego, zdeformované jádro vlastní osobnosti, což je celoživotně poznamenává.

Klasická otázka sociálních pracovníků a soudců na zjištění citového vztahu k dítěti bývá: “Dáváte dítěti dárky? Zajímáte se o zdraví dítěte a o jeho prospěch ve škole?” V posudcích sociálních pracovníků a potom ve výrocích soudů se pak často objeví věta: O zdraví a školní prospěch dětí se nikdy nezajímal/a. Kdybychom rodiče vybídli, aby pohovořili o zájmech a povaze svého dítěte, získali bychom skutečný obraz jeho zájmu o dítě.

Přestože platná legislativa je dostatečná, v praxi se někdy setkáváme s tendencí soudců, sociálních pracovníků i znalců smířit se s rozšířenou sociální patologií zavržení jednoho z rodičů proto, “aby byl klid”. Pokud se rodič, kterému bylo dítě svěřeno do výchovy, rozhodne, že druhý rodič dítě již neuvidí, pak vžitá praxe českého rozvodového systému nabízí druhému rodiči jen zdlouhavý, náročný a nákladný postup, přestože platná legislativa umožňuje soudům a úřadům více možností jednat daleko efektivněji. Kdyby soudy začaly bez průtahů využívat platných zákonných postupů, zavládlo by povědomí o tom, že maření styků s dítětem může být potrestáno a incidence syndromu zavrženého rodiče se všemi zhoubnými důsledky by se mohla výrazně snížit.

Programující rodič ani dítě by neměli mít volnost hanobit druhého rodiče. Bez odpovědnosti a schopnosti vyvodit důsledky z hrubých nedostatků ve výchově dětí se nestaneme civilizovanou společností, základy společnosti budou naopak narušovány. Děti postižené syndromem zavrženého rodiče jsou vedeny k tomu, aby byly necivilizované a dokonce psychopatické, což se negativně promítne do dalších oblastí jejich dětského i dospělého života. (Bakalář, 2006:46-55)

3.4 Dílčí závěr

Na světě kromě pozemského muže a ženy neumí nikdo stvořit nového člověka. A jak s tímto vyjimečným darem zacházíme? Nenávidíme se, rozvádíme, ubližujeme si a ničíme sebe i své děti.

Velmi stará zásada hledání pravdy a spravedlnosti tvrdila, že spravedlivé jsou věci tehdy, když můžeme zaměnit strany. Kdybychom vyměnily oba rodiče - jednoho za druhého, postavili je do pozice jejich dítěte a dítě postavily na dospělé místo - jak by se cítili v nových rolích? Co když najednou zjistí, jak málo věděli o názorech, přáních a potřebách toho druhého? A jak by hodnotili vlastní původní názory? Dívat se na věci očima ostatních je základem snášenlivosti a pochopení. Jenže kdo se o to snaží uprostřed bitvy vášní, pomsty, chtivosti, sebestřednosti?

A přitom stačí jen málo – hledat upřímnou odpověď na jednoduchou otázku: co potřebuje ten malý človíček, bezbranný vůči světu a dospělým, hlavně těm, kteří o něj mají dbát, chránit a uvést do života? Odpovědnost nenesou jen rodiče, ale také společnost a stát se svými správními orgány, úředníci a tedy i soudci, kteří nakonec rozhodují. Dávno v minulosti se rozvádění lidé smiřovali snáz, mnohý sousedský spor vyšuměl do ztracena. Zarputilost, malichernost a zloba ovládají lidské jednání víc, než kdykoli jindy. Toto naneštěstí platí i o advokátech a mnohých pracovnících sociálně – právní ochrany dětí, kteří mají zůstat za všech okolností nestranní a působit jako prostředníci otců a matek zaslepených emocemi. Nezřídka lze sledovat exhibice jejich vyjimečnosti, neúspěch svádějí na neosobní soud a na dítě myslí pramálo – stejně jako ostatní. Kde zůstal výrok o člověku na konci každého našeho snažení? Platí stále. Jenom ten člověk, je bohužel opravdu až na konci.

4. Možnosti pomoci rozcházejícím se rodičům

Rodina je přirozeným prostředím pro děti a pro jejich šťastný život a příznivý vývoj. Přičemž takovou rodinou se samozřejmě rozumí dobře fungující rodina. Rodiče dětí mají prioritní a společnou zodpovědnost za výchovu dětí a péči o ně a to i v případě, že již spolu nechtějí žít jako manželé nebo jako partneři. Každý z rodičů by si měl uvědomit, že jeho dítě ke šťastnému dětství potřebuje mámu i tátu, potřebuje jejich pohlázení, vedení, ale i pokárání, potřebuje i širší rodinu. Rodinné vztahy jsou velmi křehké a je třeba je pěstovat a chránit.

Všichni rodiče - sezdaní, nesezdaní či rozvedení - mívají neshody nebo se na sebe zlobí. Konflikty tvoří přirozenou součást mezilidských vztahů, není možné, aby ve dvojici nikdy nedošlo k názorovému rozporu či k odlišnému úhlu pohledu. Dále platí, že rozvádějící se manželé nutně nemusejí mít více neshod než šťastná manželství. Rozhodujícím kritériem není množství konfliktů, nýbrž míra úspěšnosti jejich řešení. A právě při řešení neshod mohou být rozvádějící se manželé méně úspěšní.

Zdánlivě náhlý rozvod manželství, o němž panoval názor, že je harmonické, obvykle přichází ve vztahu, kde se o každodenních problémech nemluvilo, a neřešily se. Děti se v takových rodinách nenaučí řešit problémy, jelikož mají zkušenost, že se problémy spíše přecházejí. Druhou stranu mince představuje intenzivní, dlouhotrvající vyhocený konflikt. Takovéto prostředí je pro dospělé i děti bezednou studnicí úzkosti.

Bylo prokázáno, že se u dětí z rozvedených rodin skutečně vyskytuje více problémů a hůře prospívají než děti z rodin úplných, že zdrojem adaptačních obtíží není rozvod sám. S největší pravděpodobností vyplývají z přetrvávajícího konfliktu mezi rodiči. Vzájemná kritika a podryvání autority toho druhého a zatahování dětí do hádek jsou velké vykřičníky, s nimiž by děti neměly být konfrontovány. Jedním z nejběžnějších projevů nepřátelství mezi partnery je „řešení“ sporů prostřednictvím dětí. Partner například podkopává vztah mezi bývalým partnerem a dětmi, případně partnera v očích dětí znevažuje. Když jeden z rodičů svou bolest a zlost vůči druhému projevuje tím, že poškozuje jeho rodičovskou autoritu, u dětí se nezřídka dostavují psychické obtíže a problémy s chováním. Rodiče by i po rozvodu v zájmu svých dětí měli spolupracovat. Nemyslím tím, že by se museli mít rádi, ani není potřeba, aby před dětmi předstírali, že vůči bývalému partnerovi chovají pozitivní city. Musí se ale k sobě chovat s respektem a navzájem se ve vztahu s dětmi podporovat. Oba rodiče by v maximální

možné míře měli dětem dávat najevo, že ten druhý stále zůstává jejich rodičem, má je rád a dítě jej musí poslouchat. Tento krok je pro některé rodiče obtížný, protože se na bývalého partnera zlobí a cítí se ublíženě. Chovají-li se bývalí manželé nezodpovědně, zpravidla se u dětí objeví dlouhodobé problémy, například zhoršený prospěch ve škole, neschopnost vycházet s kamarády, vzdor vůči učitelům a autoritám obecně, neposlušnost. Nastane-li situace, že rodiče vzájemně podkopávají svou autoritu, dětem tím velmi ubližují. Děti vystavené rodičovským sporům bývají agresivnější a vzdorovité. Nezřídká je pro ně příznačná úzkost či deprese a v neposlední řadě i nízká sebedůvěra. (Teyber, 2007:78-86)

Lze tedy konstatovat, že rozvádějící se manželé by v první řadě měli myslet na prospěch dětí a neventilovat před nimi své partnerské konflikty. Mělo by být samozřejmostí, že nebudou děti takzvaně zatahovat do svých sporů. Toto pravidlo však spíše zůstává nevyslyšeným přáním. Rodič se ve snaze potrestat bývalého partnera nezřídká v první řadě snaží přerušit či až zničit jeho vztah s dětmi. Mnohé děti bývají svědky střetů a scén rodičů před rozvodem i po něm. Nepřátelství a příkrost mezi rodiči obvykle dosahuje vrcholu v době stěhování jednoho rodiče. Právě v takové chvíli bývá situace nejvyhrocenější.

Pro žádoucí adaptaci dítěte je spolupráce rodičů nezbytná nebo alespoň absence konfliktů. Jsou-li děti vystaveny trvajícimu nepřátelství mezi rodiči, většina z nich nebude úspěšně adaptace schopna.

Rodiče obvykle předpokládají, že rozvod ukončí jejich manželské problémy. Přetrváváním sporů po rozvodu proto bývají nemile zaskočeni. Neúspěšné řešení vztahových problémů v podobě vleklého soudního sporu pochopitelně mívá za následek prohloubení problémů. Nejčastěji se jedná o přidělení dětí do péče, návštěvy a výživné. Při absenci snahy o kompromis a smírnou dohodu přibývá mezi bývalými manžely hořkost a nedůvěra. Zášť přetrvává i roky po ukončení soudního procesu. Zvyšuje se míra stresu, nespokojenost a prohlubuje se nejistota dětí i rodičů. Rodiče hádající se před dětmi samozřejmě zklidnění situace nepodpoří, proto je velmi užitečné, dokáže-li se od sporů oprostít alespoň jeden rodič a dále je nezintenzivňovat.

Při hledání optimální roviny spolupráce po rozvodu by rodičům mohly pomoci tři kroky:

- Ochrana dětí - prvním krokem k zodpovědnému zvládnání hněvu a konfliktů je přiznat si skutečnost, že vleklé rodičovské spory dětem škodí a osobně se zavázat, že je rodiče

bud' ukončí, nebo alespoň budou děti před jejich dopadem chránit. Nad touto skutečností by se měl zamyslet každý rozvádějící se rodič, pochopitelně by se měl svého rozhodnutí ve prospěch dětí důsledně držet.

Tento vnitřní závazek chránit děti před spory mezi rodiči je třeba učinit bez ohledu na to, co dělá druhý rodič. I když se jeden z nich bude nadále chovat nezodpovědně, nedává to druhému právo reagovat stejně. Protože kdyby děti z citového hlediska ztratily oba rodiče, chyběl by jim alespoň jeden důvěryhodný a spolehlivý blízký člověk. Pokud se tedy jeden z rodičů zdrží boje, děti si zachovají potřebný ostrov duševního bezpečí, který jim naopak při oboustranném konfliktu rodičů není dostupný.

První krok – nepřestat se ovládat a neodplácet stejnou mincí při provokování a podněcování konfliktů – představuje velmi náročný úkol, ovšem rozhodně je hodný vyzkoušení.

- Ukončení konfliktu vhodným gestem – přijde-li řeč na kritické téma, obvyčejně se jednání vymkne kontrole a dítě se pak nezděravá stává svědkem fyzických napadání, křiku, urážek a hrozeb, slz a bolesti. Rozvádějící se manželé si mohou vytvořit ochranný mechanismus, který tyto nežádoucí interakce ukončí dříve, než dojde k jejich vyhocení: jasné gesto. Je to signál okamžitě končící diskuze na dané téma. Nikdo dále nikoho nekritizuje ani nezpochybňuje, druhý neřeší, proč byl signál vydán. Signál tak zabraňuje rozvíjení stupňujících se emocí. Souhlasí-li s tímto postupem oba partneři, získávají tak kontrolu nad komunikací.
- Efektivní komunikace – rozvádějící se manželé se musejí dohodnout na péči o děti s člověkem, k němuž už necítí lásku, někdy spíše nenávisť, strach, odpor a podobně. Rodiče se nemusejí stát přáteli, učít se vzájemně si důvěřovat nebo řešit bývalé manželské problémy. Musejí však konstruktivním a ohleduplným způsobem komunikovat o mnoha věcech souvisejících s dětmi. Nic víc není třeba a nic méně nestačí.

V případě, že jedna ze stran nechce spolupracovat, cítí se fyzicky ohrožena nebo hrozí nebezpečí emocionálních výbuchů, bude zapotřebí pomoci nestranného prostředníka.

Je dobré oslovit takzvaného mediátora, rodinnou poradnu či sociální odbor příslušného městského či obecního úřadu. (Teyber, 2007:80-85)

4.1 Manželské a rodinné poradny

Statistiky rozvodovosti i konkrétní zkušenosti z praxe jasně vypovídají o tom, že vztahů, které končí rozchodem nebo rozvodem, určitě neubývá. Co se však alespoň částečně změnilo, je přístup některých párů k rozvodové situaci a jejich motivace projít tímto nelehkým životním obdobím se cítí.

Ačkoliv se někteří lidé pozastavují nad tím, proč by mělo být k něčemu dobré chodit se radit někam jinam než k právníkovi, když už je jasné, že „s tím druhým už nechtějí mít nikdy nic společného“, přesto přibývá párů, které chtějí rozvodovým procesem projít co možná nejslušněji.

Většinou je to ohled na děti a uvědomění si toho, že manželství sice končí, rodičovství však zůstává. Na proklamativní úrovni si to samozřejmě uvědomuje mnoho lidí, kteří žijí ve vztazích, kde se schyluje k rozvodu, zásadní je však oboustranná ochota začít pracovat na tom, aby bylo možné ukončit manželský vztah a přitom zachovat rodičovskou spolupráci. To není jednoduché především v situaci, kdy si minimálně jeden z partnerů řekl, že končí a začne nový samostatný život – proč někam spolu chodit a hledat jakákoli společná stanoviska? A nebudou je nakonec v poradně znovu dávat dohromady?

V rámci rozvodového poradenství se pracuje především na tom, aby se oba partneři mohli oddělit a nezničit při tom vše, co budou potřebovat pro budoucnost. Nehledá se vina, hledají se styčné body, často něco z minulého soužití, na čem by se dalo stavět při rozchodu. Pokud budou oba manželé ve svém protějšku vidět jen „čistokrevného padoucha“, těžko se budou domlouvat nejen o dětech, ale i o majetku a dalších společných záležitostech. Pokud ale zahlédnou člověka, se kterým sice v současné době již nemohou z mnoha důvodů žít, ale zažili spolu i pěkná období svého života, možná budou ochotnější domluvit se, jak toto bolestné údobí přežít, jaký „jízdni řád“ rozchodu společně vytvořit, aby se podle něj mohli oba řídit.

Optimální variantou rozvodového poradenství je společná práce s oběma manžely, hlavně

proto, aby nevznikl v jednom nebo druhém dojem, že dochází ke koalici mezi poradcem a druhým manželem. Odtud plyne častý požadavek na to, aby manželé přišli společně. Právě toto nastavení práce, kdy oba partneři mají pro své vyjádření stejný prostor a nic se neděje „za jejich zády“, může být zásadní pro úspěch celého rozvodového poradenství.

V případě, že jeden z manželů jakoukoli spolupráci odmítne, může mít ovšem význam i individuální práce. Pak se však mění celý kontext a práce s jednotlivcem více směřuje k jeho individuálním potřebám a osobnímu zpracování rozvodu, zatímco u párového rozvodového poradenství je jednotkou celý pár a výsledkem práce by měl být prospěch celé rozvádějící se dvojice a potažmo i jejich dětí, pokud nejde o bezdětné partnery.

Rozvodové poradenství má smysl pro ty dvojice, jež se nechtějí nechat pohltit rozvodovým bojem, ale naopak chtějí zvládnout období, které se souhrnně označuje jako psychorozvod a které se s rozvodovým řízením kryje jen částečně. Psychorozvod má svůj vývoj, své odlišné tempo, své časování a svá témata, vyplývající z emočních bouří, jimž se rozcházející nemohou vyhnout (často velmi rychle se střídající a prolínající emoce smutku, lítosti, zoufalství, zlosti, projevujícími se hádkami, vzájemným obviňováním, výčitkami anebo také na tělesné úrovni různými zdravotními potížemi atd.)

Ačkoli právní rozvod a psychorozvod jsou odlišné druhy rozvodu, přesto spolu souvisejí, například tak, že rozcházející se manželé, kteří postupně zpracovávají své negativní emoce vůči partnerovi, mají většinou menší tendenci vyřizovat si účty prostřednictvím naschválů nebo zbytečného protahování soudních pří. V tomto směru tedy psychorozvod s průběhem soudního rozvodu úzce souvisí a pro další život obou partnerů může být významné, pokud si mohou říci, že sice nezvládli společné soužití, ale zvládli se rozejít tak, že budou s to nadále spolu komunikovat a řešit vše, co se bude týkat nejen jich dvou, ale také jejich dětí.(www.rodina.cz)

V České republice vznikla v květnu 1990 Asociace manželských a rodinných poradců ČR, jako profesní sdružení psychologů, sociálních pracovníků a dalších odborníků působících především v tehdejších manželských a předmanželských poradnách (nyní poradnách pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy). Zaměřuje se především na udržování a zvyšování profesních kompetencí, připravuje a realizuje kurzy, supervize a další vzdělávací aktivity. Poradny se staly součástí nově budované sítě sociálních služeb a od roku 2007 jsou vymezeny podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Odborné služby v poradnách

poskytované spadají pod sociální poradenství, které je blíže vymezeno vyhláškou č. 505/2006 Sb.

Manželské a rodinné poradenství je specializovaným oborem psychologie, který představuje aplikaci psychologických postupů na práci s problémy v mezilidských vztazích, zejména pak s problémy rodinnými a manželskými. Manželský a rodinný poradce poskytuje psychologické, psychosociální a sociálně právní poradenství těm, kteří se nacházejí v náročném životním období. Důležitou součástí práce je i mediace dohod, a to především o výchově dětí a uspořádání vzájemných vztahů. (www.ampr.cz)

4.2 Mediace

Mediace je alternativní metoda řešení konfliktů bez zásahu soudu. Jednoduše řečeno, jde o proces, ve kterém profesionální prostředník – mediátor – pomáhá účastníkům nalézt oboustranně přijatelná řešení dané situace. Jeho úkolem je řídit proces jednání, vytvářet podmínky pro dorozumění účastníků a nalezení řešení, která zohledňují zájmy obou stran. Mediátor podporuje schopnosti účastníků urovnat, vyřešit konflikt vlastními silami. Jeho úkolem není daný problém posuzovat a hodnotit, ani rozhodovat o konkrétní podobě jeho řešení. Zajišťuje v procesu vyjednávání rovnovážné postavení zúčastněných stran a pomáhá jim vidět jejich problém v širších souvislostech.

U nás si mediace začala získávat své místo prakticky až po roce 1989 a její význam roste úměrně tomu, jak se naše země otevírá ostatnímu vyspělému světu.

Mediace je asistovaná komunikace za účelem dosažení dohody. Je to služba zprostředkovatele, jejímž cílem je:

- najít platformu, na které jsou obě strany schopny a ochotny navázat komunikaci a spolupráci,
- dovést účastníky ke vzájemně přijatelnému řešení. Výsledkem tohoto procesu je dohoda.

Mediaci je vhodné použít

- při obnovení komunikace mezi vzájemně odcizenými manželi,

- při hledání platformy pro obnovení vzájemné komunikace mezi rodiči a dětmi,
- při řešení sporů v rodině (při rozvodu a po něm apod.).

Základním principem rodinné - rozvodové mediace je spolupráce rodičů s mediátorem ve snaze nalézt optimální rozvodové uspořádání, tedy např. úpravu výchovy a výživy nezletilých dětí včetně styku s rodičem nebo prarodiči a jinými příbuznými, úpravu bytových a majetkových záležitostí a podobně.

Mediace je prováděna v několika společných sezeních, mediátor může být jeden nebo pracují ve dvojici. V přípravné fázi mediačního procesu jsou stranám vysvětleny principy a výhody mediace, tak, aby měly všechny potřebné informace, které potřebují k rozhodnutí mediaci podstoupit nebo ji odmítnout. Většinou se tak děje po telefonu a jen ojediněle formou osobního setkání. Po souhlasu obou stran s mediací je domluven termín a místo prvního společného mediačního sezení. Při zahájení vlastního mediačního procesu mediátoři vysvětlí postup mediačního jednání a získají souhlas stran se základními pravidly jednání. Poté dostane, dle zásad mediace, první prostor ta strana, která o mediaci požádala jako první. Pak mediátoři naslouchají druhé straně. Rodiče si za pomoci mediátora ujasní své představy o potřebách dětí a svých a získají také přehled o právních náležitostech rodinných vztahů. Mediátoři pomáhají stranám hledat možná řešení, tak, aby byla přijatelná pro obě strany. Poté se mohou dohodnout na konkrétním řešení úpravy poměrů, které by jako vzájemnou dohodu respektovali v dalším soužití, nebo by se stalo podkladem pro dohodu schvalovanou soudem v rozvodovém řízení. Při pozitivní zkušenosti není vyloučena ani budoucí spolupráce s mediátory při řešení situací nových.

Výhody rodinné mediace ve srovnání se soudním sporem:

- rodiče mají možnost i nadále (po rozvodu) rozhodovat o věcech, které se týkají jejich dětí,
- posílení úcty a důstojnosti rodiče,
- podpora komunikace a kooperace mezi rodiči,
- redukce nepřátelství mezi rodiči,
- upevnění závazku obou rodičů vůči porozvodovému uspořádání,

- širší rozsah možností a voleb v porozvodovém uspořádání výchovy dětí a styku s nimi,
- možnost flexibilního uspořádání různých činností a programů tak, jak to vyžadují měnící se potřeby rodiny,
- zachování soukromí v osobních a rodinných záležitostech,
- minimum státního vměšování do rodinného života,
- minimalizace finančních výdajů rodičů (informační brožura Asociace mediátorů ČR, 2003).

V konečném výsledku rodinné mediace jde vždy o stabilizaci optimálních poměrů dětí i rodičů a tedy o prevenci některých negativních jevů, rodinné krize provázejících.

Ročně se v českých zemích rozvádí přibližně dvacet tisíc manželství s nezletilými dětmi. S rozvodem rodičů se tedy každoročně setkává asi třicet tisíc dětí. Rodiče i děti se dostávají do vypjatých a krizových situací, které těžce zvládají. Průvodní negativní jevy patří mezi rizikové faktory ovlivňující společenskou a sociální patologii. Vyhrocené spory o výchovu lze považovat za psychické týrání dětí. Současná soudní praxe řešení těchto sporů, ve kterých nezřídka vítězí nikoliv rodič kvalitnější, ale ten bezohlednější, rodiče přímo nutí, aby své nepřátelství prohlubovali. Z hlediska prevence je proto velmi potřebná nejen všeobecná osvěta rodičů v postojích k dítěti, jejich poučení o výchově a správné péči o dítě, předcházení rodinným rozvratům, ale také zdůraznění rodičovské odpovědnosti za příznivý vývoj dítěte i poté, kdy spolu rodiče přestávají žít. Pokud rodiče budou mít příležitost volit jiné formy rozvodových strategií, aniž by byli nuceni stát se buď vítězi, nebo poraženými, sníží se i společenská zátěž tohoto druhu.

Pozitivní zahraniční zkušenosti ukazují, že při využívání rodinné (rozvodové) mediace dochází k redukování konfliktů, k zajištění kontinuity osobních vztahů mezi rodiči a dětmi, k redukování doby pro urovnání konfliktů i snižování společenských a ekonomických nákladů na rozvod. Z těchto zkušeností vychází i Doporučení Rady Evropy č. R (98) 1. ze dne 21. 1. 1998. Vládám členských států Výbor ministrů doporučuje mimo jiné zavádět nebo podporovat rodinné mediace, uskutečňovat nebo posilovat všechna opatření na podporu a ve prospěch používání rodinné mediace jakožto odpovídajícího prostředku řešení rodinných rozepří, usnadňovat schvalování mediačních dohod soudními orgány a zajišťovat

mechanizmy k vynucení takových dohod podle platných zákonů a také informovat o možnostech jejího využívání.

Ochota obou rodičů spolupracovat s mediátory pro vyřešení svého sporu je z jejich strany základním předpokladem pro využití výhod rodinné mediace. Vytváření příznivé společenské atmosféry a příležitostí pro zodpovědné rodičovství je pak již nejen na rodičích, ale i na státních orgánech a institucích. V tomto směru je pozitivním přínosem novela zákona o rodině, která od roku 1998 přinesla možnost usnadnění rozvodu, pokud rozvádějící se manželé předloží soudu ke schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí, o vypořádání vzájemných majetkových vztahů a práv a povinností společného bydlení. Tato právní úprava dává příležitost k rychlému a v podstatě jednorázovému smírnému vyřešení všech problémů, které jsou spojeny s rozvodem manželství a jejichž vyřešení cestou soudního sporu trvá mnohdy velmi dlouho a je spojeno se stresovými situacemi rodičů i dětí.

Klíčovou úlohu při zavádění rodinné mediace do praxe mohou sehrát orgány sociálně - právní ochrany dětí při obecních a městských úřadech. Určitá část rodičů se na tyto orgány obrací sama se žádostí o pomoc při řešení rodinných krizí, všechna soudní řízení týkající se nezletilých dětí se pak dějí za jejich účasti jako kolizního opatrovníka dětí. Příslušné sociální pracovnice jsou tedy v rámci své pracovní činnosti s rodiči běžně ve styku a mohou je tak efektivně a cíleně informovat o možnosti mediační službu využít. Každá sociální pracovnice může svým klientům doporučovat nejen návštěvu manželské poradny, psychologa či psychoterapeuta, případně advokátní kanceláře, ale také využití mediace. Takové informace by měly být podávány ústně s patřičným vysvětlením rozdílů mezi uváděnými službami.

Bude - li v předrozvodové situaci, anebo v počátku soudního řízení o rozvod či o úpravu poměrů nezletilého dítěte rodičům rodinná mediace kvalifikovaně nabídnuta, a bude - li úřední autorita orgánů sociálně - právní ochrany dětí využita ke vhodnému působení na toho rodiče, který může případně nabídku alternativního, časově a finančně méně náročného i méně konfliktního řešení odmítat, lze předpokládat, že rozumní rodiče, ti, kteří spolu stále ještě dokáží do určité míry komunikovat, takovou možnost využijí, a to v nezanedbatelném počtu. Takový způsob práce s klienty je zcela v souladu s příslušnými právními předpisy a jako prvek sociálně - právní ochrany dětí a rodiny nepřináší z hlediska příslušných orgánů větší zatížení, spíše naopak. Odpadají totiž zbytečná a marná úřední jednání se zneprátenými rodiči, znovu prováděná sociální šetření poměrů pro potřeby vleklých

a opakovaných soudních řízení, osobní účast na četných jednáních soudu a podobně.
(www.resenisporu.cz)

Vnímat rodinnou mediaci jako všelék na rozvodové neduhy by jistě nebylo správné. A vůbec ji také nelze považovat za „továrnu na rozvody“. Celkovým jejím kladem je však i to, že nejde o zlepšování stávající situace jen pro někoho a tedy na úkor jiného (dětí, matek, otců), ale i o způsob řešení prospěšný všem rodinným příslušníkům a nakonec celé společnosti. Z hlediska státního rozpočtu může šíření rodinné mediace přinést úsporu veřejných výdajů na soudní řízení a úsporu času i sil přetíženým soudům a dalším státním orgánům.

Pro rozvádějící se rodiče pak využití mediace představuje jednu z možností - relativně nejméně bolestivou - jak i nadále rozhodovat o svém životě a životě svých dětí a využít současnou právní úpravu schvalování dohod soudem v rozvodovém řízení.

4.3 Sociálně - právní ochrana dětí

Sociálně - právní ochrana dětí představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním. Ochrana dítěte tak zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a právních předpisech různé právní síly. Promítá se do právních předpisů v oblasti rodinněprávní, sociální, školské, zdravotní, daňové, občanskoprávní, trestní apod.

Právo dítěte na pravidelné, osobní kontakty s oběma rodiči je deklarováno v Úmluvě o právech dítěte přijatou v roce 1989, a spolu s Deklarací práv dítěte, přijatou Valným shromážděním OSN v roce 1959 deklarují rodinu jako základní jednotku společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, která musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla plnit svou úlohu. Dítě tak ve smyslu těchto mezinárodních dokumentů potřebuje pro svou tělesnou a duševní zralost zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením a po něm. Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky, věnuje pozornost dětem a rodině v článku 32 tak, že dává rodičovství a rodinu pod ochranu zákona a dětem a mladistvým zaručuje zvláštní ochranu. Zákony proto také respektují jeden ze základních

principů fungování rodiny, a to právo a povinnost rodičů společně vychovávat a pečovat o děti, a pokud je toho potřeba, požadovat pomoc. Jakékoliv zasahování do soukromí a rodinného života je možné teprve tehdy, jestliže rodiče, nebo osoby odpovědné za výchovu dětí o to požádají, anebo se o děti nemohou nebo nechtějí starat.

Co se rozumí sociálně - právní ochranou dětí vyjadřuje konkrétně zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, který vymezuje sociálně - právní ochranu dětí v § 1 jako:

- ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,

přičemž zdůrazňuje, že nedotčeny zůstávají zvláštní právní předpisy, které též upravují ochranu práv a oprávněných zájmů dítěte. V zákoně o sociálně - právní ochraně dětí jsou upravena jen některá opatření směřující k ochraně dětí, další jsou obsažena v řadě právních předpisů, které se vždy věnují specifické oblasti. Těmi předpisy jsou např. zákon o rodině, občanský soudní řád, zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů, a další.

Z výše popsanych základních právních dokumentů lze odvodit některé hlavní principy právní úpravy sociálně – právní ochrany dětí:

- předním hlediskem poskytování sociálně – právní ochrany dětí je nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí;
- sociálně – právní ochrana se poskytuje všem dětem bez rozdílu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, národnostního, etnického nebo sociálního původu;
- sociálně – právní ochrana se poskytuje bezplatně;
- poskytuje se všem nezletilým dětem mladším 18 let, pokud zletilosti nenabýly dříve;
- stát je odpovědný za ochranu dětí před tělesným nebo duševním násilím, za ochranu jejich zdravého vývoje z hlediska fyzického, psychického a mravního a ostatních

aspektů integrity dítěte jako nositele práv daných Ústavou, Listinou základních práv a svobod a práv vyplývajících z mezinárodních závazků České republiky. Stát však nenahrazuje plnění povinností a odpovědnost rodičů, ani nezasahuje do jejich postavení jako nositelů rodičovské zodpovědnosti, nejsou-li práva nebo vývoj dítěte ohroženy.(www.mpsv.cz).

Sociálně – právní ochrana náleží bez ohledu na státní občanství všem dětem, které se nacházejí na území České republiky. Rozdíl spočívá pouze v rozsahu, v jakém se sociálně – právní ochrana poskytuje.

Podle § 2 odst. 2 zákona o sociálně - právní ochraně dětí náleží sociálně - právní ochrana dítěti, které

- má na území České republiky trvalý pobyt;
- má podle zvláštního právního předpisu (zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR) upravujícího pobyt cizinců na území České republiky povolen trvalý pobyt nebo je hlášeno k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů.

Orgány s obecnou působností na úseku ochrany dítěte jsou soudy a k poskytování sociálně - právní ochrany pak specializované orgány. Ty určuje zákon o sociálně - právní ochraně dětí v § 4 odst.1 a současně dále vymezuje i jejich působnost. Orgány sociálně - právní ochrany jsou:

- a) obecní úřady obcí s rozšířenou působností (městské úřady, ve statutárních městech magistráty a úřady městských obvodů, v Praze úřady pověřených městských částí),
- b) obecní úřady,
- c) krajské úřady (v Praze Magistrát hl. města Prahy),
- d) Ministerstvo práce a sociálních věcí,
- e) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Protože především obecní úřady obcí s rozšířenou působností a obecní úřady mají možnost bezprostředně sledovat ochranu práv dítěte a včas činit potřebná opatření se znalostí problému a místních podmínek, ukládá jim zákon nejvíce povinností v ochraně dětí a pomoci rodičům a dalším osobám, které jsou odpovědné za výchovu dětí.(zák. č. 359/1999 Sb.)

O úpravě poměrů nezletilých dětí v době po rozvodu rozhoduje výhradně soud. Sociální pracovníci sledují situaci tak či onak ohroženého dítěte a mohou využít několika kroků a opatření určených k nápravě situace. Nejčastěji jde o pohovor s rodiči, který směřuje k dodržování dohod mezi nimi, dobrých mravů a samozřejmě také k dodržování eventuálního soudního rozhodnutí. S dalšími návrhy se může orgán sociálně – právní ochrany dětí obracet na soud.

Postavení, činnost a pravomoci orgánů sociálně – právní ochrany dětí jsou upraveny speciálním zákonem č. 359/1999 Sb.. Jedná se především o činnost směřující k ochraně práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, k ochraně jeho oprávněných zájmů včetně ochrany jeho jmění a také činnost směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

Vzhledem k tomu, že se rodiče nezletilého jako zákonní zástupci dítěte dostávají v rozvodovém řízení, resp. v řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti, do vzájemné kolize, nemůže po dobu řízení ani jeden z nich zastupovat zájmy nezletilého dítěte, které se tak ocitlo pomyslně „na půli cesty“ mezi oběma rodiči. V takovém případě musí být v souladu s § 37 odst. 2 zákona o rodině nezletilému dítěti pro dané soudní řízení ustanoven soudem opatrovník. Vzhledem k tomu, že důvodem jeho ustanovení je uváděná „kolize“ – možný střed zájmů rodičů, bývá takový opatrovník někdy označován jako „kolizní opatrovník“. V případě rozvodového řízení to běžně bývá obecní úřad s rozšířenou působností. Místní příslušnost takového úřadu se řídí místem bydliště dítěte. Konkrétní pracovník úřadu pak prochází celým případem nezletilého dítěte, tj. je v kontaktu s rodiči, provádí potřebná šetření a účastní se také jako zástupce nezletilého dítěte všech soudních jednání. Přestože tento pracovník nemá ze zákona pravomoc vydávat závazná rozhodnutí, jeho činnost – v případě, že vykonává odpovědně svoji práci – může výrazně přispět nejen k urovnání případných konfliktů mezi rodiči, ale zejména přispět k tomu, aby v rámci řízení před soudem bylo zohledněno vše, co je v zájmu nezletilého dítěte potřeba zohlednit. Kolizní pracovník má na rozdíl od soudce, který v řízení rozhoduje, možnost mnohem více proniknout do podstaty případu. Jelikož je to kolizní opatrovník, který by především měl, a to nestranně, zastupovat zájmy nezletilého dítěte v řízení – na rozdíl od obou rodičů, u nichž v řízení, které bezprostředně předchází rozvodu, je možné sledovat i jejich vlastní zájem na navrhované úpravě výchovy a výživy dítěte, dá se říci, že stanovisko kolizního opatrovníka má zásadní vliv na konečné rozhodnutí soudu.

V rámci šetření celé kauzy připravuje opatrovník pro soud některé podklady. Skutečnosti, které byly zjištěny, shrnuje do zprávy o výchovných poměrech. Píše i o výchovných předpokladech rodičů, jakož i o životním prostředí dítěte. Pověřený pracovník hovoří s rodiči, s dítětem a také s osobami, které mají k situaci co říci. Často je i uskutečněna návštěva v dané rodině. Zpráva odeslaná posléze soudu by měla být zakončena návrhem na řešení situace. Někdy se jednoznačnému doporučení zpráva vyhne tím, že soudu navrhne, aby pověřil soudního znalce z oboru psychologie nebo psychiatrie a jemu položil patřičné otázky. Jindy je závěr formulován ve smyslu:“Vyjádříme se až v průběhu soudního jednání“. Opatrovník je účastníkem soudního řízení a po vyzvání soudu může klást otázky jak rodičům, tak i znalci.

Ke každému nezletilému dítěti, kterému byl OSPOD ustanoven opatrovníkem v řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti, vede příslušný úřad spisovou dokumentaci. Ta obsahuje zejména osobní údaje dítěte, jeho rodičů, údaje o výchovných poměrech, záznamy o výsledcích šetření v rodině, záznamy o jednání s rodiči, kopie podání učiněných soudu nebo jiným orgánům, písemná vyhotovení rozhodnutí, která se týkají případu.

Vzhledem k významu, který je obecně zprávám kolizního opatrovníka přiznáván, zejména pokud jde o konečné rozhodnutí soudu v řízení o výchově a výživě nezletilého dítěte na dobu po rozvodu, je vhodné práci kolizního opatrovníka věnovat pozornost. Pokud by měl rodič důvodné pochybnosti o práci konkrétního pracovníka OSPOD – ve smyslu jeho nestranného nebo profesionálního šetření, pak možnou obranou je stížnost adresovaná osobě nadřízené tomuto pracovníkovi. Stížnost musí být samozřejmě řádně odůvodněna.(Novák, Průchová, 2005:86-89)

Ministerstvo práce a sociálních věcí, do jehož působnosti patří obecně péče o rodinu a ohrožené děti, pečuje o náležitou právní úpravu v této oblasti a v rámci zákonů řídí výkon státní správy na úseku sociálně – právní ochrany dětí vydáváním právních předpisů a směrnic a vede celostátní evidenci fyzických a právnických osob pověřených výkonem sociálně - právní ochrany dětí.

4.4 Dílčí závěr

Spory a konflikty provázejí lidskou společnost a jsou trvalou součástí mezilidských vztahů. Můžeme je řešit silou a svévolí s rizikem, že se setkáme se stejnou bezohledností nebo

pocítíme následky přestoupení zákona. Můžeme se obrátit na autoritu, třeba soudní, která je rozhodne za nás, avšak možná ne tak, jak jsme si představovali. Můžeme se také pokusit hledat řešení smírné a kompromisní. K nejvíce emočně a citově náročným sporům patří ty rodinné, zejména rozvodové. I zde je možné je však řešit kultivovaným způsobem, za pomoci rodinného poradce či prostředníka – mediátora. Významnou úlohu mají i orgány sociálně – právní ochrany dětí, kdy určitá část rodičů se na tyto orgány obrací s žádostí o pomoc při řešení rodinných krizí a také všechna soudní řízení, týkající se nezletilých dětí, se pak dějí za jejich účasti.

Základním úkolem orgánů sociálně – právní ochrany dětí je ochrana zájmů dítěte. Pokud kolizní opatrovník vykonává svoji práci zodpovědně, profesionálně a skutečně v zájmu dítěte, aniž by se nechal jakkoliv ovlivnit některým z rodičů, pak je vše v pořádku. V této souvislosti však nemohu neuvést, že v praxi je možné setkat se s prací kolizního opatrovníka, kterou bychom mohli jen stěží označit jako činnost směřující k ochraně práv nezletilého dítěte.

Ze souhrnné zprávy o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2008 vyplývá, že v roce 2008 bylo podáno 167 podnětů týkajících se ochrany práv dětí, mládeže a rodiny. V souvislosti s prošetřováním podnětů rodičů, kterým je bráněno ve styku s dítětem, se ochránce soustavně setkával s nedostatky v postupu orgánů sociálně – právní ochrany dětí. Ochránce těmto úřadům vytýkal především to, že jen sporadicky využívají všechny kompetence, které jim zákon svěřuje. Ochránce narážel na to, že OSPOD nevyužívají poradenskou činnost, neukládají ani povinnost podrobit se rodinné terapii, ani napomenutí či stanovení dohledu nad výchovou. Namísto toho se často setkával s případy, kdy byly porozvodové spory rodičů v důsledku bezradnosti OSPOD řešeny až ve vyhrocených situacích a řešení bylo spatřováno v podání návrhu na nařízení předběžného opatření podle ustanovení § 76a občanského soudního řádu o umístění dítěte do krizového zařízení. Ochránce má za to, že OSPOD často taková řešení využívají bez předchozího kvalifikovaného uvážení, zda je v konkrétním případě vhodné a zda koresponduje s potřebami a psychickým stavem dítěte.

5. Role pracovníků orgánu SPOD v kraji Vysočina

Výkon státní správy na úseku sociálně právně ochrany dětí v kraji Vysočina zajišťuje krajský úřad a obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Při své činnosti se řídí právními předpisy, zejména: zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, zákonem 99/1963 Sb., občanský soudní řád, zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zákonem 500/2004 Sb., správní řád a Evropskou úmluvou o výkonu práv dětí – zákon č. 54/2001 Sb.

Krajský úřad podporuje činnost obecních úřadů obcí s rozšířenou působností tím, že:

- metodicky vede a kontroluje výkon státní správy na úseku sociálně-právní ochrany dětí,
- poskytuje informace fyzickým i právnickým osobám při poskytování sociálně-právní ochrany dětí v kraji,
- prošetřuje stížnosti, oznámení a podněty občanů na úseku sociálně-právní ochrany dětí,
- přezkoumává správní rozhodnutí orgánů I. stupně ve věcech sociálně-právní ochrany dětí,
- ukládá pokuty za porušení povinností na úseku sociálně-právní ochrany dětí,
- vydává pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a kontroluje výkon sociálně-právní ochrany dětí pověřenými osobami,
- spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení, soudy a probační a mediační službou.

V roce 2008 pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí krajského úřadu provedly čtyři kontroly plnění podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úřadech obcí s rozšířenou působností, v roce 2009 byly provedeny kontroly tři. Všechny kontroly se týkaly případů spojených s výkonem „kolizního opatrovníka“.

Z výsledků těchto kontrol vyplynuly nedostatky v činnosti pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, způsobené zejména nečinností těchto pracovníků, nevyužívání všech dostupných pravomocí a oprávnění, která při této své činnosti mají. Na základě prostudování

výsledků kontrol se opakovaně jednalo zejména o tyto nedostatky: neposkytnutí poradenství, neprovedení širšího šetření poměrů (škola, dětský lékař), kdy v jednom z těchto případů byla dokonce schválena dohoda rodičů. Ve dvou případech nebyly provedeny návštěvy u jednoho z rodičů, jež nemá dítě u sebe, žijí odděleně a oba žádají dítě do své péče. Dále bylo zjištěno, že pracovníci obecních úřadů nevyužívají možnosti, ve zvláště obtížných případech, nabídnout nebo i zprostředkovat rozcházejícím se rodičům při řešení úpravy poměrů k nezletilým dětem v době po rozvodu pomoc odborného poradce nebo mediaci.

Krajský úřad vykonává na úseku sociálně-právní ochrany dětí činnost metodickou a kontrolní, pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností působí v této oblasti po stránce praktické, tzn. zastupují zájmy dětí při rozvodovém řízení a poskytují poradenství a pomoc rozvádějícím se rodičům v otázkách řešení uspořádání poměrů k nezletilým dětem v době po rozvodu.

5.1 Dotazníkové šetření

Tématem této průzkumné části je analýza získaných dat týkajících se postupů pracovníků sociálně-právní ochrany dětí při výkonu kolizního opatrovníka při řešení obtížných případů týkajících se sporu o dítě.

Stanovila jsem tyto **hypotézy**:

H1 Práce pracovníků OSPOD při řešení obtížných situacích porozvodové péče s rodinou, týkající se sporu o dítě, je dostatečná.

H2 Jednání pracovníků OSPOD je vždy ve prospěch dětí.

Při výzkumu bylo použito těchto **metod**:

- studium dokumentačních materiálů
- explorační metody – dotazník
- případová studie (kazuistika)

V kraji Vysočina je celkem 15 obecních úřadů obcí s rozšířenou působností, jež vykonávají sociálně-právní ochranu dětí. Pracovníkům všech těchto obecních úřadů OSPOD, kterých je celkově padesát, byly zaslány dotazníky. Dotazníky byly zcela anonymní a obsahovaly jedenáct otázek. Otázky byly zaměřeny na postup kolizního opatrovníka v případech, které se týkají sporu o dítě. Návratnost dotazníků byla padesátiprocentní.

5.2 Analýza výsledků šetření a jejich interpretace

Dotazník vyplnilo dvacet pět pracovníků. Sedm pracovníků bylo ve věku 20 – 30 let, sedm ve věku 31 – 40 let, devět pracovníků ve věku 41 – 55 let a dva pracovníci ve věku 56 a více let. Vzdělání úplné střední dosáhlo deset pracovníků, vyšší odborné čtyři pracovníci a vysokoškolské jedenáct pracovníků.

Otázka č. 1: Jak dlouho vykonáváte funkci kolizního opatrovníka?

0 - 2 roky	3 - 5 let	6 - 10 let	11 a více let
6	8	9	2

Z uvedené tabulky vyplývá, že devět pracovníků vykonává funkci kolizního opatrovníka šest až deset let, osm pracovníků tři až pět let, šest necelé dva roky a dva pracovníci jedenáct a více let.

Otázka č. 2: Pokud je Vám přidělen jako koliznímu opatrovníkovi nový případ, týkající se sporu o dítě, kontaktujete nejprve druhého rodiče?

ano, vždy	většinou ano	spíše ne	Ne
4	10	11	0

Kolizní opatrovník v jedenácti případech druhého z rodičů spíše nekontaktuje, v deseti případech ho většinou kontaktuje a ve čtyřech případech je druhý rodič kolizním opatrovníkem kontaktován vždy.

Otázka č. 3: Provádíte šetření výchovných poměrů vždy u obou rodičů domáhajících se svěřeni dítěte?

ano, vždy	spíše ano	stačí jen v rodině, kde dítě žije	ne, stačí výpověď rodiče, který má dítě u sebe
11	12	2	0

V případech, kdy se oba rodiče domáhají svěřeni dítěte, dvanáct kolizních opatrovníků uvedlo, že většinou provádí šetření výchovných poměrů u obou rodičů, jedenáct šetření provádí vždy a dva uvedli, že šetření stačí provádět pouze v rodině, kde dítě žije.

Otázka č. 4: Snažíte se při pohovoru s rodiči jako kolizní opatrovník při řešení složitějších případů o zprostředkování dohody mezi nimi?

ano, vždy	většinou ano	spíše ne	Ne
6	19	0	0

O zprostředkování dohody mezi rodiči se většinou snaží devatenáct pracovníků a šest se o dohodu mezi rodiči snaží vždy.

Otázka č. 5: Provádíte v případě sporu o dítě pohovor s dítětem, pokud je ve věku, kdy je schopno formulovat své vlastní názory?

ano, vždy	většinou ano	ne, pokud rodiče uzavřou mezi sebou dohodu	ne, toto nechávám na soudu
10	9	5	1

Deset pracovníků uvedlo, že pohovor s dítětem provádí vždycky, devět pohovor většinou provádí, pět pracovníků pohovor s dítětem neprovádí v případě, že rodiče mezi sebou uzavřou dohodu a jeden pracovník uvedl, že toto ponechává na soudu.

Otázka č. 6: Při sociálním šetření, v případech týkajících se sporu o dítě, zjišťujete také stanoviska školských či zdravotnických zařízení, jaká je péče o dítě?

ano, vždy	většinou ano	spíše ne	ne, není to nutné
0	17	8	0

V případech, týkajících se sporu o dítě, stanovisko školy či zdravotnického zařízení většinou zjišťuje sedmnáct pracovníků a osm stanovisko většinou nezjišťuje.

Otázka č. 7: Na co kladete největší důraz při posuzování výchovných předpokladů rodičů? Vyberte max. 3 odpovědi.

Kdo z rodičů zajišťuje přípravu dítěte do školy	11
Jaké výchovné prostředky každý z rodičů uplatňuje	10
Jakým způsobem se rodiče podílejí na finančním hospodaření rodiny	0
Nakolik každý z rodičů zná potřeby, pocity svého dítěte	19
Jak rodiče o sobě mluví před dítětem	5
Jakým způsobem každý přistupuje k řešení vzájemných konfliktů	8
Nakolik se na dítěti projevuje narušenost vazeb mezi rodiči	10
Kdo zajišťuje základní domácí práce	3
Jaká je pracovní doba rodičů	5
Zda rodiče seznámili dítě s rozvodem	8

Při posuzování výchovných předpokladů kladli pracovníci největší důraz na znalost rodičů týkajících se potřeb a pocitů dítěte. Dále kdo z rodičů zajišťuje přípravu dítěte do školy, jaké výchovné prostředky každý z nich uplatňuje a nakolik se narušenost vazeb mezi rodiči projevuje na dítěti.

Otázka č. 8: Zprostředkováváte rodičům pomoc odborného poradenského zařízení nebo mediaci?

ano	spíše ano	spíše ne	Ne
4	9	12	0

Odbornou pomoc rodičům ve dvanácti případech pracovníci spíše nezprostředkovávají, v devíti případech se ji většinou snaží zprostředkovat a čtyři pracovníci ji zprostředkovávají vždy.

Otázka č. 9: Využíváte informací podaných sousedy, známými, kolegy rodičů?

ano	spíše ano	spíše ne	Ne
14	5	6	0

Více, jak polovina pracovníků z celkového počtu odpovídajících, využívá informací podaných sousedy, kolegy či známými rodičů, pět pracovníků tyto informace většinou využije a šest pracovníků uvedlo, že je spíše nevyužívá..

Otázka č. 10: Setkali jste se někdy se zasahováním samosprávy (obce, města) do výkonu kolizního opatrovníka?

spíše ne	Ne
5	20

Z tabulky vyplývá, že jedna pětina pracovníků z celkového počtu se se zasahováním samosprávy do výkonu kolizního opatrovníka spíše nesetkala, čtyři pětiny pracovníků uvedli, že se s tímto jevem během své praxe nesetkali.

Otázka č. 11: Máte nějaké další vlastní náměty, připomínky, se kterými se nejčastěji setkáváte v souvislosti s výkonem funkce kolizního opatrovníka?

Z celkového počtu došlých odpovědí pouze tři pracovníci vyjádřili své připomínky, a to:

- Velice špatné komunikační schopnosti mezi rodiči, kteří si myslí, že kolizní opatrovník to za ně vyřeší.
- Negativní postoj rodičů k dotazování dítěte. Obviňování OSPODu z vlastních problémů.
- Zahlcení administrativou, která bere čas na sociální práci.

Ostatní pracovníci se k této otázce nevyjádřili vůbec.

5.3 Závěr a doporučení

Role pracovníka OSPOD při úpravě práv a povinností v porozvodové péči je velmi významná. „Kolizní opatrovník“ prochází celým případem nezletilého dítěte, tj. je v kontaktu s rodiči, provádí potřebná šetření a účastní se také jako zástupce nezletilého dítěte všech soudních jednání. Přestože tento pracovník nemá ze zákona pravomoc vydávat závazná rozhodnutí, jeho činnost – v případě, že vykonává odpovědně svoji práci – může výrazně

příspěť nejen k urovnání případných konfliktů mezi rodiči, ale zejména příspěť k tomu, aby v rámci řízení před soudem bylo zohledněno vše, co je v zájmu nezletilého dítěte potřeba zohlednit. Kolizní pracovník má na rozdíl od soudce, který v řízení rozhoduje, možnost mnohem více proniknout do podstaty případu. Měl by především, a to nestranně, zastupovat zájmy nezletilého dítěte v řízení. Dá se říci, že jeho stanoviska mohou mít zásadní vliv na konečné rozhodnutí soudu.

Na základě analýzy výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že

- Pracovníci OSPOD při výkonu své činnosti v mnoha případech nekontaktují vždy nejprve druhého rodiče.

Po obdržení návrhu a usnesení soudu o ustanovení obecního úřadu obce s rozšířenou působností opatrovníkem dítěte dle § 37 zákona o rodině kontaktuje daný pracovník (je-li to možné) nejprve druhého rodiče. Druhý rodič je často nepoučen o průběhu řízení, postavení kolizního opatrovníka, o svých právech, právech dětí, možnostech řešení stávající situace apod.

- Většina respondentů se spíše snaží provádět šetření výchovných poměrů vždy u obou rodičů domáhajících se svěřeni dítěte a většinou se také snaží o zprostředkování dohody mezi nimi. Je nedostatečné provádět šetření jen v rodině, kde dítě právě žije. *Pohovor s rodiči by měl být prováděn vždy a být veden tak, aby kolizní opatrovník získal údaje o poměrech, v nichž zastupované dítě vyrůstá.*

- Při získávání informací o rodinných poměrech a pro celkové hodnocení výchovných předpokladů rodičů se nejvíce zaměřují na znalosti rodičů týkajících se potřeb a pocitů dítěte. Dále pak na to, kdo zajišťuje přípravu dítěte do školy, jaké výchovné prostředky každý z rodičů uplatňuje a nakolik se na dítěti projevuje narušenost vazeb mezi rodiči. *Dále je velmi důležité si všimnout, jak oba respektují práva druhého rodiče a prarodičů ve vztahu k dítěti, jakým způsobem hovoří účastníci o svém partnerovi a o jeho rodičích před dítětem, jakým způsobem každý z rodičů přistupuje k řešení vzájemných konfliktů.*

- V případě sporu o dítě ve většině případů se snaží provádět pohovor s dítětem, pokud toto je ve věku, kdy je schopno formulovat své vlastní názory. *Záleží na kolizním opatrovníkovi, aby posoudil, zda je zastupované dítě schopno formulovat své vlastní*

názory (nepoužívá argumentaci rodiče) a jakou míru věrohodnosti bude přikládat jeho výpovědi.

Skutečnost, že rodiče uzavřeli dohodu, by neměla vést kolizního opatrovníka k tomu, že upustí od pohovoru s dítětem, jeho rozsah může být přiměřeně zúžen.

- V obtížnějších případech týkajících se svěření dítěte dvě třetiny respondentů většinou zjišťují také stanoviska školského či zdravotnického zařízení týkající se péče o dítě, jedna třetina tento další zdroj informací nevyužije. *Jestliže oba rodiče navrhnou svěření dítěte do výchovy, je kolizní opatrovník povinen provést obsáhlejší šetření zaměřené na zjištění dalších souvislostí, a to ve spolupráci s jinými institucemi – škola, zdravotnické zařízení, rodinná nebo pedagogicko-psychologická poradna atd.*
- Není mnoho využívána možnost zprostředkování pomoci odborného poradenského zařízení případně mediace. Polovina respondentů se snaží této možnosti občas využít, polovina ji nevyužije vůbec.
- Velká většina pracovníků pracuje s informacemi získanými od sousedů, kolegů či známých rodičů. *Je nutné zvažovat věrohodnost výpovědí známých či přátel jednoho z rodičů z důvodu možné podjatosti. Jestliže není možné jejich tvrzení ověřit, byl by vhodnější jejich výslech jako svědků dle § 120, resp. 126 občanského soudního řádu.*

Tato zjištění **vyvrací hypotézu:**

H1 Práce pracovníků OSPOD při řešení obtížných situacích porozvodové péče s rodinou, týkající se sporu o dítě, je dostatečná.

Také se **nepotvrdila hypotéza:**

H2 Jednání pracovníků OSPOD je vždy ve prospěch dětí.

„Kolizní pracovník“ svým konáním či nekonáním do určité míry může ovlivnit další život všech zúčastněných osob, zejména pak dítěte. Proto je třeba, aby jednal nestranně a využil všech svých kompetencí k tomu, aby jeho závěry a doporučení byla vždycky ve prospěch dítěte.

Na základě zjištěných informací bylo vytvořeno doporučení určené pro začínající pracovníky obecních úřadů obcí s rozšířenou působností na úseku sociálně-právní ochrany dětí:

ZÁSADY POSTUPU

při výkonu funkce opatrovníka dětí ustanoveného dle § 37 zákona o rodině pro řízení o úpravě výchovy a výživy

Čl. 1

Úvodní ustanovení

- (1) Toto doporučení řeší optimální formu postupu kolizního opatrovníka při výkonu jeho funkce v rámci soudního řízení o úpravě výchovy a výživy dětí dle § 50, resp. § 26 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

- (2) Toto doporučení se nevztahuje na situace, kdy
 - a) probíhá řízení o úpravě výchovy a výživy pro dobu po rozvodu manželství rodičů, jestliže děti již vyrůstají v péči jiné osoby než rodiče, resp. v ústavním zařízení,
 - b) okolnosti vyžadují řešení poměrů formou předběžného opatření dle § 74 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu,
 - c) jeden z rodičů se na výchově dítěte dlouhodobě nepodílí (pobyt v cizině, ve výkonu trestu apod.).

Uvedené případy vyžadují individuální posouzení i řešení dané situace.

- (3) Pracovník na úseku sociálně-právní ochrany dětí plní funkci kolizního opatrovníka by měl vést rodiče k odpovědnosti za jejich jednání a chování, dále by měl činit úkony tak, aby chránil práva a zájmy zastupovaných dětí. Při své činnosti by měl prokázat znalosti
- a) zákona č. 94/1963 Sb., o rodině,
 - b) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „zákon o SPOD“),
 - c) zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,
 - d) zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník,
- a dalších souvisejících předpisů.
- (4) Při výkonu funkce by měl pracovník přihlížet zejména k §§ 1, 8, 9, 11 odst. 1 písm. a) a b), 12, 14 odst. 3, 51 odst. 4, 52, 53, 54, 55, 57 a 62 zákona o SPOD.

Čl. 2

Zahájení výkonu funkce

- (1) Po obdržení návrhu a usnesení soudu o ustanovení obecního úřadu obce s rozšířenou působností opatrovníkem dítěte dle § 37 zákona o rodině kontaktuje daný pracovník (je-li to možné) nejprve druhého rodiče.
- (2) Odůvodnění:
- a) Rodič podávající návrh získal základní právní informace prostřednictvím sociální pracovnice, resp. právního zástupce, který s ním návrh sepisoval. Druhý rodič je často nepoučen o průběhu řízení, postavení kolizního opatrovníka, o svých právech, právech dětí, možnostech řešení stávající situace apod. Je proto nutné, aby kolizní opatrovník oslovil tohoto rodiče (zdržuje-li se ve správním území dané obce) a poskytl mu výše zmíněné sociálně-právní poradenství.
 - b) Stanovisko druhého rodiče – „odpůrce“ (souhlas či nesouhlas s návrhem) může ovlivnit další postup kolizního opatrovníka. V případě nesouhlasného stanoviska

druhého rodiče je možné navrhnout další možnosti řešení – návštěva rodinné poradny, rodinného mediátora (viz www.amcr.cz), přerušení řízení o rozvod manželství dle § 110 občanského soudního řádu po vynesení rozsudku o úpravě výchovy a výživy dětí apod. Je nutné upozornit i na důsledky společného porozvodového soužití.

Čl. 3

Obsah pohovoru s rodiči

- (1) Pohovor s rodiči by měl být veden tak, aby kolizní opatrovník získal údaje o poměrech, v nichž zastupované dítě vyrůstá, např.
 - a) kdo z rodičů zajišťuje přípravu dítěte do školy, spolupráci rodiny se školou,
 - b) jak je zajištěn dohled nad trávením volného času dětí během týdne,
 - c) kdo z rodičů a jakým způsobem tráví s dítětem víkendy a prázdniny,
 - d) který z rodičů sdílí s dítětem jeho koníčky, resp. jej podporuje v jeho aktivitách,
 - e) kdo zajišťuje péči o nemocné dítě, doprovod k lékaři,
 - f) jaká je pracovní doba rodičů,
 - g) jaké výchovné prostředky každý z rodičů uplatňuje,
 - h) kdo zajišťuje základní domácí práce (vaření, úklid, praní, žehlení, nákupy...),
 - i) kdo vyřizuje další záležitosti (pojištění dětí, přihlášky ke studiu apod.),
 - j) jaké jsou představy rodičů o porozvodovém uspořádání bydlení,
 - k) nakolik se na dítěti projevuje narušenost vazeb mezi rodiči,
 - l) jaké má dítě kontakty s prarodiči,
 - m) zda rodiče dítě seznámili s rozvodem,
 - n) jakým způsobem se rodiče podílejí na finančním hospodaření rodiny, atd.

- (2) V rámci této činnosti není vyloučeno, aby kolizní opatrovník zprostředkoval uzavření dohod mezi rodiči, které se budou týkat dětí (trávení prázdnin, úhrada nákladů spojených se školou, koníčky apod.). Tyto dohody sepsané na oddělení sociálně-právní ochrany dětí budou pro každého z rodičů „pouze“ morálním závazkem, mohou však přispět k ozdravení napjatých vztahů.
- (3) Pro celkové zhodnocení výchovných předpokladů rodičů je dále nutné sledovat:
- a) jak oba respektují práva druhého rodiče a prarodičů ve vztahu k dítěti,
 - b) jakým způsobem hovoří účastníci o svém partnerovi a o jeho rodičích před dítětem,
 - c) jak každý z rodičů hovoří o dítěti, jeho potřebách, povaze, nakolik zná jeho pocity, jaké na něj klade nároky,
 - d) jakým způsobem každý z rodičů přistupuje k řešení vzájemných konfliktů,
 - e) jakým způsobem je zajišťována výživa dětí, péče o jejich zevnějšek, péče o domácnost apod.

Čl. 4

Obsah pohovoru s dítětem

- (1) V současné době existuje v našem právním řádu pět právních norem, které se věnují právu dítěte být slyšeno ve věcech, které se jej dotýkají, resp. právu vyjádřit svůj názor:
- a) Čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, publikované ve Sbírce zákonů České republiky pod č. 104/1991 Sb.,
 - b) § 31 odst 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině,
 - c) 8 odst. 2 zákona o SPOD,
 - d) § 100 odst. 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu,
 - e) Čl. 3 a Čl. 10 Sdělení č.54/2001 Sb. m.s. Ministerstva zahraničních věcí o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.

- (2) Vzhledem k tomu, že v žádném právním předpise není stanovena věková hranice pro zjištění stanoviska dítěte, záleží na kolizním opatrovníkovi, aby posoudil, zda je zastupované dítě schopno formulovat své vlastní názory (nepoužívá argumentaci rodiče; způsob vyjadřování je přiměřený věku) a jakou míru věrohodnosti bude přikládat jeho výpovědi (odlišit fantazijní produkci, vědomé, účelové lhaní a popis přání dítěte od skutečného stavu).
- (3) V případě dětí předškolního věku, obtíží při navazování kontaktu s dítětem nebo v případě nejednoznačných výpovědí se doporučuje využít zařízení rodinného poradenství.
- (4) Skutečnost, že rodiče uzavřeli dohodu, by neměla vést kolizního opatrovníka k tomu, že upustí od pohovoru s dítětem, jeho rozsah může být přiměřeně zúžen.**
- (5) Pro rozhovor s dítětem by mělo být preferováno jeho provedení v místě bydliště dítěte, Jednání ve škole, resp. na úřadě by mělo být realizováno zpravidla po předchozí dohodě s rodiči.
- Cílem pohovoru s dítětem by mělo být získání informací o tom, jak vnímá role obou rodičů, kdo z rodičů zajišťuje jednotlivé úkony, zda je informováno o projednávaném sporu rodičů, zda přemýšlelo o tom, jaká bude situace po rozvodu, zda si dovede představit, že by žilo samotné pouze s jedním z rodičů. Rozhovor měl být veden tak, aby dítě nemuselo posuzovat míru svého citu k rodičům, resp. je hodnotit, a nemělo tak pocit, že sdělením svých názorů ubližuje jednomu z nich. Je tedy velmi důležité nežádat, aby dítě muselo volit jednoho z rodičů, a rovněž dotazy nevzbudit dojem, že rozhodnutí je pouze na dítěti.
- (6) Je nutné mít na paměti možnou sugestibilitu otázek kladených dítěti. U dětí nižšího věku je vhodné získat informace od dítěte prostřednictvím pozorování hry apod.
- Dále je nutné mít na vědomí to, že:
- a) dítě může preferovat liberálnějšího, ochraňujícího či dokonce rozmazlujícího rodiče,

který může mít méně kvalitní výchovné předpoklady,

- b) dítě může být citově vydíráno jedním z rodičů (krajní variantou je rozvinutí syndromu zavrženého rodiče).
- (7) Samotná reakce dítěte může být důkazem toho, že není dosud na rozpad rodiny psychicky připraveno. Toto zjištění by mělo odůvodnit další postup kolizního opatrovníka – vést rodiče ke smíru a doporučit jim další možnosti (návštěva rodinné či jiné poradny).
 - (8) Obsah pohovoru s dítětem v rámci řízení o úpravě výchovy a výživy může sloužit jako důkaz v rámci případného dalšího soudního řízení o úpravě styku rodiče s dítětem.
 - (9) Je nezbytně nutné, aby byl pohovor proveden poté, kdy bude dítě informováno o situaci – pokud možno – oběma rodiči.

Čl. 5

Zdroje informací

- (1) Podkladem zprávy pro soud by měly být minimálně 3 zdroje:
 - a) pohovor s oběma rodiči,
 - b) šetření v rodině,
 - c) pohovor s dítětem.
- (2) V případě, že nebude možné provést šetření v rodině (resp. vzhledem k věku dítěte není pohovor s ním možný), je možné získat poznatky o rodině jinak - dotazem u dětského lékaře, v mateřské či základní škole, na obecním úřadě. Získání informací od těchto

orgánů se doporučuje vždy, získá-li kolizní opatrovník podezření, že zastupuje v soudním řízení ohrožené dítě ve smyslu § 6 zákona o SPOD.

- (3) Je nutné citlivě používat informace od osob dle § 7 zákona o SPOD. Tato sdělení by měla být vždy prověřena, aby jejich obsah mohl být buď potvrzen, nebo vyvrácen. Je nutné zvážit, zda tyto záznamy budou vedeny odděleně ve zvláštní složce spisové dokumentace.
- (4) Dále se doporučuje zvažovat věrohodnost výpovědí známých či přátel jednoho z rodičů z důvodu možné podjatosti. Rodiče často navrhnou koliznímu opatrovníkovi vyslechnutí těchto osob. V uvedených případech, zejména jestliže není možné jejich tvrzení ověřit, by byl vhodnější jejich výslech jako svědků dle § 120, resp. 126 občanského soudního řádu.
- (5) Jestliže oba rodiče navrhnou svěřením dítěte do výchovy, je kolizní opatrovník povinen provést obsáhlejší šetření zaměřené na zjištění dalších souvislostí (rodinné zázemí obou rodičů, uspořádání bydlení, vztah případného nového partnera rodiče k dětem apod.), a to ve spolupráci s jinými institucemi – škola, zdravotnické zařízení, rodinná nebo pedagogicko-psychologická poradna atd. V případě vhodných podmínek (totožné sídlo pobytu, nekonfliktní vztahy) je možné uvažovat o společné, resp. střídavé výchově.
- (6) Kvalitní výkon sociálního pracovníka plnícího funkci kolizního opatrovníka může vést k tomu, že soud nebude využívat jeden z dalších důkazních prostředků – soudní znalecký posudek. Provedení tohoto důkazu je spojeno s prodloužením sporu a s dalším možným traumatizováním dítěte. Na druhé straně je nutné konstatovat, že v některých případech může být provedení tohoto důkazu nezbytné a opatrovník jej v zájmu dítěte může navrhnout.

Čl. 6

Vystupování u soudu

- (1) Kolizní opatrovník by měl být vybaven znalostmi poměrů na straně dítěte, aby byl schopen reagovat na nové situace a stanoviska přednesená dalšími účastníky řízení při soudním jednání (neměl by používat výroky typu: „Necháváme na zvážení soudu“).
- (2) Při podání konečného stanoviska se doporučuje pečlivě zdůvodnit okolnosti, které vedly opatrovníka k podanému návrhu na úpravu výchovy a výživy dítěte. Nemělo by se zapomenout uvést jednak rizika na straně rodiče, do jehož péče navrhuje svěřit dítě, jednak klady rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno do výchovy.
- (3) Pouze profesionálním přístupem, vystupováním a rozsahem odborných vědomostí si získá opatrovník respekt soudu, účastníků či jejich právních zástupců. Celkový dojem z vystoupení kolizního opatrovníka je ovlivněn i jeho ošacením a celkovou péčí o zevnějšek.
- (4) Kolizní opatrovník jako účastník řízení má právo na vyhotovení protokolu z jednání, jestliže o něj požádá (§ 21 odst. 4 Instrukce Ministerstva spravedlnosti č. 505/2001 - Org, kancelářský řád). Jedná se o důležité písemnosti, které by měly být součástí spisové dokumentace Om.

Čl.7

Odvolací řízení

Odvolání podané jedním z účastníků, tedy i kolizním opatrovníkem, je dle § 210 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, zasláno soudem ostatním účastníkům řízení. Ti bývají vyzváni, aby ve stanovené lhůtě podali soudu vyjádření k odvolání.

Doporučuje se, aby kolizní opatrovník ve stanovené lhůtě vyjádření podal, resp. aby se zúčastnil jednání u odvolacího soudu. Zabráni se tak sdělení v odůvodnění rozsudku odvolacího soudu, že kolizní opatrovník se k věci nevyjádřil. Další účastníci řízení mohou pasivní postoj kolizního opatrovníka vnímat jako jeho nezájem o projednávanou záležitost.

Čl. 8

Závěr

- (1) Význam funkce kolizního opatrovníka spočívá zejména v tom, že:
 - a) poskytuje rodičům poradenskou službu dle § 11 odst. 1 zákona o SPOD,
 - b) zjišťuje poměry dětí tak, aby odpovídaly požadavkům daným § 26 odst. 4 a 5 zákona o rodině, resp. § 178 odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu,
 - c) navrhuje takovou úpravu vzájemných rodinných vztahů, která by byla v zájmu dítěte.

- (2) **Činnost kolizního opatrovníka by měla směřovat k tomu, aby se minimalizovalo napětí mezi rodiči, kteří by měli mít nadále zachovány rodičovské role (je-li to v zájmu dítěte), měli by podporovat u dětí pozitivní obraz o druhém rodiči a měli by být schopni se dohodnout na záležitostech týkajících se dětí.**

Závěr

V České republice se rozvádí několik desítek tisíc manželství se všemi důsledky s tím spojenými, jako je vypořádání majetku, práv k bytu, ale především vyřešení vztahu rodičů k jejich nezletilým dětem.

Rozchod rodičů patří k jedné z nejbolestnějších a nejkomplicovanějších životních událostí, jaké kdy lidé prožívají. Zpřetrhání vztahů ruší vědomí návaznosti života, dotýká se samé podstaty lidské identity. Způsobuje bolest všem členům rodiny a nejvíce jsou pravidelně postihovány děti. (Bakalář, Novák, Žáčková, Warshak 2008:6)

Rodiče i děti se dostávají do vypjatých a krizových situací, které těžce zvládají. Průvodní negativní jevy patří mezi hlavní rizikové faktory ovlivňující společenskou a sociální patologii; vyhocené spory o výchovu lze považovat za psychické týrání dětí. Současná soudní praxe řešení těchto sporů, ve kterých nezřídka vítězí nikoliv rodič kvalitnější, ale ten bezohlednější, rodiče přímo nutí, aby své nepřátelství prohlubovali.

Zájmy dětí v souvislosti s řízením o rozvod manželství chrání orgány sociálně – právní ochrany dětí. Hodně proto závisí na osobních kvalitách, zkušenostech, ale především odborných znalostech zaměstnanců těchto orgánů.

Bylo by ideální, kdyby do manželství vstupovali lidé rozumově a mravně natolik vyspělí, aby k rozvodům manželství nedocházelo. Stejně tak by bylo ideální, kdyby se rozvody manželství obešly bez hádek, vzájemného napadání a zejména bez účasti dětí při řešení sporů rodičů.

Z hlediska prevence je proto velmi potřebná nejen všeobecná osvěta rodičů v postojích k dítěti, jejich poučení o výchově a správné péči o dítě, předcházení rodinným rozvratům, ale také zdůraznění rodičovské odpovědnosti za příznivý vývoj dítěte i poté, kdy spolu rodiče přestávají žít. Pokud rodiče budou mít příležitost volit jiné formy rozvodových strategií, aniž by byli nuceni stát se buď vítězi, nebo poraženými, sníží se i společenská zátěž tohoto druhu.

Resumé

Diplomová práce se zabývá rozvodem a jeho důsledky na děti.

Úvodní část je teoretická, analyzuje odbornou literaturu, která se týká rozvodu a jeho důsledků na děti, díky němuž ve zvýšené míře trpí depresemi, mají poměrně větší problémy s učením, chovají se vůči svým rodičům a učitelům agresivněji a jako dospělí mají více psychických problémů. Rozvod prožívají jako vážné ohrožení bezpečí a jistoty. Důležitou úlohu při řešení obtížných případů porozvodové péče o děti má pracovník sociálně – právní ochrany dětí.

Součástí diplomové práce je výzkumná část. Jejím cílem bylo zjistit přístup pracovníků sociálně – právní ochrany dětí v kraji Vysočina při řešení složitých případů týkajících se svěření dítěte a využívání možností, které mají jako „kolizní opatrovník“ při úpravě práv a povinností v porozvodové péči.

Résumé

The dissertation is dealing with divorce and its impact on children.

The introducing part is theoretical, analysis of special literature about divorce and its impact on children. Divorce makes these children more depressive, they have bigger problems with studying, their behaviour towards their parents and teachers is more aggressive and they also have more psychical problems as adults. Divorce is a serious threat to their safety and confidence. A worker of social - rights protection of children has a crucial importance in solving difficult cases of after-divorce children care.

The research part is a part of the dissertation. Its task was to find out the approach of the workers of social – rights protection of children to solve difficult cases that deal with to which parent is the particular child going to be given to care of and also how they exploit possibilities they have as „collision guardians“ in regulating rights and duties of after – divorce care.

Anotace

Ve své diplomové práci jsem chtěla poukázat na důsledky rozvodu na děti a zjistit, zda mají pracovníci sociálně – právní ochrany dětí v kraji Vysočina dostatečné kompetence při řešení obtížných případů úpravy práv a povinností v porozvodové péči.

Toto téma jsem si vybrala proto, že rozvod je problém, který se vyskytuje v naší společnosti až příliš často, má velký vliv na velkou část jejích členů a nejvíce jím jsou postiženy právě ti nejmenší - děti.

Klíčová slova: otec, matka, děti, rodina, rozvod, péče o děti, týrání dětí, sociálně – právní ochrana dětí.

Annotation

I wanted to point out the impact of divorce on children in my dissertation and also to find out if the workers of social - rights protection in region Vysočina have enough competence while solving difficult cases of regulation of rights and duties in after – divorce care.

I chose this theme because divorce is a problem that appears too often in our society. It has a big impact on a huge part of its members and the biggest on the smallest ones – children.

Keywords: father, mother, children, family, divorce, children care, child abuse, social - rights protection of children.

Seznam literatury

- BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006.
- BAKALÁŘ, E., NOVÁK, D., ŽÁČKOVÁ, D., WARSHAK, R. A. *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem*. Praha: Triton, 2008.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002.
- NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2005.
- PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: Grada, 1994.
- PRUCHOVÁ, B. *Slušný rozvod*. Brno: ERA, 2002.
- SMITH, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004.
- TEYBER, E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů, 2007.
- WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996.
- WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. Praha: Triton, 2003.
- ŘEHORŮ, A. *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce*. Brno: IMS, 2008.
- Asociace mediátorů ČR, 2003
- Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2008
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí
- www.resenisporu.cz/publik/UK2006.html
- www.rodina.cz
- www.amrp.cz
- www.mpsv.cz

Přílohy

- 1) Výsledky kontrol práce pracovníků OSPOD obecních úřadů obcí s rozšířenou působností prováděné krajským úřadem.
- 2) Výpis ze spisové dokumentace a závěrečné stanovisko k přezkoumání způsobu vyřízení tížnosti

KRAJSKÝ ÚŘAD

Odbor sociálních věcí a zdravotnictví

Protokol

č. 25/08

o výsledku kontroly výkonu přenesené působnosti obce na úseku sociálně-právní ochrany dětí za období od 13. 11. 2003 do 21. 9. 2008.

Kontrolovaný orgán obce: Městský úřad, odbor sociálních věcí a zdravotnictví

na základě pověření ředitele Krajského úřadu č. 776/08 a č. 777/08 ze dne 17.9. 2008.

Místo a čas provedení kontroly: sídlo Městského úřadu odboru sociálních věcí a zdravotnictví, dne 22.9. 2008 od 8:00 do 15:15 hod.

Předmět kontroly:

Výkon přenesené působnosti na úseku sociálně-právní ochrany dětí.

Použité obecně závazné právní předpisy, usnesení vlády a směrnice ústředních správních úřadů:

- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen zákon o „SPOD“),
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině,
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,
- instrukce MPSV č.j. 21-42246/2002, ze dne 15.3. 2000,
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů,
- zákon č. 128/2000 Sb., o obcích,
- správní řád (zákon č. 71/1967 Sb. a zákon č. 500/2004 Sb.),

vše ve znění pozdějších předpisů.

Protokol obsahuje:

Část I. - Výkon přenesené působnosti na úseku sociálně-právní ochrany dětí

Příloha:

Seznam kontrolovaných spisů

Kontrolní zjištění (s uvedením podkladů, o které se kontrolní zjištění opírá):

Část I. - V rámci kontroly bylo přezkoumáno 11 spisů, které byly náhodně vybrány z řádně vedených rejstříků. Jednalo se o děti,

- které žijí v narušeném rodinném prostředí,
- u nichž byl kontrolovaný orgán ustanoven opatrovníkem v soudním řízení dle § 37 zákona o rodině a dle § 17 zákona o SPOD,
- které byly umístěny do zařízení pro výkon ústavní výchovy,
- které se dopouštějí protiprávního jednání,
- které vyrůstají v náhradní rodinné péči.

Kontrola byla zaměřena na dodržování povinností dle zákona o SPOD, zejména na uplatnění práva dítěte být slyšeno a práva dítěte na informace dle § 8, poskytování poradenství rodičům dle § 11 odst. 1 písm. a), realizace návštěv dětí svěřených do zařízení pro výkon ústavní výchovy a rodičů těchto dětí v intervalech stanovených dle § 29 odst. 2, vedení spisové dokumentace dle § 55 a dle instrukce MPSV.

a) Kontrolou spisu č.j. Om 4/06 () bylo zjištěno, že v návrhu na vydání předběžného dle § 76a občanského soudního řádu ze dne 21.5. 2008 byl podán návrh na nařízení ústavní výchovy. Dále nebylo uvedeno zařízení, kam má být dívka umístěna.

1. Daný návrh byl podán v rozporu s § 76a občanského soudního řádu, dle něhož se tímto návrhem nelze domáhat nařízení ústavní výchovy, ale pouze předání dítěte do péče.

2. Daný návrh neměl náležitosti dle § 75 odst. 3 občanského soudního řádu, dle něhož má být v návrhu mj. uvedena i osoba, již má být dítě svěřeno do péče.

b) Kontrolou spisu č.j. Om 42/98 bylo zjištěno:

- Na str. 6 spisové dokumentace je zařazen záznam o jednání s osobami upozorňujícími na závady ve výchově dítěte. Tyto osoby si přály zůstat v anonymitě.

Tento záznam je zařazen do spisu Om v rozporu s § 55 odst. 4 a § 57 odst. 1 zákona a s čl.6 odst. 5 Instrukce. Dle těchto ustanovení se vedou upozornění občanů dle § 7 odst. 2 zákona odděleně ve zvláštní složce.

- Rozhodnutí o stanovení dohledu nad chlapcem ze dne 12. 10. 2005 odkazuje na § 21 písm. a) zákona č. 114/1988 Sb.. Toto ustanovení však bylo zrušeno zákonem č. 360/1999 Sb., který nabyl účinnosti 1. 4. 2000. Dále je v rozhodnutí odkaz na § 7 vyhlášky č. 182/1991 Sb., který byl zrušen vyhláškou č. 73/2000 Sb. účinnou od 1.4. 2000. Dotčené rozhodnutí se tedy opírá o ustanovení, která byla v té době déle než 5 let zrušena.

Došlo k porušení § 47 odst. 2 tehdy platného zákona č. 71/1967 Sb. , dle něhož rozhodnutí obsahuje ustanovení právního předpisu, na jehož základě bylo rozhodnuto.

c) Kontrolou spisu č.j. Om 49/06 () bylo zjištěno, že dne 16.11. 2006 byla rodičům uvedena jako důvod návštěvy stížnost školy. Ve spise však není uvedeno, který pedagogický pracovník, kdy a jaké výhrady vnesl vůči rodičům.

Došlo k porušení § 55 odst. 2 zákona a čl. 6 odst. 5 Instrukce, dle nichž spisová dokumentace obsahuje mj. záznamy z jednání zařazované v časovém sledu.

d) Kontrolou spisu č.j. Om 79/06 bylo zjištěno, že kontrolovaný orgán založil spis Om a nevyžádal si spis Om založený v předchozím období orgánem sociálně-právní ochrany místně příslušným dle dřívějšího trvalého pobytu dětí.

Došlo tak k porušení Čl. 7 odst. 1 Instrukce, dle něhož se postupuje spis Om z důvodu změny místní příslušnosti.

Kontrolovanému orgánu obce se v souladu s § 129b odst. 3 zákona o obcích ukládá,

- aby vedl spisovou dokumentaci o nezletilých dětech v souladu s § 55 zákona a v souladu s Instrukcí,
- aby věnoval pozornost studiu užitých právních předpisů.

Termín splnění: trvale

Poučení:

Proti protokolu o kontrole může tajemník obecního úřadu podat námitky do 15 dnů ode dne převzetí protokolu vedoucím kontrolní skupiny.

V Jihlavě dne 15.10. 2008

KRAJSKÝ ÚŘAD

Odbor sociálních věcí a zdravotnictví

Protokol

č. 10/08

**o výsledku kontroly výkonu přenesené působnosti
sociálně-právní ochrany dětí za období od 1.1. 2004 do 24.6. 2008**

na úseku

Kontrolovaný orgán obce: Městský úřad, odbor sociálních věcí

Kontrolu provedly:

na základě pověření ředitelky Krajského úřadu
17.4. 2008.

č. 330/08 a č. 331/08 ze dne

Místo a čas provedení kontroly: sídlo Městského úřadu
sociálních věcí, dne 25.6. 2008 od 8:00 do 15:15 hod.

odboru

Předmět kontroly:

Výkon přenesené působnosti na úseku sociálně-právní ochrany dětí.

**Použité obecně závazné právní předpisy, usnesení vlády a směrnice ústředních
správních úřadů:**

- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen zákon o „SPOD“),
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině,
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,
- instrukce MPSV č.j. 21-42246/2002, ze dne 15.3. 2000,
- zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů,
- zákon č. 128/2000 Sb., o obcích,
- správní řád (zákon č. 71/1967 Sb. a zákon č. 500/2004 Sb.),

vše ve znění pozdějších předpisů.

Protokol obsahuje:

Část I. - Výkon přenesené působnosti na úseku sociálně-právní ochrany dětí

Příloha:

– seznam kontrolovaných spisů

Kontrolní zjištění (s uvedením podkladů, o které se kontrolní zjištění opírá):

Část I. - V rámci kontroly bylo přezkoumáno 14 spisů, které byly náhodně vybrány z řádně vedených rejstříků. Jednalo se o děti,

- které žijí v narušeném rodinném prostředí,
- u nichž byl kontrolovaný orgán ustanoven opatrovníkem v soudním řízení dle § 37 zákona o rodině a dle § 17 zákona o SPOD,
- které byly umístěny do zařízení pro výkon ústavní výchovy,
- které se dopouštějí protiprávního jednání,
- které vyrůstají v náhradní rodinné péči.

Dále byly překontrolovány rejstříky žadatelů o náhradní rodinnou péči a rejstříky dětí vhodných do náhradní rodinné péče.

Kontrola byla zaměřena na dodržování povinností dle zákona o SPOD, zejména na uplatnění práva dítěte být slyšeno a práva dítěte na informace dle § 8, poskytování poradenství rodičům dle § 11 odst. 1 písm. a), realizace návštěv dětí svěřených do zařízení pro výkon ústavní výchovy a rodičů těchto dětí v intervalech stanovených dle § 29 odst. 2, vedení spisové dokumentace dle § 55 a dle instrukce MPSV.

Kontrolou spisů bylo zjištěno:

1. V návrhu na vydání předběžného opatření ze dne 26.4. 2004 je odkaz na vyjádření primáře dětského oddělení nemocnice. Ve spise však není uveden záznam z jednání (kdo, kdy a jakým způsobem s primářem jednal).

2. Ve zprávě pro soud ze dne 2.1. 2005 je odkaz na vyjádření třídního učitele. Ve spise není záznam z jednání (kdo, kdy a jakým způsobem s pedagogem jednal).

Došlo tak k porušení § 55 odst. 2 zákona a čl. 6 odst. 5 Instrukce, dle nichž spisová dokumentace obsahuje záznamy o jednání s rodiči nebo jinými osobami, které se zakládají v časové řadě dle data doručení či vyhotovení.

3. Dne 10.6. 2004 navrhla soc. pracovnice u soudu zrušení předběžného opatření a stanovení dohledu nad nezletilou Martinou. (Jednalo se o komplikovaný případ výchovně problémové dívky, vůči níž užil otec nepřiměřeného fyzického násilí, které vedlo k její hospitalizaci.) Tento návrh nebyl konzultován s diagnostickým ústavem, kde dívka pobývala. Nebylo ověřeno, jak se vyvíjejí vztahy mezi rodiči a dívkou a zda trvají důvody pro její pobyt v ústavním zařízení.

Uvedeným nedostatkem bylo v návaznosti na § 29 odst. 1 a § 53 odst. 1 písm. c) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (nedostatečné využití těchto oprávnění porušeno ustanovení § 3 odst. 3 a 4 „starého“ správního řádu – dnešní § 3 „nového“ správního řádu, dle něhož postupuje správní orgán tak, aby byl zjištěn stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Tato zásada se vztahuje na veškerou činnost (působnost) orgánů veřejné správy.

Kontrolovanému orgánu obce se v souladu s § 129b odst. 3 zákona o obcích ukládá,

- aby vedl spisovou dokumentaci o nezletilých dětech v souladu s § 55 zákona a čl. 6 Instrukce,
- aby dbal na dodržování zásady materiální pravdy ve smyslu § 3 správního řádu, kterou bude zajišťovat využitím zejména § 52 a § 53 zákona.

Termín splnění: trvale

Výpis ze spisové dokumentace Om - děti, vedené MJ (koliz.opatrovníkem):

22.8. 2005: dostavil se otec, uvedl, že matka se odstěhovala do NMNM a chce vzít syny s sebou, vyhrožuje sebevraždou, chlapci s ní nechtějí. Otcí byla doporučena konzultace s psychologem, dány kontakty. Bylo poskytnuto poradenství ohledně soudního řízení

Dne 31.8. 2005: telef.matka, upozorňuje na možné ovlivňování a podplácení dětí otcem. Apel na matku, aby se vyvarovali konfliktů a obrátili se na soud ohledně předb. opatření ve věci výchovy a výživy a úpravy styku.

Dne 31.8. 2005: jednání s otcem. Apel na to, aby se vyvarovali konfliktů před dětmi, vyloučil podplácení.

Dne 31.8. požádal soud MJ o prošetření poměrů v rodině obou chlapců jako opatrovníka dětí v řízení na návrh matky ze dne 25.8. 2007 a na návrh otce ze dne 23.8. 2005. Oba rodiče požadují děti do výchovy.

Dne 11.10. 2005 bylo provedeno šetření u otce a pohovor s ním.

Ve zprávě ze dne 12.10. 2005 navrhuje MJ provedení pohovoru s dětmi. Zpráva vychází jen ze šetření v rodině otce a z pohovoru s ním, matka je v Rokycanech s mladším synem. MJ nezjišťoval poměry na straně Jakuba, byť to soud požadoval!!!

Dne 25.11. 2005 okresní soud žádal zprávu o poměrech Petra. "

Dne 2.12. 2005 byl otec na OSPOD: sdělil, že má přítelkyni a bude se stěhovat. Byl pracovníkem OSPOD dotázán, zda souhlasí s provedením pohovoru s Petrem a Jakubem. Otec nesouhlasil!!! Byl mu dán kontakt na dětskou psycholožku.

Zpráva pro soud ze dne 2.12. 2005 vychází pouze ze sdělení otce. Poměry u Jakuba neprošetřeny, nebyl proveden pohovor s chlapci, ve škole, u PLDD apod!!!

Dne 12.12. 2005 telef. otec, že Jakub je nezajištěn oblečením, často si s ním volá.

Dne 10.2. 2006: jednání u soudu: OSPOD MJ omluven z jednání. Otcí Jakub údajně uvedl, že chce být s ním, cítí se podveden. Otec přiznal, že matku vyhodil.

Nezájem o Petra matka vysvětlovala tím, že nemá ŘP. Uvedla, že OSPOD ji nekontaktoval.

21.8. 2006 byl na OSPOD doručen znalecký posudek, který konstatoval psychické strádání chlapců odloučením. V té době již byla účinná novela, dle níž bylo možné rodičům uložit povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení. MJ nereagoval!!

26.9. 2006: jednání u soudu: výslech znalkyně a babičky. Odročeno na 7.10. 2006:

Dne 7.10. 2006: pohovor v kanceláři OS s oběma chlapci –přání dětí být spolu u babičky.

Dne 18.10. 2006: pohovor se soudkyní. Oběma pohovorům přítomna sociální pracovnice.
OSPOD tedy hovořil s chlapci po více než jednom roce jejich odloučení!!!

6.11. 2006: doručeno usnesení o ustanovení opatrovníka dětí pro řízení o svěřeni dětí do péče prarodičů.

11.12. 2006 – doručeno na MJ vyjádření právního zástupce matky – nečinnost opatrovníka vedla k odcizení Petra

18.12. 2006: šetření u prarodičů nezl.dětí (soudkyně + dvě soc. prac.)

15.12. 2006 doručena zpráva o prošetření poměrů v Rokycanech a pohovor s Jakubem (zpráva zpracována na žádost soudu).

16.1. 2007: pohovor s otcem u něj v bytě.

17.1. 2007: zpráva pro okresní soud – pouze na základě šetření u otce.

16.2. 2007: jednání u okresního soudu

7.5. 2007: doručen nový znalecký posudek, potvrzuje strádání dětí, doporučuje svěřeni chlapců do péče prarodičů

29.5. 2007: jednání u okresního soudu: právní zástupce matky uvádí, že opatrovník dětí – MJ – selhal. MJ navrhuje svěřeni dětí prarodičům, matka – rozdělení dětí, otec – obě děti.

26.7. 2007 doručeno odvolání matky, výhrady vůči nečinnosti kolizního opatrovníka.

25.7. 2007: odpověď starosty města na stížnost matky.

16.8. 2007-šetření u babičky:

20.8. 2007: telef. babička nezl. dětí

27.8. 2007: babička na OSPOD

27.8. telef. na OSPOD Rokycany ohledně výkonu rozhodnutí

29.8. matka poslala mail se zprávami ze školy na Jakuba (2 zprávy)

29.8. 2007: OSPOD na šetření, pohovor s Petrem

29.8. 2007: žádost o součinnost zasláná OSPOD města na OSPOD Rokycany

3.9. 2007 – matka zasílá potvrzení školy, apeluje na zájem Jakuba

11.9. 2007 – **žádost matky o mediaci, neodpovězeno úřadem (poznámka ve spise, že mediace je nevhodná, odpovídat se matce nebude, když odpověď nepožaduje!)**

19.9. 2007: babička na OSPOD

- 21.9. 2007- zaslání kopie protokolů z MěÚ Rokycany
- 2.10. 2007: konzultace úřadu města (koliz.opatrovníkem) s psycholožkou
- 3.10. 2007: doručena zpráva od MěÚ Rokycany
- 8.10.2007 – vyžádána zpráva ze ZŠ ohledně Petra

Závěr:

Od srpna r. 2005 žijí chlapci nyní ve věku 15 a 12 let odděleně, každý s jedním z rodičů. Ti poměrně brzy navázali nové partnerské vztahy.

OSPOD nečinil žádné úkony, aby ověřil, zda stávající poměry, tj. rozdělení dětí je v jejich zájmu, aby mohl působit k obnovení narušených funkcí rodiny. Pohovor s dětmi provedl až po více než roce a to na základě toho, že to navrhl sám soud. . Poměry u Jakuba žijícího s matkou vůbec neověřoval (dle vyjádření primátora proto, že Jakub má bydliště v Rokycanech!!!), byli ale ustanoveni opatrovníkem i Jakobovi!!! Navíc v první podané zprávě soudu ze dne 12.10. 2005 OSPOD uvedl u obou dětí jako trvalý pobyt Hořovice!!!

OSPOD po celou dobu nevyužil v plném rozsahu § 52 a § 53 a řádně nezjistil, jak rodiče o děti pečují, nezjistil včas jejich stanovisko.

Optimální postup by byl, kdyby OSPOD zjistil v souladu s § 8 okamžitě stanovisko dětí k jejich rozdělení pohovorem s nimi (u Jakuba dožádáním). Jestliže dva ZP potvrdily strádání chlapců, tento stav by byl v prvotním období ještě silnější. Dále mohly být ověřeny dosavadní poměry dětí dotazem na školách a u PLDD.

Na základě těchto zjištění by mělo být vedeno působení OSPOD tak, aby byly zachovány sourozenecké vazby. Za pomoci Psychocentra mohlo dojít k dohodě, že děti zůstanou u otce a bude široce upraven styk dětí s matkou. V případě odmítní součinnosti se zařízením rodiči mohlo být počínaje 1.6. 2006 vydáno rozhodnutí o uložení povinnosti rodičům dle § 12. Postupně by si děti zvykaly na nové prostředí u matky v Rokycanech a není vyloučeno, že v současné době by byly připraveny na přechod k ní.

Současný stav je však takový, že starší chlapec je ve špatném psychickém stavu. Soud rozhodl o svěřeni dětí do péče prarodičů ze strany otce, matka se odvolala. Krajský soud vyhověl

odvolání a mladší Jakub byl svěřen do péče matky. Vypověděl, že, že si přeje být s matkou. Je diskutabilní, zda jeho přání je opravdové, či zda je projevem tzv. naučené bezmocnosti.

Paradoxně nečinnost orgánu OSPOD vlastně podpořila daný stav. Ten je výhodnější pro matku, která si na nečinnost stěžuje.

Váš dopis značky/ze dne

Číslo jednací

Vyřizuje/telefon

V xxxx dne
28. 6. 2008

**Nezl. Petr, nar. xxx a Jakub, nar. xxx , xxxxxxxx – závěrečné stanovisko
k přezkoumání způsobu vyřízení stížnosti**

V příloze Vám zasíláme prvotní a závěrečné stanovisko krajského úřadu k přezkoumání způsobu vyřízení stížnosti na postup Vašeho úřadu při výkonu funkce kolizního opatrovníka zaslaných stěžovatelce a k věci sdělujeme:

1. Krajský úřad zjistil přezkoumáním spisu, že Váš úřad ve funkci opatrovníka při ověřování poměrů na straně Petra a Jakuba na základě žádosti soudu ze dne 31.8. 2005 nevyužil možností daných mj. § § 8, 52 a § 53 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „zákon“). Nezjistil stanoviska dětí, neověřil dotazem ve školských či zdravotnických zařízeních, jaká byla, resp. jaká je, péče rodičů o děti. Jako opatrovník nezl. Jakuba Váš úřad vůbec nešetřil jeho poměry v Rokycanech. Zpráva ze dne 12. 10. 2005 vychází ze šetření v místě bydliště Petra a z pohovoru s jeho otcem. Kolizní opatrovník byl účasten pohovoru soudkyně s chlapci v říjnu r. 2006, tedy po více než roce od jejich rozdělení. Nebyl tedy včas využit § 8 zákona a čl. 10 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí, č. 54/2001 Sb. m.s.

Krajský úřad si k této věci vyžádal od Vašeho úřadu zdůvodnění svého postupu. Uvádíte, že s ohledem na změnu trvalého pobytu mladšího chlapce nebyl Váš úřad oprávněn využít institut dožadání. Širší šetření jste neprováděli s ohledem na okolnosti daného

případu, které nezakládaly opodstatněnost těchto úkonů. Pohovor s dětmi jste neprováděli jednak v zájmu snížení jejich psychické zátěže, jednak s ohledem na změnu místní příslušnosti u mladšího Jakuba. Z uvedeného důvodu jste navrhli provedení tohoto úkonu soudem.

Krajský úřad se neztotožňuje s tímto stanoviskem, dle něhož může využít institut dožadání v souladu s § 62 zákona pouze místně příslušný úřad dle trvalého pobytu dítěte.

Obdobně lze využít institut dožadání i v případě, kdy dožadujícím orgánem je orgán sociálně-právní ochrany ustanovený opatrovníkem dítěte, byť se nejedná o orgán příslušný podle místa trvalého pobytu dítěte. Je možné se opřít o obecnou úpravu institutu dožadání podle § 13 správního řádu, který se v souladu s § 60 zákona a v souladu s § 154 a § 158 správního řádu obdobně použije i mimo správní řízení. Skutečnost, že v průběhu řízení dojde ke změně trvalého pobytu dítěte, nezavazuje orgán sociálně-právní ochrany povinnosti důsledně plnit funkci kolizního opatrovníka. Výkon funkce opatrovníka dítěte s trvalým pobytem mimo správní území Vašeho města jako obce s rozšířenou působností by byl ve Vašem pojetí pouze formální.

Váš úřad na jedné straně odůvodnil nevyužití institutu dožadání v r. 2005 místní nepříslušností, na straně druhé jej správně využil v r. 2007 a požádal Městský úřad Rokycany o součinnost a vyžádal zprávu o poměrech Jakuba, který byl v té době již přihlášen k trvalému pobytu v Rokycanech (str. 140 a str. 152).

Krajský úřad rovněž nesouhlasí s Vaším stanoviskem, že jste pohovor s chlapci neprováděli s ohledem na psychickou zátěž, s níž je tento pohovor spojen. Krajský úřad se naopak domnívá, že pohovor sociálního pracovníka s dítětem realizovaný např. v jeho domácím prostředí, je vůči jeho psychice ohleduplnější než navrhovaný pohovor v soudní síni či u soudního znalce.

Krajský úřad proto doporučuje, aby městský úřad plnil v budoucnosti funkci kolizního opatrovníka dítěte v plném rozsahu bez ohledu na místo trvalého pobytu dítěte. Může samozřejmě využít možnosti odvolání proti usnesení o ustanovení opatrovníkem dle § 37 zákona o rodině. Okolnost, že odvolání bude zamítnuto, resp. že dojde ke změně trvalého pobytu dítěte v průběhu řízení, nemá vliv na rozsah působnosti Vašeho úřadu při výkonu této funkce.

2. Vzhledem k tomu, že na zmíněné zprávě pro soud ze dne 12.10. 2005 je uvedeno trvalé bydliště Jakuba v obci Hořovice, krajský úřad si ověřoval změnu trvalého pobytu tohoto chlapce na Městském úřadě Rokycany. Zjistil, že nezl. Jakub je přihlášen k trvalému pobytu na adrese Rokycany, Horáková 55, až od 28.11. 2005. Vaše sdělení, že v době podání zprávy soudu byl Váš úřad orgánem místně nepříslušným, tedy neodpovídá skutečnosti. Krajský úřad nespatřuje v tomto sdělení úmysl, na základě něhož by bylo možné usuzovat, že pověřená úřední osoba města se dopustila přestupku proti pořádku ve státní správě a územní samosprávě dle § 21 odst. 1 písm. b) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

Krajský úřad však v této souvislosti upozorňuje na základní zásady činnosti správních orgánů dle správního řádu, a to na zásadu materiální pravdy dle § 3 a na zásadu spolupráce v zájmu dobré správy dle § 8.

3. V době zpracování zprávy v říjnu r. 2005 byl tedy Váš úřad věcně i místně příslušným orgánem, který měl užít výše uvedených nástrojů k tomu, aby ověřil výchovné poměry na straně obou dětí v plném rozsahu a mohl tak řádně působit v souladu s principy sociálně-právní ochrany (ochrana práva dětí na příznivý vývoj, působení směřující k obnově narušených funkcí rodiny apod).

Krajský úřad nesouhlasí se stanoviskem Vašeho úřadu, že okolnosti případu neodůvodňovaly prošetřování výchovných poměrů na straně Jakuba. Naopak je přesvědčen, že zejména Jakobovi měla být věnována ze strany kolizního opatrovníka zvýšená pozornost. Chlapec v důsledku přestěhování se ocitl v novém prostředí. Musel si zvykat na nepřítomnost sourozence a otce, na menší četnost kontaktů s prarodiči, na nového partnera matky. Navazoval nové vrstevnické vztahy a zvykal si na nové školní prostředí.

4. Úřad na závěry obou posudků nereagoval a nepůsobil na rodiče v souladu s § 11 zákona. Neapeloval na ně, aby v zájmu dětí dospěli ke smírnému řešení, a to např. využitím pomoci odborného poradenského zařízení. Tato povinnost by mohla být rodičům uložena i správním rozhodnutím dle § 12.

Váš úřad se k této věci vyjádřil tak, že připustil možnost uložení této povinnosti. S ohledem na vzdálenost rodičů cca 200 km a na jejich zaměstnání by však toto řešení bylo dle úřadu obtížně realizovatelné. Nebylo údajně možné po rodičích spravedlivě žádat, aby realizovali návštěvy odborného poradenského zařízení v místě bydliště jednoho z nich. Navíc terapie by pravděpodobně nebyla možná bez účasti obou nezletilých dětí. Dále Váš úřad vznáší otázku ohledně, jak uvádí, dostatečné právní kvalifikace úřadu pro oba rodiče s ohledem na trvalé bydliště matky. Je přesvědčen, že uložení plnění by mělo být realizovatelné a nemělo by neúměrně zatěžovat žádného z účastníků řízení.

Krajský úřad se s tímto stanoviskem neztotožňuje. Je přesvědčen, že situace odpovídala ustanovení § 12 odst. 1 písm. b) a v zájmu dětí měl opatrovník poskytnout rodičům poradenství ve smyslu § 11 odst. 1 písm. a) a působit k obnově narušených funkcí rodiny ve smyslu § 1 odst. 1 písm. c) zákona bez ohledu na vzdálenost bydliště rodičů a bez ohledu na obtížnou realizovatelnost případného správního rozhodnutí. Není vyloučeno, že by rodiče využili této pomoci dobrovolně v zařízení, které by si sami zvolili (např. uprostřed vzdálenosti mezi bydlišti), případně dospěli jiným způsobem ke smírnému řešení, které by bylo v zájmu dětí. Správní řízení o uložení povinnosti rodičům ve smyslu § 12 by tedy nemuselo být vůbec vedeno. V případě, že by byly splněny podmínky pro jeho zahájení, bylo by možné využít změny příslušnosti dle § 131 odst. 2 písm. b) správního řádu. Krajský úřad by usnesením mohl pověřit úřad k rozhodnutí v dané věci za účelem spojení jednotlivých řízení ve společné řízení.

5. V napadeném vyrozumění o vyřízení stížnosti poukazujete na skutečnost, že jako opatrovník ustanovený dle § 37 zákona o rodině Okresním soudem v xxx, činil Váš úřad

úkony dle jeho požadavků, plně v souladu s jeho potřebami a v rozsahu soudem vyžádaným. Výsledky činnosti opatrovníka byly soudem akceptovány a uznány pro řízení v předmětné věci dostačujícími.

Toto sdělení jste znovu uvedli ve vyžádaném stanovisku, v němž vyjadřujete přesvědčení, že postupem Vašeho úřadu jako orgánu sociálně-právní ochrany nedošlo k porušení zákona. Dále by měl krajský úřad dle úřadu posuzovat výkon sociálně-právní ochrany z hlediska toho, zda zákonem stanovené povinnosti byly splněny a zda byl dostatečně chráněn zájem a blaho dětí.

Krajský úřad nesouhlasí s tím, jak Váš úřad posuzuje výkon funkce kolizního opatrovníka. Skutečnost, že soud neměl výhrady k činnosti opatrovníka, není dle krajského úřadu důkazem, že opatrovník řádně plnil svou funkci. Tento opatrovník je ustanoven dle § 37 zákona o rodině a dle § 17 zákona nikoliv pro potřebu soudu, ale na ochranu zájmu dětí v případech, kdy je nemohou rodiče zastupovat pro možnou kolizi zájmů mezi rodičem a dítětem. Na ochranu zájmů dětí využívá veškerých dostupných nástrojů, které jsou dány zákonem. Krajský úřad je přesvědčen, že kolizní opatrovník je povinen ověřovat poměry dětí, zjišťovat stanovisko dětí i osob podílejících se na jejich výchově, a činit další úkony bez ohledu na to, zda si soud vyžádá od orgánu sociálně-právní ochrany zprávu či nikoliv. Zmíněné činnosti mohou přispět např. ke zjištění, že děti zastupované opatrovníkem spadají do příkladného výčtu dětí uvedených v § 6 zákona, na něž se sociálně-právní ochrana dětí zaměřuje.

6. Krajský úřad studiem spisu Om zjistil, že Váš úřad neodpověděl matce na její písemnou žádost o zprostředkování mediace ze dne 8. 9. 2007. Žádost jste konzultovali s odborníkem, který mediaci nedoporučil. Matku jste o provedeném úkonu a o svém postoji k této věci neinformovali.

K této věci jste podali stanovisko, že tato skutečnost nebyla předmětem řešené stížnosti, proto je bezpředmětné se k dané otázce vyjadřovat. Projevili jste ochotu věc projednat mimo dané řízení.

Krajský úřad nesouhlasí s tímto stanoviskem. Je pravda, že matka žádost o zprostředkování mediace podala až poté, kdy byla její stížnost Vaším úřadem vyřízena. Vzhledem k tomu, že matka ve své stížnosti ze dne 10.7. 2007 poukázala na celkovou nečinnost úřadu, krajský úřad jako metodický orgán přezkoumal spisovou dokumentaci vedenou Vaším úřadem o nezl. dětech xxxxx a jeho výkon přenesené působnosti na úseku sociálně-právní ochrany v plném rozsahu.

Dle krajského úřadu byla žádost matky podána v souladu s § 9 zákona, dle něhož má rodič právo požádat o pomoc orgán sociálně-právní ochrany, který je povinen tuto pomoc poskytnout v rozsahu svého pověření. Krajský úřad v této souvislosti upozorňuje na § 4 správního řádu. Dle tohoto ustanovení je povinností každého, kdo plní úkoly vyplývající z působnosti správního orgánu, chovat se k dotčeným osobám zdvořile a podle možností jim vycházet vstříc. Proto se domnívá, že bylo povinností úřadu sdělit matce Vaše zamítavé stanovisko.

Závěrem krajský úřad doporučuje, aby toto vyjádření bylo přijato Vaším úřadem jako forma metodické pomoci při následném výkonu funkce tzv. kolizního opatrovníka.